

دواپہ ناول

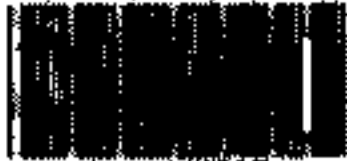

افضل احسن رندھاوا

دواپہ

فضل حسن زندھاوا

891.42
AFZ-D
44625

44625

روہتاس بکسز

احمد چیمبرہ ٹیمپل روڈ لاہور

بجے حق راکھو میں ہن

کتاب	:	دوا بہ (ناول)
تعداد	:	۵۰۰ سو
لکھاری	:	افضل احسن رندھاوا
پہلی وار	:	۶۱۹۸۱
دو جی وار	:	۶۱۹۹۰
ٹائٹل	:	عذرا
پبلشر	:	روہتاس بکس احمد چیمبر ۵ ٹیمپل روڈ لاہور
پرنٹ	:	نفیس پرنٹرز پٹیالہ گراؤنڈ لاہور
مک	:	۴۵ روپے

اپنے
پنڈ
قیام پور
دے
ناں

چھڈ کے دیس دواہ
امبیاں ٹوں ترسیں گی

پندرہ بے منزلے میں پر جاری نہیں، تے جیوں جیوں پنڈے وڈھے جانڈے نہیں
 رتیوں رتیوں ہو رووہدے جانڈے نہیں۔ پر تہاں وی دل تے اگھاں دا وٹر سکھن
 توں پہلوں اپنے لہو دے دے تے ہوئے کیرے چوں ابدیت دا اک لہو بی مچھدا ،
 مٹنگروا وکھین دی چاہ رکھنی اوقا توں بہتا مٹنگن والی گل تے نہیں ؟ ؟ ؟
 گل نہ کرنا ای چنگالے ، کیوں جے گل ہتھوں نکل کے کتے دی کتے چلی
 جانڈی لے۔ میں ”دوا بہ“ دی گل کرن لگاساں ۱۹۶۱ء وچ ”دیواتے دریا“
 پاکستان تے فیر بھارت وچ چھپن مگروں اوہدے تے بڑی لئی چڑھی گل بات
 چلی تے پنڈو جیوں ہارے اک ہو ناو لکھن دی منگ کیتی جانڈی رہی۔ ۱۹۶۲ء وچ
 بھارتی پنجاب دی اک پنجابی یونیورسٹی و توں وی مینوں اک اجیہا ناو لکھ کے مین
 لئی اگیا گیا۔ ایہرا اپنے دل وی فلم دی کہانی توں لے کے ٹیل ویشن آتے قسط وار
 ڈرامائی سلسلہ لکھن تک لئی کہیا جاتا رہیا۔ میرے انکار وچ سر مارن تے ”دیواتے
 دریا“ توں انی نوے مرور کے فلم تے ٹیل ویشن لئی ”کچھ“ بنا دین لئی دی بہت نور
 ماریا گیا۔ پر میں ”دیواتے دریا“ دا نون اپنی ہتھیں کینج کر سکدا ساں؟ ایہہ گل کر کے
 میں فلم تے ٹیل ویشن سے معیار اُتے اگلی رکھنا نہیں چاہندا سگوں ایہہ معنا چاہندا اں
 جے میں فلم تے ٹیل ویشن دے ادب تے فنی معیار توں بہت تھلے اں۔ فلم تے نہ لکھی نہ
 لکھنی لے پر اپنے ریڈیو ٹیلی ویشن ٹول تے میں بہت سارے ڈرامے دتے۔۔۔۔۔
 اُچ اپنی من مرضی تے اپنے طریقے دے، تے اوہ سارے نشر تے ٹیلی کاسٹ وی اُچ ای
 ہونڈے رہے جنج میں لکھ کے ویندا ساں۔ قلم واسف بھاویں جازی رہیا پر ناو میں نہ
 لکھ سکیا۔ اڈرتے شے بنا دین والی اُستادی تے مستری پُنا میرے جیسے بے ہتھ
 وچ کتے؟ نروئی تخلیق دیاں راہواں دا نعتین ”اڈر“ نہیں کر دے، کچھ ہو
 شیواں کر دیاں میں !! اوہناں ای کچھ ہو شیواں نے ۱۹۶۰ء وچ مینوں ”دوا بہ“

دسے پنڈاں دی دستوں دیاں لہپٹیاں جیتی جیتی نہیں پائیاں۔ ساڈے بہتے پسنڈاں
تے شہراں وچ اج وی پنج سزار سال دی وقت لے۔ ساڈے بہتے پسنڈاں
تے شہراں دی دستوں وچ اج وی اونا ای فرق لے جتا فیصل آباد شہر تے پیرس
شہر دی دستوں وچ لے۔ بہتی ترقی ساڈے شہراں دے حصے آئی، ساڈے
بہتے پنڈاں وچ اج وی ہل، پنجالی، سہاگ، گڈا، واہی نیچی دے طریقے
تے دستوں دے ڈھنگ صدیاں پرانے والے نیں۔ ترقی دی ایس دور وچ شہراں
توں صدیاں پہلے رہ جان دا پنڈاں توں اک فائدہ وی ہویا کہ شہراں دیاں مشیناں شہر دے
انسان کوں انسانیت دا جیہڑا جوہر تے رس کھوہ لیا اوہ پنڈاں دے سچھیں محنت
مشقت کرن تے حیاتی بھوگن والے طاقت ور انساناں وچ وافر موجود لے۔ شہراں وچ
انساناں تے سوسائٹی دیاں بہتیاں مثبت قدران مشینی ترقی دے ویلے وچ پھٹیاں
گئیاں۔ بچھے چراتے پھوک رہ گیا۔ پر پنڈاں وچ اوہ ساریاں مثبت قدران
جیوندیاں جاگدیاں نیں جیہڑیاں انسان، انسانیت تے اک چھٹی تے اخلاق مور تے
مضبوط سوسائٹی وارن تے جوہر ہونڈیاں نیں۔ تے ”دوا بر“ ایناں ای طاقت ور
پھیاں سچیاں تے مثبت قدران دا ناول لے۔
اک بڑی بیٹی توں جگ بیٹی بنا کے دکھاوون لئی کچھ اوہلا تے رکھنا ای پیندا
لے۔ ناول دے کچھ کردار سکھ تے سماں چالی ورھے پہلوں دا لکھنا اک اجیہی
لوڑسی۔

افضل احسن رضاوا

افضل احسن رضاوا

۱۳ نومبر ۱۹۹۱ء

جے انسانے سوسائٹھے دا مطالعہ کرے تاں اوہ ہنوںکے پتہ
 چلے گا پئی اوہ کیہڑی شے اے جیہڑی اک دوجے ٹوٹے نیٹے
 بیاوندی لے، میدی لے۔ سوسائٹھے تے جھگلے داراز اک
 گہرے مطالعے دے بعد گھدا لے۔ محبت نالے انسانے تے رُکھ
 دانیاں لہدا لے۔

ایہناں وچ کیہڑیاں شیواں اک جیہیاں تے نہیں تکرہ پڑیاں
 ہور طرح دیاں؟

چہرے، رنگ، اکھاں، زندگی نامہ
 رنگھاں دا اک زندگی نامہ ہوندا لے !
 تے انسان دا وی

میلاس کرنو
 چیکوسلاواکیہ

یار جیٹیا گلی وا پھیلا
پہنجاں دے تویت بدے

★

اوہا پنڈ سو سو سو کچھے، دوپہ گھراں دا بنیا ہویا اک پنڈ ای نہیں سی۔ اوہا پنڈ راوی دیا
واوہ اتھا زور اور پانی سی جیہڑا کدے تے اکل دوا دی زمین تے بھل پا کے اوہنوں ہور زور اور
تے زرخیز کر جاتا تے کدے ساریاں کھلوتیاں ہویاں فصلوں تے کچھے کندھاں کوٹھے روڑھ کے
لے جاتا۔ گہرے مٹیالے رنگ دا جھٹکا والا اوہ پانی ٹھنڈا، جیانی تے موت دا دکھرا دکھرا روپ
سی۔ اوہا پنڈ بستر نالے دے لہے چوڑے ریتے بھٹے وچ رکھے پئے ہوئے اوہ ڈھم سن
جیہناں دے رگلے سلگے کندھیاں تے ریت کھوتر کھوتر کے تریجائے مالی، پالی تے راہی سوے
کدھ کے اوہناں دانہ تریا ہویا صاف تے ٹھنڈا پانی پی کے اپنی ڈنڈھلا بندے
ڈھم جیہناں دے ڈھڈ بستر نالے سک جان تے وی پانی نال بھرے رہندے ۳ ڈھم
جیہناں وچ پالی منڈے مڑویاں بلہیاں شکر دوپہاں وچ کدھے چورسکاں والیاں مچھاں کل کل
کے نہاوندے، ضد و ضدی مچھاں دے پنڈے لشکاوندے، تے آپ چھیاں مانکے
نہاوندے۔ اوہا پنڈ پڑے دی اوہ واسی جیہڑی شاماں ٹوں بدول چلیدی تے سپ کیڑے

اوہا پنڈ رات دا اوہ پھداسی چہدے وچ پور، یار، سپ ڈھکے کھلے ٹک
 پھوے۔ رات، چہدے وچ اتووا بولان تے گتے دارونا نہش سمجھیا جاندا۔
 اوہا پنڈ کدے کدھار پڑھن والی اوہ لال ہنیری سی چہڑی کسے بے گناہ دے
 قتل تے چڑھدی۔۔۔۔۔ اتھی بولی ہنیری چہڑی کدھاریاں فصلان توں تہاں پا دیندی،
 ڈھاریاں دے چھت اڈا کے لے جاندی، تے اکڑے، مغرور اُپتے مراں والیاں رگھاں
 دے لک توڑ دیندی۔

اوہا پنڈ رگھاں دی حیاتی دنگ چھاں تے دور تیک چار چوہیرے کھلریاں ہویاں
 فصلان دی ہریاں تے اوہناں توں دی چلن والی فقیراں دی مستی تے بے پرواہی ورگی
 ہوا سی۔

اوہا پنڈ زمین دی چار چوہیرے کھلری ہوئی مہک سی، مہک چہڑی زندگی دی
 مہک سہندی ہے۔

اوہا پنڈ اوہ مانواں سن چہڑیاں سو سو سکھناں مگروں پت جھریاں تے
 اوہناں توں پورا دھو پھوٹیاں۔

(اوہا پنڈ سورج دے چہریاں، توت ویاں لگراں ورگیاں پتلیاں تہاں، تے
 کچ ویاں چوڑیاں وانگ تازک مٹیاں سن تے نوہے ویاں ہاتھواں، پتھر ویاں سخت
 چھتیاں، گلہری دی پوشل ورگیاں اُتھانہ توں اُٹھیاں مچھاں والے گبھرو جوان سن،
 جیناں وچوں گھٹے ہی بڈھے ہو کے مردے سگوں آپنی آن توں دلیری نال قربان ہو کے
 جوانی وچ ای بھریا میلہ چھڈ جانڈے۔

اوہا پنڈ مردے ہوئے پیو دی اوہریاں یاریاں نجاون تے دشمنیاں دا
 پالن کرن دی چھیکڑ والی گل سی۔

اوہا پنڈ سورجے دا آپنی ماں کولوں من توں پہلوں بٹی دھاراں بنجھاون دی

توں پہلے ہنڈے پتر تیر ہوا نال جھڑوے تے ڈگ کے ہو رُوور ہنڈے جانڈے۔ اوہ
 بڑے دھیان نال دھریک توں ڈرگے، ہوا نال اڈوے پتران دل ویکھدا تے کدے پرا شہہ آسمان
 تے اڈوے پھیرواں تے نگن مٹھی کھیڑیاں بدل دیاں مکھڑیاں تے وگدی ہوئی ہوا توں ویکھ کے
 جیویں اوہرے اندوں اک لٹ ٹھنڈا ہوکا اٹھدا۔ بدل آزاد، ہوا آزاد، پھیرو آزاد، پتر آزاد
 تے اوہ قید! بابا حکم سنگھ سیاسی ٹھیک ہی اگھدا سی "آزادی دا اک پل، غلامی دی ساری
 عمر نالوں چنگالے" |

"ٹھیک ہے" ! کتھی اچی ساری سوچیا "میرے نالوں تے بدل، ہوا تے پھیرو
 چنگلے میں جیہڑے قید نہیں"۔

جیل وچ رہندیاں جیویں لکھی توں عمران بیت گیاں سن۔

لے جانا مے ہلاکے نال

رہڑھ راڑھ کے

★

دن ڈہن ای دالاسی۔ لکھی دائرے والے بوہڑ تھلے پے ہوئے پتھر نال لوڈھے
 ویلے دا گھلن ڈیسا ہویا سی۔ پچھلے دو تین مہینیاں توں ایہہ ادھار روز دا کم سی۔ اُنچ تے پنڈ
 وے ہور وی ساہ ستیا والے گھرواوس پتھر نال تل مار بیٹھے سن پڑاود پتھر کے کوہوں وی نہیں
 چکیا گیا۔ اکل دولے وے کئی منٹا موڑ نہیں بھار چکین دلے حران وی اوس پتھر نال متھار گئے پڑاود
 پتھر تے کے کوہوں چھاتی تے وی نہ چار چیا گیا، لکھی نوں خورے رکھ ہو گیا جے اودہ روز اوس پتھر
 نال زور ماردا، اوہنوں دائرے وچ بہن والے کئی سیانیاں بندیاں اوس پتھر نال گھلن توں
 موڑیا وی۔ اوہناں وے قیافے موجب لکھی اچے اوس پتھر لئی بڑا ہولاسی پر لکھی کن لوھیٹ کے
 اوس پتھر نال جٹ جاندا۔

اودن وی لوڈھے ویلے توں اوس پتھر نال گھل گھل کے لکھی مڑھکوڑھکی ہویا پیا سی۔ سیال مے
 دن سن پر لکھی مے ننگے پنڈے اُتے مڑھکا اُنچ پیا چلدا سی جیویں سیال مے نہیں چھہ ہاڑ مے
 تے دن ہون۔ دائرے وچ بہن والے سیانے لوک، گھرو منڈے تے ایانے لکھی وے
 اکل دولے کھٹے ہوئے اوس بھارے پتھر تے جوانی چڑھدے اک گھرو منڈے دا تماشہ

دیکھ رہے ہیں سن۔ پرانہہ اگوای منجی اُتے بیٹھے فوجا سنگھ تے نواب تھان لبڑا ایہہ تماشا
 دیکھ کے انج ہس پئے جیویں کوئی سیانا بندہ کسے بال ٹوں سہاگہ چکن واپارہ مارویاں دیکھ کے
 ہس پئے۔ ایہو جیہے ویلے فوجا سنگھ کدے چپ نہیں سی رہندا۔ اوہ جدوں کسے گھرو جوان
 ٹوں اوس پتھر نال گھلریاں یاں اوہدی گل کر دیاں سندا، اکھدا !

” او منڈیو! تساں ایہہ پتھر کیہ چکنا ہے، بھائی ویرو! ایہہ پتھر چکن
 والے لہ گئے اوئے!“

تے ایہہ گل کر دیاں سدا ای اوہیاں اکھاں بھیج جانیاں تے اوہ کچھ پائی وچ اہندا :
 ” اوئے ایس پتھر ٹوں بھرا ویرم سنگھ ایساں چک لیندا سی جسراں پھل چک
 لئی دالے۔ اوئے ہن ایس پتھر ٹوں چکن والا ساہن کیہ وی ماں بھتے گی
 جوانو!“

فوجا سنگھ جھوٹھ وی کیہ اہندا ؟ ویرم سنگھ ویرگا زور اورتے جان والا گھرو ساسے
 باہرے وچ کوئی نہیں سی۔ جدوں کسے داپنڈ آباد ہو یا سی اوہ پتھر ایٹھے ای پیاسی تے
 کدے وی کسے نے اوہ بالا نہیں سی کٹھیا تے ویرم سنگھ جدوں پنچھیاں ورھیاں واپورا جوان سی
 اوس پتھر چک وی لیا تے اوہ بالا وی کٹھ چھٹیا جیہٹوں کدے فیر کوئی چھاتی تے وی نہ چاٹھ سکیا۔
 تے لکھی چہڑا اوہوں دھتیاں ورھیاں داسی اپنے زور ویرا پو دی ریس پیا کروا سی۔

” ویرم سنگھ داپنڈے بڑے حوصلے والا جوان“

اوس نواب ٹوں اکیا تے فیر لکھی ٹوں وچ مار کے کہن لگا !

”جان دے پتر! اہے ٹوں بڑا ہولا ایس ایویں سٹ نہ لو لئیں۔ اہے تیرے

وس دی گل نہیں۔“

پر لکھی نے پتے کے وی نہ دیکھیا، اوہ پتھر نال جھٹیا رہیا۔ فیر اگو واری جیویں کھپ پے گئی
 لکھی پتھر ٹوں چھاتی تے چاٹھ گیا سی پر بھارا پتھر اوہے کولوں سا بھیا نہ گیا تے اوہنے پتھر دور

ہشا کے سٹ ڈٹا۔ فوجا تے نواب پریوں اٹھ کے اندر سنگھ کول آکھوتے چہڑا بائی لوکاں
نال کھلوتا لکھی نون پتھر ٹھکیاں پایا ویکھد راسی۔

”عد مکا وئی اے منڈے نے بھی ایتھر کھیس دی بھل گٹھ کے مارویاں
فوجے تے نواب ول دیکھ کے آکھیا۔

”شادا جوانا“

نواب لکھی نون پٹا شیری دتی۔

لکھی مڑھکو مڑھکی ہویا پتھر تے نظراں گڈی اوہے چار چوہیرے پھریاں کہن لگا،

”میں ایہدا بھیت پا گیا آن دھرم نال ا“

تے جھٹ کوساہ لے کے اوہ فیر پتھر نال چہڑا گیا۔ مڑھکے نال پھیاں ملیاں گھٹے وچ نل کے
اوس پتھر نون زور ماریا۔ پتھر ادہے پٹاں تے سی او تھے پتھر نون اک ڈوپل تول کے اوس
ہتھدا مار کے پتھر چھاتی تے چاڑھ لیا۔ چھاتی تے پتھر نون گھڑی گوڈک کے اوس ساہ سواہرا
کیتا۔ اوہے ڈولیاں دیاں مھیاں کماناں وانگ تن گئیاں۔ اوہے مونہہ تے دھون
دیاں ناٹاں رسیاں وانگ پھل کے پاشن تے آگئیاں۔ اوہا مونہہ انج تے ایسراں لال سوہا ہو گیا
ہویا سی جے گڈا ہئے لہو و گیا و گیا۔ اوہنے ”یا علی“ دانعرہ ماریا تے پتھر دابالا کڈھ دتا۔ کچھ پل ملیاں تے
پتھر نون ڈک کے اوس ہتھوں کتھدیاں تٹاں جمائیاں تے فیر پتھر نون دوسارے سٹ کے پتھر
دے آئے دوالے پھرن لگ پیا۔ کتھدیاں تٹاں باٹھواں نون قائم کرن لئی اوہناں نون ہاؤنڈا جلاؤنڈا
تے ساہ سواہرا کرن داپارہ مارویاں اوس چار چوہیرے کھلوتے تے بیٹھے پتھر جوئے لوکاں ول دیکھیاں ساہے
دائرے وچ بڑی چپ چان سی۔ بس لوکاں دے ساہ لین وی واج پئی آڈندی سی۔ دولے بیٹھے کھلوتے
جیرانگی نال گونگے ہوئے لوک کدے پتھر دل دیکھدے تے کدے لکھی دے مڑھکو مڑھکی ہوئے سریر
دل اوہناں دیاں نظراں وچ بڑی بے لظنی سی تے اخیر فوجا سنگھ بولیا پر ایسراں جہراں اوس کوئی
سٹنا دیکھیا ہووے، ڈرا دین، حیران کر دین تے نہ منن والا، مسلاں امی اوس کہیا :

” بھئی! بڑی وڈی ساری گل لے۔“

فیر لک وی ہوئی ہوئی اک دوجے نال گلاں کرن لگ پٹے، پُر ہر وچ وچ اجے وی اک ٹوری
 سہمی ہوئی بے یقینی سی۔ فوجا سنگھ مونہہ وچ کچھ بڑاون ڈیہا ہویا سی۔ اوہرے مونہوں وچ
 کوئی نہیں سی نکھدی، بس اوہری داڑھی ہاری نظریں آوندی سی۔ اصل وچ خورے اوہوں اجے
 رتیک ایہہ یقین نہیں آیا سی جے وریام ورگاسا سہرے وچ منیا پرمینیا شہہ زور جیڑا پتھر
 ٹوں پٹھیاں ورھیاں واپورا جوان ہو کے چکن نگا سی۔ وہیاں ورھیاں دے لکھی نے کیوں چک گیا؟
 لکھی وچ اپنا زور تے اپنا ہنر کٹھوں آگیا؟ جیڑا سارے باہرے وچ ویام توں بیٹوں تے
 پتھوں کے ہور جوان ٹوں نصیب نہ ہویا۔ ایہہ سوچیاں اورں اپنی لمی چٹی تے کھتری داڑھی وچ
 آگلاں پیریاں آگیاں؛

” سو نہ گورو دی! بڑی ساری وڈی گل لے۔“

” جینوں پتھے پادشاہ پتھی سرکار دیسے۔“

اندر نے کھیں دی بٹل ہور گھٹ کے ماریاں نواب دل دیکھ کے آگیا۔

” رب سوئے دیاں کسیداں میں بھراؤ۔“ نواب لکھی دل دیکھ کے کہیا۔

سورج ٹوں ڈھیاں واپورا چر بو گیا سی۔ ٹھنڈے ہنیرا ہوئی ہوئی دھرتی اُتے

اُتری آ رہے سن۔ پریوں مکھن تے جھنڈا دائرے وچ اپنے بندے کھٹے ہونے دیکھ کے

ایدھرا می تڑے آوندے سن۔ جھنڈا لکھی ٹوں مرچکے نال بھجے دیکھ کے بولیا،

” تینوں کئی وار آگیا لکھی! پتھر ٹوں اجے ہتھ نہ پایا کر۔ اجے ٹوں بوہت

ہولا ایں۔“

” لکھی نہیں اوئے پتھر جھنڈا سیاناں! فوجا جھنڈے ٹوں کہن لگا: ”ہن لکھا سنگھ

آگیا کر جوان ٹوں۔“

” لکھا سنگھ نے پتھر واپالا کلمہ دکھایا لے جوانو! اندر جھنڈے تے مکھن ٹوں دتن

وچ پہل کیتی۔

”سچی؟“ مٹھن تے جھنڈے نے بے اعتباری نال پچپیا۔

”دھرم نال: حٹی سچی جھی!“ اندر فیر آکھیا۔

”آہو! آہو! کئی واجاں اندر سنگھ دی گواہی نون اُتھیاں۔

جھنڈے نے لکھی ول دیکھیا۔ لکھی نہتھا بیہا بھیا۔ اورہت سریر دے

سارے پتھے تن گئے۔ اوہدی چھاتی ہو چوڑی ہو گئی تے اوہدی دھون اسیل گلو وانگر اچھی سوکے اکڑ

گئی تے جھنڈا دی خوشی نال چوڑا ہو گیا۔

”دھرم نال! اج بھلا دیا سنگھ بڑا یاد آیا لے جو انو!“ اوہا سنگھ دی داچ بکتے دھوروں

آونری گئی۔

جھنڈے تے لکھی دے سریر دھتے پئے گئے۔

ودھدی لے ، ودھدی رہی ۔

دھڑاتے وریام سنگھ داوی مارا نہیں سی ۔ اندر سنگھ ، نواب خاں لہڑتے فوجا سنگھ اوہجے
 یارسن ۔ سگون فوجے تے وریام نے پکاں ڈٹائیں ہویاں سن تے دکھ سکھ وچ اوہناں لے
 گھر کوئی رو نہیں سن سمجھے جانڈے ۔ تے جدوں بندن آپ دی چنگکا بھلا ہووے فوجے
 دا نگر دا پاسے دے سونے دا بلیا ہویا بندہ یار ہووے نے فیر بھلا کیویں وریام سو داگر ہواں
 دے تھلے لگ جاندا؟

تھلے لگاتے ودھدی گل ہونڈی لے سگون وریام جتا پڑوی جیونداریا ۔ اوس سدا سو داگر
 ٹوں نت تھلیوں دی لنگھایا بر کم وچ تے سربان وچ ۔ وریام کدے اوہدے پیری لگن
 نہیں سن رتے ۔ تے اخیر جدوں سو داگر ہواں دیکھیا جے وریام نہ زبان نال اوہناں ترن مردالے
 تے دہتھ نال تے فیر اوہناں اوہدے تھڑے مارنے شروع کر دتے ۔ ایہہ ٹھیک لے تھڑے
 مارنا جواناں دا کم نہیں مہنڈا پر سو داگر کدوں جوان آدمی سی ، اوہ تے لگ کے مارن والا سی ۔
 تے وریام قتل ہو گیا ۔ اوہوں مارن لئی پتہ نہیں کڈا وڈا اکٹھ ہردے گانے کتھوں کتھوں
 کیہڑے کیہڑے بندے اُتے ہون گے؟ پر ایہہ گل تے ہر کوئی آکھدا جھا اوہوں مارن
 والے کئی بندے باہر دے وی ہون گے ۔ کتھے سو داگر ہواں توں وریام مرن والا نہیں
 سی ۔ دشمنناں اوہوں ماریا ایساں بھٹی ادھری لاش ای کدے نہ لہجی ۔ پتہ ۔ اوہناں جتھے وریام
 ٹوں وڈھیا ، اوہ تھال ڈیرے والے پٹن توں دوپلیاں تھلے والے داسی ۔ بھاویں وریام
 دی لاش دے ٹوٹے راوی دے پانی نے نکالنے پر کتھڑے تے بھی تن چار مر لے ریستہ چوں وریام
 دی مہک تے اوہا رنگ کھڈ لہر پینڈا سی ۔ اوہوں کیہڑا پانی نکالیندا؟
 پکس ٹوں لے کے پتھ دے ہور بندیاں نال جدوں فوجے ہوری او تھے اٹھدے سن تے
 فوجا مسان ای اپنے اتھرو دکھ سکھا ۔ اوس لگ والا سر تے مونہہ اپنی موڈھنے دی چادر وچ لکھایا
 ہویا سی ۔ جوان ٹوں اتھرو دکھادن دی منہا سی ہندی لے ۔

اپنے اتھرو ڈکن دا چارہ پیا کروا سی۔ بولیا:

”بھین! ایہہ پہاڑ چڈی جیاتی توں شریکاں دِچ کشتی ایں، سوالی بن کے

نہیں، رربن کے، حوصلے نال، جرات نال، بہلاری نال۔۔۔۔۔

دا ہگور پچھے پادشاہ دیاں رکھاں تیرے پتڑاں نوں، ایہہ دناں دِچ جوان

ہوجان گے۔

تے ہور فوجا بھڑوی نہ آکھ سکیا۔ بس جھنڈے تے لکھی دے سراں اُتے ہتھ پھیروا

رہیا۔ جھنڈا اودوں یاراں دَرھیاں داتے لکھی چرنبہ دَرھیاں داسی۔ ایانے گم سم، سہے،

ٹھٹھبرے ہوئے پئی روئدی ماں دل دیکھی جائدے۔ فوجا سٹکھ نے دوواں نوں گھٹ کے

اپنی پنج درگی پوڑی چھاتی نال لایا۔ ادھیاں اکھاں پوں دو موٹے تیئے اتھرو نکلے

تے ٹھانہہ ڈگ کے ادھری کالی سنگھنی داڑھی دِچ گواچ گئے۔

”اؤر پچو! چلیے کھوہ تے! ادھری داچ بھاری ہوئی جا فری تے اوہ اپنے وگدے

اتھرو نکاون داما را، چھستی نال لکھی نوں موڑھے چارھ کے تے جھنڈے نوں اسٹکل لا کے

بامہر نکل گیا۔

اُنج تے کہندے نے مونہاں نوں ملا بے (ملا سٹل) تے ہراں نوں سلاساں تے

ایس طراں فوجا سٹکھ وریام دا کھوی نہیں سی لگدا۔ بس یارسن تے یاری دودھدی دودھدی

گوٹھری ہونڈی تے بھرا بندی بن گئی۔ یاری تے پھانی چارہ کچی تند ہونڈی لے۔ سمجھئے

تے بڑی پچی، نہ سمجھئے تے کھوی نہ۔ تے دُنا دِچ تے یاری کچی تندای جا پئی لے۔

جدوں سکے نوں یار گوچری سوڑ پی لے۔ پر چسراں وریام ہور طرح دا بندہ سی اوس طرح

ای فوجا وی ہور طرح دا بندہ سی۔ وریام دے مگڑوں ادھری جیٹری پنڈ فوجے چک لئی سی اوہ

تے سکیاں بھراواں پوں وی کوئی کوئی چکد لے تے اُنج وی فوجا کلم کلاسی۔ نہ کوئی بھرانہ جوان

پتڑا! پتڑا ادھرا ہے سی مکھن جیٹرا جھنڈے دی عمر داسی۔ ایسے اودوں ہتھ دِچ ادن جوگا

تہیں سی تے دھی دیو لکھی دی ہانن تے فوجا سبھی مچی کلاسی۔ سیلے اگھ گئے نہیں کٹے بندے
 دی واہی رکیہ؟ پر فوجا تے دیوسی دیو! اوہ بندہ تھوڑا سی۔ اوس اپنی واہی نال وریام دی واہی
 دی سانجھ لئی۔ اپنی پیل اوہ مگھوں دا ہوندا تے وریام کی پہلوں۔ اپنے بوہے تے بھ ہووے
 یاں نہ ہووے وریام کے اوہ لویری بھقہ اوڈا۔ اپنے مکھن دے مرتے اوس کدے
 ہنڈ دی تہیں پھیریا سی پر لکھی ٹوں سارا سارا دن موڈھے مچی پھروا۔ فوجا سارا دن کم کار وچ
 گھنڈا رہندا پر ترکالیں ہر روز ان پانی کھا کے اوہ وریام کے جاندا۔ جھنڈے لکھی ٹوں پیار
 کردا۔ اوہناں نال بالوں وانگ گلاں کردا تے اوہناں ٹوں باتاں سناوندا تے اٹھن لگا
 ہنداں ٹوں اکھدا: ”بھین واگور و سکتہ رکھے، پتر جوان ہو جان تے چارون اکسین
 دی دسیا دا موج میلہ ویکھ لیئے“

”اوتے بھائی سردار جی! مونہہ تے دڈیوں دی گل نہیں، پر سو نہہ گورو دی
 بڑا حوصلہ دیکھیا اے تیرا۔ نہیں تے کلا بندہ کیہ اکھ تے واہی کیہ اکھ!“
 اندر سنگھ پالے ہتھوں بڑا لاپارہو یا بولی جان ڈیہا سی۔

”توں واہی دی گل کروا این، میں اکھداں کلا بندے توں تے دو نہہ
 گھراں دے مال ڈنگرنوں پٹھہ دتھا ہی نہیں پایا جاندا۔“
 نواب کھیس دی بٹل ہو گھٹ کے مارلی تے پرانہہ بیٹھے جھنڈے تے مکھن ول ویج
 کے بولیا:

”اوجو نوا! اک بالو۔ کیہ اڈیکدے پئے او؟ ٹھنڈ تے تھراں ویج کڑی
 جاندی لے پیٹی!“

فوجا سنگھ دا جیویں دھیان ایہ صرپے گیا اپنے کھیس دی بٹل سواہری کر کے
 مکھن تے چڑھ گیا: ”اٹھ او لے مکھنا! اک بال جوان! تیرے چاچے پالے ہتھوں پئے ٹھروں ٹھروں
 کرے نیں۔ کھسہ چوں منچھٹی دی پوئی کدھ لے اک تے اک سکا سائوں!“
 مکھن اٹھ کے منچھٹی کدھن چڑھیا۔
 نواب کھیس دی بٹل چوں سری کدھ کے کہن لگا:

”بھان میریو! پوہ لے پوہ! پالے من نہیں تے کدوں زور کرنا ایں؟
 تے ہوہ کیہ؟ سوللاں آنے گل کر دا لے لہڑ۔“ اندر منگورا بھریا۔

مکھن کدھ چوں منچھٹی دیاں دو پولیاں کدھ لیا یا۔ منچھٹی دیاں سوہیاں دے چار چار ٹوٹے کر کے
 اوہناں توں مہیٹے اٹے رکھ کے اوس تلی لاوتی۔ منچھٹی سکائی سی اک پل ویج چٹخ چٹخ کے چم پی۔
 ”اٹھ کے چم سیک لے بھٹی بھرا اندر سیاں!“ فوجے اٹھ کے چم دے کول بہندیاں
 آکھیا۔ پر اندر سنگھ تے نواب لہڑ پہلوں ای جھنڈے تے مکھن کول جانیٹھے، بیہڑے
 آگ روالے بیٹھے سن۔

اوہ پوہ دی اک ٹھنڈی ٹھار راستی ! حویلی وچ آگ دے پرخ دوالے بچ بندے پیٹھے
 ہوئے سن ۔ پتہ نہیں پڑھے بنیاں نوں پالا ایڈاکیوں گدلے ؟ فوجا ، اندر ، نواب تے لگدا
 جیویں آگ دے وچ ہی وڑ جان گے ۔ مکھن دے کھیس دی جگل کدوں دی پھلی ہو گئی ہوئی
 سی تے جھنڈا اُچ بے پرواہ چہا ہو کے بیٹھاسی جیویں آگدا ہووے " میٹوں آگ دی آگ پر واہ
 نہیں اُجھنڈا کے سٹے سمندر وانگوں چپ سی ۔ اوہ اُچ وی بڑا چپ چان رہن تے گھٹ
 گلاں کرن والا جوان سی ۔ پچھلے دو تین ورہیاں توں اوں اپنا پہلی بند تے واہی بھی داکم سانجھ
 لیا ہر باسی ۔ سگوں اوہ کدے کدھار مکھن نال جوڑا دی نوادیندا تے کم کار وچ ادھرے نال
 ہتھ وی پوادیندا لگدی واہے ۔ مکھن دے بجائیے نے کاما بن کے کھنڈے ورھے اوہناں
 دی کار کیتی سی ۔ اوہ فوجا سنگھ داحسان داحسان ہتے لہا نہیں سن سکدے پر اوہ اپنا کم وگھڑا
 چھڈ کے وی فوجا سنگھ ہوراں داسنوار دیندا ۔ اُچ ۔ تے فوجا ابھے وی کھیریں میریں سی پہاڑ
 دا پہاڑ ۔ بس جرا ادھری دار پھی جی ہو گئی ہوئی سی ۔ پر سٹے گبھرو ہون تے اپنا کم کاج سانجھ
 لیندے نیں تے مکھن جھنڈے نے وی اپنا کم کار سانجھ لیا سی ۔ ۔ ۔ ۔ فیروہی کدے کدھار
 فوجا سنگھ اپنی موج نال کسے کم نوں ہتھ پوادیندا ، نہیں تے اوہنوں چھٹی سی کتوں رمنڈے کھنڈے
 گبھرو ہوجان تے پڑھیاں نوں کم کارتوں چھٹی لہی جاندی اے ۔

جھنڈا سنگھ اُچ تے ہتھال پیراں والا گبھرو سی پر کھی ہورای طرح داجوان سی ۔ جھنڈے نوں
 واہی بھی تے ایہرا ادھر دے ہو کئی کم ہندے تے سر کھرن دا وہیل دی نہ گارا ۔ تے ادھرا
 یارانہ وی لٹا چڑا کوئی نہیں سی ۔ بس آجا کے مکھن ای ادھرا یاری ۔ اُچ وی مکھن تے اوہ کھٹے ہی
 پلے تے جران ہوئے سن ۔ تے مکھن دا گھر نکیاں ہون توں ای جھنڈے نوں سدا اپنا ای گھر
 لگدا ۔ اوہ جوان وی ساہ ستیا دالاسی پر باپو دے قتل دا دکھ ادھنوں گھن وانگوں اندر و اندر
 ای کھائی جاندی سی ۔ خودے ایس ای پاروں اوہ بڑا چپ ۔ تے گم گم رہندا ۔ منڈیاں کھنڈیاں والے
 شوق دوڑ بچ ، میلہ ٹھیلہ ، ہلا گلا ، شراب پی کے اکھاں تے پگ سٹ کے آگڑا اوکڑ کے

گرناتے ہوا ایسے کم نہ ای اوس کیتے تے نہ ای اوہ اول مندا۔ اوہ سد اول وچ باپو دے قتل دا بدلہ
لین دامتاپکا و نڈار ہندا۔ اوہنوں اڈیک سی، چنگیاں دناں دی اتے اوہ دل ای دل وچ لکھے
پہر دعاواں کردار ہندا؛

”سچی سرکار! کدی ساڈے دی دن پھیرا“

یاں اوہ اپنی بے بے کول بہہ کے رات لے سنیریاں وچ ویجھا پھیرا؛

”بے بے! کدے ساڈے دن وی پھرن گے؟“

تے اوہی بے بے جیہڑی وریام دے قتل توں لے کے ہستن دی جاچ ای بھل گئی ہوئی سی۔ لکھن
ول ویجھا۔ نیولی جیہی اکھدی؛

”وے جھنڈیا! تیرا ویر جوان ہو جائے تے ساڈے دن پھر جان گے۔“

تے جھنڈے نے لکھی نوں انج پالیا جیویں پالن ناحق ہوندا لے۔ نہ کم نہ کار تے کھلا کھان پین بہتا ای
گھلا۔ لکھی جوان دی دناں وچ ہو گیا۔ کھلے گئے پڑ پیر، پورا قد، جھج وانگوں چوڑی چھاتی، بامی
الھان، لوکا اکھدے اوہ اگا ای وریام سنگھ لگدا۔ اوون جیروں لکھی دائرے والا پتھر چک لیتے
جیویں چار چوڑیے سارے باہرے وچ اپنے گھبر دہون دا اعلان کردتا۔ اوون جھنڈا اول ای
ول وچ نہال سی تے اندر واندرا می کہندا؛

”ہن ساڈے دن پھر گئے نہیں، آہو پھر گئے نہیں۔ ہن باپو دا بدلہ لے کے پنڈ

وچ آگڑ کیہ پھراں گے۔“

ایہ سوچ کے اوہدے ڈولیاں دیاں مچیاں پھڑکن لگ پٹیاں۔ اوہی دھون آگر لکھی تے اوہدے سارے
سریر دے پٹھے دھول وانگ کتے گئے۔ اوہیاں تاڑاں وچ وگدا تیتا لہو ”بدلہ، بدلہ“ گوکن
لگ پیا تے اوہدے مونہوں نکلیا؛

”واگوروی مہراے، لال گے۔“

لگ دوا لے چو نہ بندیاں حیران ہو کے جھنڈے ول وکیا۔ قہار سنگھ اوہدے اندر نوں جاندا سی

آکھن گا :

” اہو مہرے واہورودی تے بدلو دی لائ گے۔ پر نکھی کتھے؟“

” نکھی؟ جہندا جیویں اپنی ٹیندر تے سُفنے توں جاگیا ” گھر ہووے گا۔“

تے اوس دیکے نکھی تے جنڈاں اپنے پسار وچ بھڑوٹے دے کول کوڑے تیل دے دی نکھی نکھی نووچ، اُمنے سائے بت بے کھلوتے سن۔

جنڈاں توں کے ڈانگ وانگوں سدھی کھلوتی سی۔ اوہ لک وڈھے بھڑوٹے دے مونہہ

ول تے مونہہ نکھی ول سی۔ اوہ لک۔۔۔ ان جہرا دناں وچ جھریاں نال بھر گیا سی تے اوہی

میلی خاکی کھڈر دی پیادریوں اوہرے کھپیاں وچ بار جھانک وال سارے چاندی دے

اگرے، تے دیوے دی نووچ لشدے! دون دوہرے چہرے تے اکا لوبن شان،

تے اوہریاں سونہیاں، سدا مہراں، تے رون والیاں سدا اتھرواں نال بھریاں رہندیاں

اکھاں سگیاں تے چمک رہیاں سن۔ اوس بت بے کھلوتے نکھی دی دھون نرم ہتھاں وچ بھڑکے

ہتھاں کر کے اوہا مستحقا پُچھیا تے بڑی مضبوط پرٹھہری بولی واج وچ آگیا:

” نکھی اچ توں آہنے وچوں ڈگا ہو یا کوئی بوت نہیں، سیکھ نال پورا گھبرو جوان ایں

میری گل دھیاں نال سُن تے پلے بھٹے نے“

جنڈاں ساہ لے کے ساہنے کھلوتے نکھی ول دیکھا، چہرے منتھے تے مڑھکے دیاں بگیاں

بگیاں کھیاں بھکدیاں تھریں اونہیاں۔ اوہریاں اکھاں پُریاں گھلیاں سن خورے اپنی بے بے توں

اک نویں روپ وچ ویکھ کے۔ پسار وچ بڑی چپ سی۔ دیوے دی ماڑی جیہی نکھی جیہی لو توں

وڈے پسار دا ہٹیرا گھرا گھرا سی۔ جنڈاں اک وار اپنے دو ٹہریں پاسے دیکھیا۔ جیویں اپنے کول

کھلوتی رکھے تھریں نہ آون والی، متھی توں دیکھدی ہووے۔ ساہنے کھلوتی دی واج نکھی توں

بڑی ہی دُوروں آونہی لگدی پر اوہ واج نکھی دے چار چہرے سی تے اوہرے سر پر والوں توں

اوس واج توں سُندا پیا سی۔

جنداں لکھی دے ہوزیڑے ہو گئی۔ اپنے سرتوں چلا رہا دے کے لکھی نول اکھن لگی :

”وے اپنا ہتھ میرے سرتے رکھ کے میوں قول دے !“

لکھی اپنا ہتھ ماں دے سرتے رکھ کے ادھنوں قول دتا۔ جنداں پھیر کہن لگی :

”تے نالے ایہ دی سن لے۔ جدوں تیک سو دا گرے دا دریا دے کنڈھے اُٹے

ادس ای تھاں تے اوناں ای لہو نہ ڈو لھیا، میٹوں چین نہیں آوانا تے اج توں

مگروں چتھ دن سو دا گرا چوٹا رہیا، ادھناں وناں دا بھارتیرے اُتے ہووے گا۔“

لکھی دیاں ڈاڈاں نکل جائدیاں پرادہ ماں دے سامنے آکر دے کھلوتا رہیا۔ پسار

دے اندر چپ کر کے آمنے سامنے کھلوتے ماں پست اک دوجے دیاں نظراں وچ نظراں

پا کے اخیری وار دیکھیا تے جنداں لکھی نول او تھے کھنوتیاں چھڈ باہر دیکھتے وچ نکل گئی۔

تیری میری اک جہنڈی
تینوں تاپ چڑھے میں ہونگاں

دیپو بھانڈے مانج کے چڑھکا چلھا صاف کیتا تے دیپڑے وچ بوکر پھیرن ڈیہی سی
جدوں لکھی دیپڑے ڈریاں کھنگھورا ماریا۔ دیپو بوکر چھڈ کے دیپڑے دھپ وچ منجی
ڈاہ وئی۔

”نوں بہہ جا لکھی! میری تھوڑی بوکر پھیرن والی رہ گئی اے۔“ دیپو کہن لگی۔

”چاچی کتھے اے؟“ لکھی کھلوتے کھلوتے پچھیا۔

”بے بے حویلی گئی اے گوہے لین۔ پر توں بہہ تے جا اڑیا۔“ دیپو بوکر چھڈی کھلوتی
سی تے لکھی اہے وی کھلوتا سی۔

”نیں چلنا اں! لکھی پچھا نہہ نوں مڑیا۔“

دیپو نے مگروں اوہے کھیس واپتہ پھڑکے اوہنوں کھلھاریا۔ فرادہنوں دھکا دے کے
منجی اُتے بھاڑتا

”تیرے پیراں نوں بتیاں بڑھیاں نیں؟“

”اوہ کیوں؟ لکھی پچھیا۔“

”ہئے آیا ایں تے ہئے ٹرچدیا سیں! تیرا کر کے تے نیں بکرووی چھہ دئی لے

اوہ وچ: دیپو ذرا رو سے نال بولی۔“

”میں تینوں کدوں بوکر چھٹن لئی آکھیا سی؟ لکھی تے صفائی رتی۔“

”تے فیروغہ وٹ کے کیوں ٹرچدیا سیں! دیپو لکھی ول ویکہ کے کہن لگی:

”پرہن توں دائرے والا پتھر ٹک لیا لے۔ ہن توں کدوں ماڑیاں نال

گل کرنا ایں؟“

”لکو ہور سن لو!“ لکھی مساں ای آکھیا تے چپ کر کے دور کے ہور پاسے

دیکھن لگ پیا۔

”راتیں توں رکھتے سیں؟ دیپو سدا سوال جڑوتا۔“

”راتیں تے میں ای تھے ای ساں!“ لکھی دلیری نال جھوٹھا مارا پیا۔

”وے توں ای تھے ہندوں تے تیوں بھامکھن تے جھٹا سارے پنڈوچ

کیوں بعدے پھر دے ادھی راتیں!“ دیپو اپنی گل دا اثر لکھی تے دیکھ کے اکوں

پچھیا: ”پتھی دس توں رات رکھتے سیں تے ای دھر کیوں نہیں آیا؟“

”ای دھر! کدھر؟“

”ساڈے ول ہور کدھر؟“

”آپ ای تے آکھدی ایں میں رات پنڈ ہے نہیں ساں، آپ ہی کچھدی

ایں میں آیا کیوں نہیں!“ لکھی ہس کے کہیا:

”شدینے! جے میں پنڈ ہوندا تے ای دھر آوندا؟“

”فیر توں رکھتے سیں؟“

”ایتھے ای! لکھی گل کوں جان چھڈاؤن دا پورا پارہ ماریا۔
 ”ایتھے کتھے؟ سدھی گل کیوں نہیں وسدا اٹھیا؟ دیپو چڑھ کے بولی۔

”جرور کچھناں؟“

”آہو، آہو، آہو! کئی کو داری آکھاں؟“

”میں دیباتے گیا سن!“

دیپو دسے چہرے دارنگ بدل گیا۔ اوہ تڑپ پئی۔ اوہنوں دہرتے آگے وی سی۔ اوہ گم سم
 ہونے بیٹھے لکھی ول ویکھدی رہی۔ اوہدیاں سوہنیاں برامی موٹیاں موٹیاں آکھاں وچ، ہینجھو
 دشکن لگ پنے اوس کنہدی وارج وچ آگیا:

”تینوں اپنے زخماں تے کھروندھے مارن نال کیہ لجدالے؟“

دیپو نے پورا پارہ مارن دے باوجود وی دیپو دے اتھ ورتھ پئے۔ لکھی پتھر بنیا چپ چاپ
 بیٹھا خالی خالی آکھاں نال پتہ نہیں کدھرتے کیہ دکھی جا رہیا سی۔ دیپو خوسے نھتے نال یاں
 دکھ نال اوہ موڈھا ہلا کے بولی:

”تینوں رکتی داری آگیا! او تھے نہ جیا کر۔۔۔۔۔ تیرے او تھے جا کے

جا کے رون نال تیا پرت آئے گا؟ جے رون نال تیا پرت سکدا؟ تے

تانی نوں پنڈیاں ورھے ہو گئے نیں روڈیاں!۔۔۔۔۔ پنڈیاں ورھے اہے

تیا رون نال پرت سکدا تے پرت آدیا۔“

لکھی اہے وی چپ سی۔ ایسراں لگدا، اوہ بیٹھا بیٹھا سوں گیا ہووے پر آکھاں

گھتیاں رہ گیاں ہون۔

”میرا وس چلے تے تائے دا بدلہ شاموں آراں آراں لے لاں! دیپو بولی۔

تے فوجا سنگھ جیہڑا جزا کو دا آکے اوہناں دے تے پچھے کھلوتا ہو یا سی۔ اپنے ہتھ پیار نال

دیپو تے لکھی دے سراں تے پھیر کے کہن لگا:

”جدوں پتو بھرا جیونڈے ہون فیر دجہاں دھیانیاں نوں بدلہ لین دی نوڑ
 نہیں پٹندی“

نکھی جیہڑا پتھر سہا بیٹھا سی۔ بالان دا نگ فوجے دے گل لگ کے پھس پیا۔
 ”خیر اوئے پتھر! بدلہ جو رلاں گے، سوئہہ گورو دی! اوہ ویلا آن دکھکا
 اے“ فوجے دلیری نال آکھیا۔

قسیراں اڈیکریاں بھیوں پتیراں ٹوں ماواں

★

راک پیرات ٹپ گئی سی پر فوجے دی توئی وچ ابے وی چارے بندے دھوئیں دوالے ہر
 بوڑی بیٹھے سن۔ انج لگدا اوداگ نہیں سیک رہے سن۔ جیوندے کوئیاں دی بوج اوہناں ہے
 سوہنے چہرے بڑے ڈراونے جیسے لگدے۔ اوہ ہرنال سر توڑی کوئی بڑے پردے دی گل
 پئے کردے جلدے سن۔ کدے کدے فوجے دے کھنگنیا کے منڈے دے کھنگورے نال
 رات وی چپ دے جھٹے اُتے تریڑ جیہی پے جاندی۔ فوجا سینگے کھنگورا مار کے سینگے صاف کیتا
 تے نٹھی جیہی پر پھرتے لیک درگی وچ وچ لکھی دل موٹہ کہے کہن لگا،
 ”کیوں پتیر لکھیاں ! ٹوں کیہ آکھیاں؟“
 ”میں کیہ آکھاں چاچا ! نہیں سارے آپ سیانے او؟“ لکھی پتیر دی مسکھی نال کوئے
 پھول کے کہن لگا۔

”اڈے فیروئی پتیر ! توں اپنی صلاح تے دس ! فوجے فیرو پتیریا۔
 ”بوہتیاں صلاحوں دا کیہ قیدہ؟ میں تے راگو گل جاندا آں !“ لکھی کہیا۔

”فیر سو گرے نال کدوں کھل ست کر یے؟“ مکھن پچھیا۔

”جہدوں کتے موقع لگ جائے، چک لٹو سو دودھ دے گلاس وانگوں۔۔۔۔“

”لاش کتے گواچ جائے تے چنگا لے بوہتا۔ جان نیڑیوں ہی چھٹ جائیگی۔“ فوجا سٹکا

جیویں گل مکا ورتی۔

”ڈیرے دلے میلے تے نہ ٹکر جائے سو؟“ جھنڈے پچھیا۔

”ڈیرے والا میلہ تے ایسے دورے جوائو! فوجا بویا۔ کم جتنی پھنتی مکھے“

اونای چنگا ہنڈا لے۔

”چنگا بھائییا!“ مکھن جیویں فوجا سٹکا دی پوری گل سمجھ کے بولیا۔

”پر سارا کم سوچ وچار نال کریا جے، منڈ پنے توں ولایا جے“

”فوجے آکھیاتے نکھی دی ماغہ پھر کے گھر توں ٹر پیا۔“

جھنڈا تے مکھن دوٹویں روز مال ڈنگر کول حویلی سوئدے ہونڈے سن۔

چناوے تیری چاننی

تاریاوے تیری نو

اپنے چاچے فوجے نوں گھرھٹ کے جدوں لکھی اپنے ویہڑے ڈریا۔ رات اڈھوں
دی ٹپ گئی ہوئی سی۔ ویہڑے والا بولہ اوہدے گھر آون تیک گھلا ہی رہندا۔ پسار دا بولہ
دھویا ہویا سی۔ اوس نہولی تہی بولہ نوں دھکا دتا۔ چرہ چراوندا بولہ کھل گیا۔

” لکھی اے؟ اوہی بے بے پھیا۔

” آہو! بے بے!

سارے پسار وچ کوڑے تیل دے دیوے دی ننھی ننھی لوکھری ہوئی سی۔ پسار دی لیہڑے
والی کتھ نال لکھی دی مٹی وچھی ہوئی سی۔ چڑھسے بنے بھڑولیاں آگے دوچرے ڈٹھے ہوئے
سی۔ اڈھی کٹی ہوئی پوتنی چرے دے تنگے تے چڑھی ہوئی موٹی ٹھلی ٹھلی نال پی لکھی سی۔ کول
پیا چھکو چھلیاں نال بھریا ہویا لکھی سی تے دوچا چرنا خا خا لم خالی پیا، تنگلا دیہلاتے کول پیا چھکو

دی پھنپھیاں نال بھریا سی۔ لگدا سی اوس چہرے والی نے جیوں دا چہرہ ڈاہیا اک تندوی نہ کتھی سی
 "ایہہ چہرہ کدھا لے بے بے؟ لکھی نہالی چہرے دی ماہل نوں چھیڑیاں پھنپھیا۔"

"اپنی بیپو دا! ہور کدھا؟ جنڈاں پریوں پونیاں لے کے آؤندی بولی۔" تاہاں
 وچاری میرے کتے ہون راکر کے گل دیندی لے لکھی نوں "جنڈاں نوں فیر جیوں یادا گیا
 کہن لگی: "وے کا کا! ددھتے ویلے نال پی لیا کر ان کے۔ پی پیا ٹھنڈا ٹھار ہو گیا ہونا
 ایں۔ پر جے توں آکھیں تے میں تینوں تتا کر دیاں؟
 "اگ ہے وے؟ ایس ویلے؟" لکھی پھنپھیا۔

"لے بھئی سردار جی! چورے دی آگ بان گیں کتا کو چرنگلا لے؟ جنڈاں دودھ دی کاڑھنی
 لے کے رسوئی دل ٹریٹی۔"

"دیپو بگھتے ل بے بے، کتے دسدی نہیں؟"

"وہو؟ جنڈاں ٹریاں جانڈیاں کھی دل دیکھ کے کہیا: "اڑیا کتے ایٹھے ای سی؟"

لکھی چار چوہیرے جھاتی ماری۔ پسار سے نال دیاں دو تہاں کوٹھڑیاں وچ ہنیر کھپ سی۔

"کدھرے باہر کل گئی ہودے گی؟" لکھی سوچیا تے جیوں اپنے آپ نوں آکھیا تے

بے خیالی نال اپنی منہی تے بہہ گیا، پر فیرانج تریک کے اٹھ کھڑا جیوں ادھ کسے وںجھارن دے

چوڑیاں نال بھرے ہوئے ٹوکے اُتے بہہ گیا ہودے تے ادھ تھنے اُکے ساریاں چوڑیاں

بٹ گئیاں ہون۔ اوس بستر توں رضائی پرانہ کھچی، تھلے گھتو مچھو ہون دیو پٹی سی۔ ادھ

تھنک کے چھال مار کے منجی توں اُتری، سردی چادر سواہری کر دیاں جھوٹو موٹھ تھنک کے

بولی:

"وے اڑیا! توں تے میری بھراہی کدھ دتی لے؟"

"توں میرے جتے وچ کہہ لجدی سیں ہی؟" لکھی نموشی جیہی نال پر رعب نال آکھیا۔

"چاچی کہندی سی، ادھی رات ہو گئی لے۔ لکھی نوں لہجہ کے لیا۔"

”مانہہ“

”پھڑنے! نہیں تے میں اُتے روڑھ دیوں گا۔“ لکھی دودھ دا گلاس اداہرے سر
دے اُتے کر کے ڈراوا دتا۔

”روڑھ دے پنا شک بے شک، دیو کدوں ڈرن والی سی۔“

”پئی لے میری دھی۔“ جنڈاں سفاشل کیتی۔

”لیا اُراں“ دیو گلاس پھڑلایا۔ فیر ہس کے اوس جنڈاں دل دیکھ کے آکھیا:

”نئے تائی! تیرے آکھے پی مینی اُن نہیں تے لکھی تے بھاویں میرے اُتے پوری

کار دھنی مودھی کر دیندا، میں کوئی متن لگی ساں؟“

لکھی نے دھنی کے ڈکار ماریا۔ سرتوں پگ لاه کے منجی دے پاوے تے ٹنگ وٹی۔ بنگل والا کھیس

لاہ کے اوس ڈورسٹ وٹا تے جتے وچ وڑ گیا۔

”ساون نگا میں بچہ! جنڈاں پھیا۔“

”آہو بے بے! لکھی جتے چوں موندہ کدھہ کس پھیا!

”کیہ گل لے؟“

”کچھ نہیں پھڑا! میری دھی کت لوسے تے ایہنوں گھر چھڑاویں! جنڈاں کہیا۔“

”ہنئے جانا میں دیو نے؟“ لکھی اکتھن دی تباری کر دیاں سہلا لاه دتا۔

”اجے نہیں! دیو بولی

”جدوں جانا ہووی میںوں جگا لئیں؟“

تے چرخیاں دی گھو گھروچ اوہ پتہ نہیں کدوں سوں گیا۔

جدوں رات دی کار لے تے سفیدی چڑھن لگ پئی۔ کتن والیاں نے چہرے

چھڑ وٹے۔

”ارج تے اسان بھورے والیاں وانگوں کیتا لے تائی! دیو اٹھریاں چہرہ کھڑا کر کے کہیا

”آہو پتر“

”چنگ تائی! میں چل دی ہاں مہن“ دیو چھلیاں والا چھکو پھڑکے چادر سواہری کر کے

مار دیاں ہو یا کہیا۔

”کھلو جا دھیئے! میں نکھی ٹوں جگا ونڈی آں۔ ایس ویٹے کلیاں نہیں جاٹا!“

”ناں تائی! راتیں چرکا ستا لے۔ نالے اکٹوں دن دی چڑھدا لے پیا۔ مہن

کا ہڈ لے“

”ناں دھیئے نان“

تے جنڈاں نکھی ٹوں جگا وٹا۔ جیہڑا بڑی گہری مٹھی نیند ستا ہو یا سی۔ نکھی پگ

کھٹ کے بھگل ماری کھیں دی، بھڑولے دے نال پیا گھوٹ پھڑیا تے اکھن لگا:

”چل کر کیے“

”ایویں تینوں بے آرام کیتا تائی تہیے“ مگر مگر ٹریاں جاندیاں دیو کہیا:

”میں کاہا بے آرام ہو یاں؟“

”ہچھا جا کے نیند پوری کرویں“

”ہچھا“ نکھی اباسی لے کے بویا۔

”تے کل توں جو پٹی چوں گھر جرا سو کھتے آجایا کر“ اپنے بوہے وڑدی دیو کہن لگی۔

”اوہ کیوں؟ نکھی ٹوں سچی سچی سمجھ نہ آئی۔“

”تائی وچاری گھر کئی جو ہونڈی اسے“

دیو آگھ کے اندر جا وڑی تے نکھی پلا ہنگاں ماردا پچھا نہہ پر بت ٹیا۔

⑤ جگنی اوہدے مونہوں پہ بھجے
بیہنوں سٹ عشق دی لگے

★

جھنڈے تے مکھن گھوڑیاں کس لیاں۔ مھنڈا عیسائی ڈنگراں نوں کما دگتر گتر کے
پاون ڈیہا سی۔ لکھی ڈاچی والی گھری دی کندھ تے بہہ کے دھپ سیکدا گتا چوپی جان
لگا ہویا سی۔

” لکھی! ڈنگراں نوں پتھہ دتھہ دھیان نال پادیں تے ترکالاں نوں مچھاں
ویاں دھاراں وی کدھ لویں آپ۔ سھانوں خورے کچھ کوہلا ہو جاوے۔“ جھنڈے
لکھی نوں کہیا۔

” توہاں کدھ نوں چڑھیاں نہیں؟“ لکھی کچھنوں نہ رہ سکیا۔
” جڑا شہر تیک؟“ مکھن ہس کے آکھیا۔
” شہر؟“

” شہر تے فیر پانہہ اک پنڈ؟“ جھنڈے جواب دتا۔
” کھیر نال؟“

”آہو! شہر کم لے تے پراغہر اک گھوڑی دی دس پٹی اسے۔ اسیں خورے حرکالیں
پر تے آئیے تے خورے نہ آئیے“ جھنڈے اوازاری نال آگیا: ”پر توں کیہہ مپس
وا توں تفتیش پیا کروا ایں؟“

”کوئی سوٹا سا تے ہتھ وچ لے جایا کرو! کیہہ خالی ہتھیں ٹر پینڈے او ہر ہر
جی کرے“ لکھی اوہناں نوں مت دے کے خوش ہويا۔ ایہو جیہی مت اوہ ویلے
لکھی نوں دینڈے ہونڈے سن۔

”جیہڑا بولے اوہو ای بوبا کھولے، بھائی سردار جی“ مکھن ہس کے کہیا۔

”اٹھ کے کدھ چوں کرپان تے پر بھی پھڑا دے“

لکھی اٹھ کے کدھ چوں کرپان مکھن نوں تے بر بھی جھنڈے نوں پھڑا دتی۔ جھنڈے بر بھی
وے پیچ کھول کے پھل ڈب وچ دے یا۔ پھال مار کے گھوڑی تے چڑھیا تے لکھی
گوں کہن لگا:

”جے اسیں راتیں نہ پرتے تے مال ڈنگر کول جویلی وچ سوں رہویں“

”ہچھا! لکھی کہیا تے جھنڈے مکھن دے جان مگروں ٹو کے آگے پئے کماہ

جوں چن کے اک گٹا کڑھیا تے چوپن لگ پیا۔

”اوتے مھنڈیا! چاچا کہتے اے؟“

”وڈھے سردار ہوری“ مھنڈے اگوں دند کڈھے: ”اوہ پیلے ول گئے نہیں سرکار“

”ہچھا“ پرفیر لکھی نوں جویں کوئی گل یاد آگئی۔ کہن لگا: ”اوتے بلداں

آگے وی کدھ پایا ای کہ سویر دا گلیاں ہی چوپن جان ڈیہا ایں؟“

”بلداں لٹی تے سرکار! اچے کھوہ توں میں ہرا لیا دانا ایں“ مھنڈے فیروند کڈھے۔

”اوتے کدوں لیا دانا ای ہرا؟ اوتے تے روٹی ویلا ہو گیا اے۔ ایہ تیرے کچھ لکھے

کھان گے نہ تے وگن گے کیوں؟ چاچا آگیا تے چاڑھے گاتینوں سوہڑ پیرا!

توں چوپی جا گئے“

لکھی دی جھاڑ کھا کے یاں خورے مھندے دیاں اکھاں اگے فوجا سنکھ دی شکل اگئی۔ سردار فوجا سنکھ
نھتے دا بھیرا سی تے اُنج وی اوہ گھڑی وچ بھڑک ڈنڈیوں پار ہو جاتا۔ تے بلداں وچ تے
اوہی جان سی۔

”وگن والے ڈنڈیاں نوں سب توں ودھ سیوا دینی چاہی دی لے“ اوہ اُکھیا کر دیا۔

مھندا داتری کھیس پھڑ کے اگواری اٹھ بھجیا تے لکھی اوہی چھوہل تے ہس پیا۔

”بے اوئے تیریاں پھرتیاں“

تے لکھی کما دچوں اک ہو رگتا چھل کے چوہن لگ پیا۔

”وے لکھی! تینوں گتے چوہن توں سوا ہو ر کوئی کم نہیں اڑیا“ دیو لکھی دے

کول اکھوتی سی۔ چھیٹ دے مستھن کڑتے اُتے کاسنی چھتی لئی بڑی پھدی پئی سی۔

رب نے دیو نوں ویہلیاں بہہ کے بنایا لگدا سی۔ اوہیاں موٹیاں اکھاں شکر دے شربت

دے رنگ دیاں سن۔ اوہا چھرا دھپ وچ پئے چمکدے پتل دے تھال دا لگوں چمکدا تے

اوہرے جوبن دی چانلی لوہن بن کے لیڑیاں چوں پئی ڈھکان مار دی سی۔ اُنج تے روپ جوانی دی

اک بہار ہوندی لے پر دیو نے اوہ بہار سدائی قید کر لئی لگدی۔ دُسیا وچ ہو روی لکھاں سوہلیاں

گڑیاں ہون گییاں پر دیو وچ کوئی شے دودھ سی ہر اک نالوں۔ لکھی اوہنوں نظر بھر کے دیکھیا

تے گتا دُور سارے سٹے دتا۔ کھیس نال سہتہ پونجھ کے ہس پیا۔

”چڑیل“

”دے میں چڑیل آں؟“

”تے ہو رکیہ“ لکھی پیراں توں سرتائیں دیو نوں دیکھ کے بولیا:

”مھینے تے نقشہ تے سارا اوسی لے پر پیر پھتے نہیں“

”تیرے جو پیر پھتے نہیں۔“ دیو اگوں اُکھیا۔ ”نالے سروی پھتالے“

”سرای پٹھالے۔ پر میں تیرے وانگ لوکاں دے کیجے تے نہیں کڑھدا
پھردا؟“

”جولاہے دیاں مشکریاں ماں بھین نال اسب ویہلے رہن دیاں کھرمستیاں
نیں۔“ دیپو کہیا۔

”میں ویہلے رہتاں؟“

”تے ہو رکیہ؟ نہ کم نہ کار! چٹکا کھا چھٹیا تے مندا بول چھٹیا۔“ دیپو ڈھاکاں
تے ہتھ رکھی کھلوتی تصویر لگدی سی۔

”ایہہ توں اپنی گل کرنی ایں۔ میں تے دن وچ سو کم سوانا اں۔“
”بے! کوئی لیکھا لے۔“

”میں نہ ہوندا تے تینوں گھر چھڈن ہی کوئی نہ جاندا۔“

”دے جا! رات دو پیرا گانہہ کر کے ایں تے ہن مہناوی مار لیا ای؟
گل توں لستی وانگ ددھا لینا تے تیرا کم لے۔ ابجے ماسی آکھدی لے، میرا
لکھی تے گلاں لے گاں بے جبان۔“

”بے جبان تے میں نہیں بھاویں! پر تیرے وانگوں مسنن والے دے کتاں دے
کیڑے وی نہیں کڑھدا۔“ لکھی ہس کے آکھیا

”تے میں کتاں دے کیڑے کڑھتی اں؟ دیپو ہس کے غصے نال کہن لگی۔
”تے ہمدنا؟“

”جا فیرا لیا! تیرے نال ای نہیں کریا کرنی۔“ دیپو لکیر کھچی۔

”ایہہ گل تینوں وارا نہیں کھانی۔“

”اوہ کیوں؟“

”گڑیاں چتا چر ڈھڈ بھر کے گلاں نہ کر لین اوہناں دا کھاہدا، ہم نہیں ہوندا۔“ لکھی

ہس کے کہن لگا: "اٹوں تیریاں تے گلاں وی سٹنن والا میرے سوا کوئی نہیں! وچا۔ یہ دیو
دیو عقہہ کرن دی تھاں کھڑ کھڑا کے ہس پئی۔ اوہدے موتیاں ورگے سوہنے چٹے دند چکے
" بڑا چلاک ہو گیا ایں نکھی! کیہا موموں ٹنگلیاں وریاں گلاں کرن لگ پیاں۔"
" موموں ٹنگلی تے جناں سی " لکھی جواب دتا۔

" ہچھا بھید کٹ سہی "

" حق لے " لکھی اپنا نعرو مایا۔

تے اوہ دونوں ہس پئے۔ اوہناں دے بستن نال آباد حویلی ہو رہا تے سوہنی لگن لگ پئی۔ لکھی
کھا دیاں بھریاں کھول کے وچوں چٹے چٹے گئے کدھے۔ چہل کے منجھی تے رکھ دتے تے دیو
نوں کہن لگا:

" گھر تے جائیں "

" ہچھا! پر میں تے گھروں منجھتی لین اکی ساں "

فرجیوں کوئی بھلی ہون گل یاد اگئی ہووے، بچھن لگی:

" بھاؤ جھنڈا تے مکن اچ کدھ گئے نیں؟ "

" لمی مادے " لکھی بات دا بتلگہ بنایا۔

" کیہے اڑیا؟ "

" شہروں پرانہہ ماگک اک پنڈ دتی والے " لکھی کہن لگا۔

" کیہ لین؟ دیو پو پھیا

" تیرے لمی ور لکھن۔ "

منڈا روہی دی گرتوں کالا

باپو نوں پسند آ گیا "

لکھی ٹھٹھا کہتا۔

پہرے دیو دس بجے توں گڈی گڈے دی پنگھ واسے سارے رنگ کواری اڈگے۔ اوہریاں
 موٹیاں شرتی آکھاں جیویں ڈرنال ہو رکھل گئیاں۔ اوہ پتھرا بہت ہلی راک ٹک کھئی ول دیکھی بانڈی۔
 پہلوں تے کھئی شرمندہ جیسا ہویا ہسیا پرفراوہ سے اندروں دی ڈرتے خوف دی اک لہر لنگھ گئی۔ خوف
 دی لہر جیہڑی سٹخے ہونڈیاں، سیال پیاں رات تے گرمیاں دیاں شکر د وپہراں وچ مڑھیاس
 واسے پچھ کھوہ کول دی سنگھن گئیاں اوہرے جھٹکے چوں دی لنگھ بانڈی ہونڈی سی۔ تے
 سارے سریر نوں ہلا دیندی ہونڈی سی۔

دیو نے ور دے نال تے کواریاں گڈیاں وانگ نہ تے پختی وچ موٹہ نکایا تے
 نہ اوہ وندا دے دی شرم تے جیاناں لال سوہی ہون۔ اوہ تے بس اک ڈری سہی کبوتری وانگ
 لکھی دل دیکھی سی۔ اوہریاں آکھاں وچ پانی دے ہڑے ہڑے تے باہر اُکھ پٹے۔ اوہ چپ چاپ
 پچھانہ نوں مڑی۔ لکھی اوہنوں منادوں لئی آگ نہ ہونے اوہدی بانہ پھری۔ پیر دیو اگوں دوسے ہنڈ
 نال لکھی دی دیتی نوں پھرتے جھوکا ماریا۔ لکھی اوس جھوکے نال پیلاں تیکہ مل گیا تے سہم کے
 پچھانہ ہو گیا۔ دیو اوسراں ای پھرتی گم سہم حیرتی چور مل گئی۔

لکھی کنب گیا۔ ور والی گل تے اوس ہاسے بجائے کر دتی سہے اوہنوں ایہہ تھوہ
 ہونڈا سہے دیو اوس گل دا ایڈا غصہ کرنا ایں اوہ کسے دی ایہہ گل نہ کر دا۔ پیر دیو نے اوہنوں
 معافی منگن سی دی مہلت نہ دتی۔ لکھی دیو دے مگر اوہناں دے گھروں ٹر پیا۔

اوہدی چاچی تاباں ویہڑے وچ بیٹھی ہوئی سی۔

”سنگھا میکنا آک چاچی“

”آپتہ! جیویں! بہہ جا“

دیو پو رکھتے اے چاچی؟ لکھی کابل نال پچھیا۔

”گھئی وٹی اندر جاوڑی لے پتہ! تاباں ہس کے کہن لگی۔ میرے نال

تے کوئی بولی نہیں۔ کتے تہاڈی فیروانی تے نہیں ہو گئی؟ اوس پسار ول اشارہ کینتا۔

اوہ پہلی وار روپا۔ لکھی دیو نوں ٹھٹھا ضرور کیتا پر اوہنوں ٹھٹھا تے اوہ وی کر لیتدی ہوئی سی۔ تے اوہ گل لکھی دی سمجھ موجب رو رو کے ہلکان ہو جان والی تے نہیں سی۔ تے فیر دیو یے بوہت ٹھٹھ کر کے روپنی تے آپ اوہ چہڑا جوان جہان سی کیوں باللاں وانگوں روئی جائدا سی۔ تے لکھی اٹھ کے کھیس نال موٹہ پو پھیا تے پنڈوں باہر کھوہ ول کر پیا۔
شام پئی نال لکھی کھوہ توں پرتیا آگے فوجا سنگھ حویلی بیٹھا داڑھی دچ آنکلاں پھیرن ڈیہا
نواب خاں نال گلّاں کر رہیا سی۔

”آپتر اوسے! کہروں آیا این بے فوجا لکھی توں دیکھ کے پیار نال بولیا۔ لکھی دے موٹہ تے بارن ویٹے اوہنوں نہ لیتے۔“

”جرا کھوہ تے گیا ساں چاچا! پٹھے دیکھن“ لکھی فوجے دی مٹی تے پینداں ول بہہ کے کہن لگا۔

”تاغہ ہو کے بہو جوان پینداں تے کیوں جیٹھا این؟ فوجا آپ منجی دے سر بانے دل کھسک کے بولیا۔“

لکھی جتنی لاد کے مٹی تے ہو گیا تے اوس کھیس دی جگل مار لی۔
”ایتکیں میلے تے تیل جیٹھا دینے تنگلی والے نال وکھیا اے لکھا سیان“
نواب لیٹر لکھی نوں کہیا۔

”سٹیا اے بڑا بھارا جوان اے اوہ تے کوڑی دا بڑا کھڈکار اے“

”آہو چاچا! چنگی ستھری کوڑی کھیڈوا اے دینا“

”توں وی تیاری تیوری پھرتا“ نواب کہیا۔

”تیاری کاہی چاچا! میں تیاری آں! جیدوں مرجی کوڑی پالو تنگلی نال“

داڑھ لکھی آکھیا۔

”وایہہ ہوئی تاگل جواناں والی! گھوڑے وانگ جوان نوں وی ہر ویلے تیاری ہونا“

پاہیلا اے۔ پٹھے تے ہتھ رکھو تے سر پٹ۔ نواب مہس کے کہن لگا۔
 ”اے تے میلہ کتے دور لے نواب۔“ فوجا مہس کے کہن لگا۔
 ”جوان نوں ہننے تیاری داستھییا دے فتا ای۔ ایہہ ای سوکوہ دریاتے
 سسٹھن موڈھے تے والی گل۔“

اگوں نواب مہس پیا۔

”پتھروی چکیا ای کہ نہیں پھیر؟“ فوجے دادھیان پتھرو ل جا پیا۔

”روح ای چکنا چاچا! اے تے کل وی چکیا سی۔“

”چکنا ای چاہیدا لے روح۔“ فوجے کہیا۔

”سریر ٹکڑا تے تیار رہندا اے۔“ نواب اکھن لگا۔

”منڈے کدوں دے شہر گئے نیں؟“ فوجے لکھی نوں پھیا۔

”روٹی ویٹے دے۔“ لکھی دسیا۔ ”راتیں پرت اون گے۔“

”گھٹ ای پرتن گے راتیں۔ کئی وناں دے جان جان کر دے سن۔“ فوجا سنگھ

اکھن لگا۔

”اندر سنگھ گچھو گچھو ہویا ٹریا آوندا سی۔ ست سری اکال کہہ کے نواب لمبڑ والی

منجی تے بہہ گیا۔

”چار کونسل لگی اے لمبڑا؟“ اندر لمبڑ نوں کہیا۔

”توں کیہڑا جوترا لا۔ کے آیا ایں اندر سیان؟“ نواب گل موڑی۔

”اونے جوترا لدن جوگے مہن اسیں رکھتے ان لمبڑا! ایہہ ماں بھادا بڑھیا

لے بیٹھا اے مہن تے پالا ای مڈاں چوں نہیں نکلا۔ ایس عمرے تے بندا

بیہکل ڈھکے وانگنوں نہ رکے کم دانہ کاروا۔ جیہا بکھے بڑھا تیہا چوراں کھڑیا۔“ اندر

رونا رویا۔

”ساری عمر تھوڑی کار کیتی اے توں بھرا اندرا؟“ فوجے اگھیا :

”ہن مٹڈیاں گھنڈیاں کم ہار سا نھ لیا ای۔ بندیاں والا ایں موجاں لکنا ایں، ہور

کیہ لینا ای؟“

”ساری عمر ایہہ کیہڑے پھٹا رہیا اے“ لمبڑ نواب نے ہنس کے اندر توں چھیڑیا۔

”اساں تے اینوں سدا سچ ای گچھو مچھو ہو یا کٹھروں کٹھروں کردا دیکھیا اے بھرا

فوجیا! سلیا نہیں اوں، اندر ورگا اک بندہ کھال ٹپن لگا۔ چھال چھڑے و جانا۔

اک پیر کھال وچ پئے گیا تے مودھڑے مونہہ بھوئیں تے لکایا۔ اٹھ کے اکھن لگا :

”باٹے اوڈھھیپیا! تیری ماں بھیں نوں“ فیر جہیرے دیکھ کے ہنس پاتے بولیا :

”جوانی وچ کیہڑے ان باہندے ساں۔ ایہہ کل ای اندر دی۔“ ہن بڑھیے

ہتھوں روٹدا اے۔ ایہنوں ایہدے دسر مٹال کچھ پٹی ایہہ جوانی وچ کیہڑے دیا

لاکھ بھر کے ٹپ لیندا سی پچ

واکر کے اندر بھڑا پے گیا، بولیا :

”مٹڈا بیٹھا اے، تینوں اگوں کیہ آگھاں۔ پر بھائی بترے فلان تھوک توں مٹڈ۔

پچھتے لیرے پا چھڑے تے نھانے لچھری پھر چھڑیا۔ اوئے بھائی ٹاپلی تے چڑھیال

توں دو دو ای سدے نیں۔ توں ساری عمر جتے تے دے کے امن مال کھاہدی۔

کتنے آپ داہی وچ پیا مہندوں تے فیر تینوں پھدے۔ ہن تے تیرا سٹی وہیں

سو اے، جوتوں اکھیں بھیاں اے۔ تینوں گلاں پھریاں نیں۔ اندر نواب دی تسلی

کیتی۔ کھلی اٹھ کے گھر توں ٹر پیا۔

پسار وچ کھکی کھیں اٹے لے کے گچھو مچھو ہو کے منجی تے پے گیا۔ جنڈاں او مہنوں

کھلی مٹی واہ لا چھڑی پر کھکی اگوں سر مار چھڑیا۔ جنڈاں سجا مٹڈے توں مٹڈ لگ گئی لے۔ اوہ

مٹڈ وچ گھبواپا کے لیائی۔

”پتھر! ایہہ کوسا دودھ پی کے۔ تیرا جی ٹھیک ہو جاوے“ جنڈاں آکھیا پر لکھی اگوں فیہ
 سر مار چھٹیا۔ چنڈاں نوں منڈے دی چنٹا لگ گئی پر منڈا ڈر مار کے پیا رہیا تے کھو پیسے
 پے اٹھ کے حویلی چلا گیا۔

حویلی دھوئیں دولے اہے رونقاں لگیاں ہویاں سن۔ لکھی وی چپ کر کے دھوئیں تے
 بہرے کے آگ سیکن لگ پیا۔

”ان پانی ورت آیا ایں جو انا؟“ فوجے پچھیا۔

”آہو چاچا“ لکھی کہیا۔

”اج توں حویلی سونا ایں؟“ فوجے لکھی نوں پچھیا۔

”آہو“

”جے توں آکھیں تے میں وی تیرے کول پ رہاں۔ کلا ہسٹرا ای نہ جاویں؟“ فوجے بہار

بال کہیا۔

”منہیں چاچا!“ لکھی نمٹھا جیہا ہس کے آکھن لگا: ”میں بال اں کوئی جے

کلا ہسٹرا جاں گاتے نالے مھنڈا جوایتے ای ہودے گا“

”چنگا تیری مری“ فوجے کہیا۔

پہر رات پٹی تے اندر دھوئیں توں اٹھ کے اک لمی اکڑ لئی جیوں بڑھے ہڈاں نوں

کھولدا ہودے۔ تے فیر کھیس دی بھل گھٹ کے مار کے بولیا:

”چلو یار چلیے“

”چلو“ فوجا سٹکا آکھیا۔

تے جتنے بڑھے اٹھ کے گھراں نوں چلے گئے۔ دھوئیں دے کولے سواہ ہو گئے ہونے سن

بس رکتے رکتے کوئی چنگیاڑی لکھدی لکھدی پراوہ وی رات دا ہنیرا کر کے۔

”چھا بھک دا کھنڈا مار ویاں سوار جی؟“ مھنڈے پچھیا۔

”ماردے اتے جاسوں؟“ لکھی مھندے نوں پھٹی چا دئی۔

لکھی گڑھ وچ جھنڈے دے بسترے وچ جاوڑیا۔ گڑھ وچ مٹی دے تیل دا دیوا بلدا چھڈ کے اوس مونہہ بہرہ پھٹے وچ لوصیٹے لیا پرینڈر کھٹھے؟ اوہ دوپہر والی گل دے تانے پیٹھے وچ ای پھسیا ہویا سی۔ جے اوس دیونال ورنہیں والا ٹھٹھا کر لیا تے اوہ رو رو کے پھاوی کیوں ہو گئی؟ لوک سدا توں گڑیاں چڑیاں لئی ورنہج دے ای آکے نہیں تے گڑیاں اوس دن لئی مسخنے ویکھیاں ای آئیاں نہیں۔ پردہ پوتے گڑیاں وانگ نہ ہی سنگانال لال ہوئی، نہ ہی چھٹی وچ مونہہ نکا کے ڈوڑگی سگون پھرو دے بت وانگ کھلو کے روئی رہی تے جے فیر دیو روں لگ پئی تے اوہ کیوں بالوں وانگ روں لگ پیا تے دیو دے ناراض ہون نال ایہنوں کیوں لگا جویں اوہا رب رس گیا ہووے؟ تے فیرا ج کیوں لگا جویں اوہا ول کے نے مٹھ وچ پھر کے گھٹ دتا ہووے؟ ایہہ گل اوہے موٹے دماغ وچ نہیں سی کھڑی۔ اوہی سوچ داتا نا پینا اودوں مٹھا جدوں حویلی دا پھانک تیسری وار کھڑکیا۔ اوس مٹھ کے کھیس دی بگل ماسی تے باہر ویکھن ٹر پیا پھانک ول۔

”کیہڑا اے؟“ لکھی بوہا کھولن توں پہلوں پھٹیا۔

”میں“

اوہے سر پر دے سارے نوں کندھے کھلو گئے۔ واج دیو دی سی۔ اک وار تے اوہ حیران

رہ گیا اوس ویلے دیو دے آون تے۔ پر فرد دیو دے مٹھ وچ روئی تے ددھ والی کرمنڈلی ویکھ کے دل وچ خوش ہويا۔

”ایس ویلے.....“ لکھی نوں گل نہیں سمجھ رہی سی۔ دیو چپ کر کے لکھی

دے پچھے ٹردی گڑھ وچ آگئی۔ روئی مٹھی آتے اوہے آگے رکھ کے ددھ دی کرمنڈلی پرانہہ رکھ کے پینداں تے بہہ گئی۔

لکھی چپ کر کے بیٹھا رہیا۔

”روٹی نہیں کھاؤ۔ میرے دل کیہ دیکھی جانتا میں؟“ دہپو کہیا۔ اوہدیاں اگھاں بے وی لال
سن تے رو رو کے سنجیاں ہویاں سن۔

”نہیں کھانی!“

”کیوں؟“

”مجھک نہیوں“

”دوہ پی لے“

”نہیں پینا“

”کیوں؟“

”طلب نہیں“

”لکھی“ دہپو پہلی وار نظراں چک کے اوہدیاں اگھاں وچ دیکھدیاں ہویاں اگھیا؛

”لڑیا تے میرے نال میں، روٹی کیوں نہیں کھاندا؟“

”میں تے نہیں لڑیا۔ توں ای ایئوں گئے ہوگئی میں لکھی ول دی دسی۔“

”میں ایئوں ای گئے ہوگئی اں؟“

”تے ہوو کہیہ؟“

”چنگا ایویں امی سہی۔ توں روٹی تے کھا“

”نہیں کھانی“ لکھی سٹڈھے وانگ سر ہلایا۔

”نہیں کھانی بے دہپو اوہدی گل دوہرا کے بڑے مان ہپیا تے کھڑ سب نال اگھیا؛

”وے لکھی! توں ایہہ روٹی وی کھانی تے ایہہ دوہ وی پینا میں“

”ایہہ وی دھکا ہویا“ لکھی اگوں تر لہ ماریا۔

”دھکا ہی سہی“ بڑے کے اگھریاں دہپو دیاں اگھاں ہتھیاں۔

”بچھا موتیاں والیو! لکھی نواب لمبڑ وی نقل لاسی، چہڑا پکس والیاں توں سکارا۔“

تے موتیاں والیو اکھدا ہوندا ۔

دیپو اوہے نقل لاون تے ہنس پئی ۔ تے نکھی ساک مکھن جوار دیاں تن روٹیاں بھجکھے
 پھگیاڑ وانگوں مچھکی وجاوں دی دیروچ کھا گیا ۔ دیپوٹوں اوہدی بھکھ واپتہ سی ۔ اوہ سدا توں
 ہی بھکھ واپتہ سی ۔ اوہنوں کابل نال روٹی کھانیاں دیکھ کے دیپو ہنس پئی ۔ لگھاں کڈھ کے
 لکھی ددھ واکرمنٹل اندر سٹیا تے بھرے ڈھڈوالا اک بھکھ والماں ساہ کئے کے بولیا ،
 ”دھرم نال ایسے توں روٹی نہ کئے کے آوندیوں ، میں کسے وی روٹی نہیں سی کھانی ۔“
 ”وے باؤڈا کابن“ دیپو ہنس کے بولی : ”جے مینوں تانی نہ گھندی ، میں
 کسے روٹی کئے کے نہیں سی آونا ۔“

۹ تیری رتی اسے وے دھول میرا پتی
اُسے پاؤنی اُن میں ریشم دیاں پٹریاں

پوہ لنگھ گیا ماگھ چڑھے بیج دیہاڑے ہو گئے سن۔ ماگھ چڑھیاں ای بدل دامن
لگ پیا۔ بستر وچ ہٹھو آکے پھیرا مار کے لیسو وی گیا پوہ دیا اچھے تیک شو کریں چٹھیا ہویا
سی۔ اوہ تے ٹنگر ہویا بھئی دیوارا ہٹھو باہر نہ نکلیا تے ایساں کچھ بچت ہو گئی۔ نہی تے جدوں
دیہاڑے بستر واپس باہر نکل کے رل جائدے سن۔ اُل دوالے دے پنڈاں وچ دھروٹی
پے جائدی تے ہٹھو وا زورا ورتے اٹھا پانی ہر شے خدا والی روڑھ کے لے جائدا۔ جھڑی پھیلے
پنجاں دناں توں لگی ہوئی سی۔ کسے بدل زورنال دامن لگ پیندا تے کدے کن من ہون لگ
پیندی پوہ بدل کسے بھینوں وی پاشن ول نہ آوندا۔

اوہ ماگھ وی اک کالی رات سی۔ بدل حدائی قہروانگوں دھرتی اُسے نیوں کے تن کے
ہولی ہولی پے دھدے سن۔ ہتھیری رات بڑی چسپ چیتی سی۔ کنیاں دامن وی ننھی ننھی
واج آوندی۔ یاں جدوں بدل گدا۔ پنڈ وی کسے حویلی وچ سکے چورے دے دھیرتے پیا
کوئی گتا تریہہہ کے بھونک پیندا۔ پنڈ دے اک بستے چار پیدیاں دی وتھ تے مٹھیاں

وچ پہل دے پڑھے رکھ دے چھاوڑے وچ دو گھوڑ سوار موشہر ہر ٹھانٹیاں وچ تے پٹھے
 کیساں وچ نکالی پٹھول موشہر کیتی کھوتے سن۔ اوہناں دے ہنٹھاں وچ چھوڑیاں سن جیہناں
 دے پھل کدے بجلی لشکری تے چمک پیندے۔ اوہناں دے یٹھے مینہہ وچ زہج کے
 پالی وانگ نکلے ہو گئے ہونے سن تے جیہڑی کنی اوہناں دے لیٹریاں تے پیندی نکلے لیٹریاں
 چوں دی لشکری اوہناں دے پٹھیاں تیک ایڑ جاندی۔ بتل گیا تے بجلی لشکی، اک گھوڑی
 تزیہہ گئی۔

”گھٹ کے ہتھ رکھ واگاں تے“ اک سوار نے دوپے سواروں آکھیا۔ دو جا سوار
 موشہر کچھ بویا۔ بس اک وار اوہدے دندوڑے کے دھن دی واج آئی۔
 ”پالا لگا ای؟ پہلے سوار پھیا۔“

”نہیں، نہیں“ دو جے ذرا تڑکے جواب دیا۔

بجلی فیہر چلے۔ دور تیک پالی ویاں پھپڑیاں لٹکیاں۔ پٹھ دے کندھاں کوٹھے نکلے تے
 ٹھڑے ہونے سن۔ سو داگر سنگ دی حویلی آگے کوئی کتا مینہہ توں بچن لئی کوئی تھاہر لہجدا،
 تانہہ نوں موشہر کر کے رویا۔ اک ٹی ہیک کڑھی تے چپ کر گیا۔

”کوئی ایہر نہ آجاوے؟“ دو جا سوار ہولی جیہی دنداں وچ ای بویا۔

”ایہو جیہی رات وچ ایہر کھنہ آونا ایں ادھی راتیں؟ پہلے آکھیا۔“

”پر سو داگر کالے اج حویلی؟“

”نہیں اوہ ایساںی کا ماوی لے“

”اوہا کوئی پٹھ دی حویلی نہیں؟“

”نہیں، بھائی میاں سارے گھر نہیں؟“

”سارے پ؟“

”آہو سارے؟“

”گل سمجھ نہیں آؤندی۔ منڈے سارے گھرتے پیو کلا حویلی؟“
 ”تینوں کیہ؟ چپ کر توں“ پہلے سوار دوجے نوں ترکھا ہو کے کہیا۔
 ”پھٹا“

”میری گھوڑی پھڑپ میں ہو آواں“ پہلا سوار پھرتی نال گھوڑی توں اتریا تے
 لگام دوجے دے ہتھ پھڑا کے اوس چادر والنگو ماکتیا تے کھیس دی بگل ہور گھٹ کے
 مارٹی۔ چھوی دی دھارتے انگلی پھیریاں اوس دوجے نوں اکھیاں بایستے ای ہوئیں!
 تے بھاویں کیہ ہو جائے۔ میرے مگر نہ آئیں“

”چنگا“

”مڑھیاں وچ کلیاں ڈرتے نہ آؤں“ پہلا ذرا ہس کے بچپن لگا۔
 ”ڈر کا ہا“

تے پہلا سوار اپنا آپ گنج کے چھتی چھتی سوداگر سنگھ دی حویلی نوں ٹرپیا۔ اوہ پانی توں
 بچھا بچا وندا ننگے پیریں ٹریا جاتا سی۔ اوہ دے پیر تلکھی زین نوں جمور وانگ پنے پھڑے سن۔
 اوہ سوداگر سنگھ دی حویلی آگے جا کے کھلو گیا۔ حویلی دا پچا مک بند سی۔ حویلی دی لک لک کندھ
 اوس کسے چیتے وانگراں ٹپی تے اندر بتی وانگر پیر جالائے۔ اک وار اوس شام گھٹ کے
 بنھیا تے کھیس دی بگل ذرا گھٹ کے مارٹی۔ بدل اک وار زوروی گپیا تے مینہ زوروی ورھن
 لگ پیا۔ بتی دے پیراں نال ٹرو اوہ کڑھ نوں ٹرپیا جیہڑی اوہنوں دستی گئی سی۔ بوہے
 نوں ہولی جیہی اندر ول دھوک کے اوس جاچ لیا بھئی بوہا اندر بند اسے۔ اوس چھوی نوں
 گھٹ کے پھڑباتے ہولی جیہی بوہے نوں کھڑکایا۔ اک وار، دو وار تے تیسری وار کھڑکن تے
 کڑھ اندر سے سوداگر سنگھ دی نیند تے نعتے وچ بھری واج آئی: ”کون اسے؟“

”میں سروا جی پشاہو! نکا“

اوس سوداگر دے کامے شے عیسائی دی واج بنا کے کہیا۔ ”خوسے ایہہ دا پھرے گایاں نہیں“

باہر والے سوچیا۔ پر اوس ٹبٹی نال تسلی دے رگڑن دی واج سنی۔ سو داگر دیوا بالدا تگے تون ماں بھین
دیاں گالاں دین لگ پیا۔

”کہ گل لے ایس ویلے، تینوں کیہڑی بلا پئے گئی اسے ماں دیا یارا؟ غھتھے وچ اندروں
سو داگر سنگھ بچپیا۔

”گھوڑا کھل گیا لے سرکار۔۔۔۔۔ خور سے چور“ باہر والے فرنگوی واج بنائی۔
”تون کیہڑی ماں نال ستنا سیں؟ بے ہوشا“ بوہا کھول کے سردار تگوتے ورھ پیا۔
بدل لشکیا تے سو داگر سنگھ نے تگے عیسائی دی تھاں لک لک چوڑا بندہ ٹھاٹھے وچ
لگیا سامنے کھلوتا ویکھیا۔ جیہدے ہتھ وچ پھوی سی۔ سو داگر سنگھ دے کیس لوهیڈے
ہتھ اوٹھے ای رک گئے۔

”کون ایں تون؟ سو داگر سنگھ بڑے حوصلے نال پچپیا۔
”چپ کر کے باہر تون چل؟“ اون والا بھگیا ڈوا تگ گھریا تے پھوی اوہری وکھی
وچ دے کے بولیا: ”بھے بولیں تے ٹوٹے کر دوں“
سو داگر سنگھ گدڑورگا تھوڑا ولاتے کال ورکا سیانا آدمی سی۔ چپ کر کے باہر تون ٹر پیا۔ اوس
بھیا کوئی پور اے کھپ پاواں گاتے خوشی پتے وڈھ ہی سٹے۔ اُنج حویلی چل کدھ کے مال ڈنگر
کھول لے جانے گاتے اوہ لہجلاں گے۔ تے ایس تسلی نال سو داگر سنگھ سر، اکو کڑتے چار وچ
ہر تون ٹر پیا۔ پھوی دا پھل اوہرے لک وچ پیا کھبدا سی۔

”بوہا کھول تے باہر نکل“ پھوی والا فرسپ وانگن شو گیا۔ سو داگر تے اوہ بوہا کھول
کے باہر نکل آئے تے پھوی والے نے حویلی دا پھانک ڈھو کے باہروں کڈا چاڑھ وٹا۔
”مدھیاں تون تے پانی دے وچوں دی“ پھوی والے پھوی دی ٹھہ مار کے کہیا
تے اوہ چپ چاپ مڑھیاں نوں ٹر پئے۔ بدل لک وار ہور زور دی گھیا تے لشکیا۔ سو داگر
سنگھ پچا نہر پرت کے ویکھیا تے حوصلے نال کہیا:

”توں ہیں کون؟“

”میں؟“ چھوی والا پٹوں باہر آ کے ہولی پر ذرا کھل کے ہسیا، کہن لگا:

”کالا چور آں! پر تینوں اپنا مونہہ دکھا کے ماراں گا۔“

پہلی وار سوداگر دی ریڑھ دی ہڈی پتوں دی خوف دی اک ٹھنڈی لہر لنگھی۔

گل تے بھاویں اوہنوں ساری سمجھ وچ اگئی ہووے پر بڑی چرکے۔ اوہنوں اپنے مورکھ پننے تے بڑا غصہ آیا۔ اوس حویلی وچ ای رولا کیوں نہ پادتا؟ بے مزنا ای سی تے گھر تے مردانے بھاویں پچ ای رُہندا؟ کھپ رولا سن کے کوئی نہ کوئی تے اپڑدا۔

سوداگر سنگھ کون سیال سے میٹھہ دی اوس ٹھنڈی رات وچ تریلی اگئی تے اوہ چھوی والے دے اگے لگ ٹھرن توں اپنے آپ توں دل ای دل وچ گال مندا کرن لگ بہا۔

”توں مکھن این یا جھنڈا؟“ سوداگر ہنیرے وچ تیر چلایا۔

”اگانہہ پل کے دستاں؟“ چھوی والا ہس کے کہن لگا۔ ”پتل تھلے۔“

اوہ مڑھیاں والے پتل تھلے آ کے کھو گئے۔ گھوڑیاں جتھے اوہ چھٹ گیا سی،

او تھے ای کھوتیاں سن۔ اوس دویے سوار سٹھوں اپنی گھوڑی دی واگ پھڑلی۔ سوداگر سنگھ

اگھاں پاڑ پاڑ کے گھوڑیاں تے سوار ول ویکھدا سیمانن دا چارہ کرا پیا سی۔

”گھوڑی تے کاٹھی پایاں دو جٹے چڑھنے اوکھے ہونہے میں؟“ چھوی والے اگھیا۔

اوہ سے چٹے دندتے ٹھاٹھے چول لجدیاں لال سومیاں اگھاں بجلی دی لشک وچ سوداگر سنگھ

توں کسے گھیاڑ دے دندتے اگھاں جا پیاں۔

”توں آپ چڑھیں گایاں میں چک کے چاڑھیاں سوداگرا؟“

سوداگر پھلاکی مار کے گھوڑی تے چڑھ گیا جیہدی نگام چھوی والے دے ہتھ سی۔

تے چھوی سوداگر دی چھاتی دے کول۔ پیسوی والا لگام تے چھوی کھتے ہنڈ وچ پھڑ کے چھال مار کے
 سوداگر دے چھے چڑھ گیا۔ گھوڑی دیاں داٹھن اوس سوداگر دی کھتی دکھی چوں دی کڈھ کے پھڑ لٹیاں
 تے بچے ہنڈ وچ پھڑی چھوی سوداگر دی سخی دکھی وچ ڈاھ دتی۔ کھوڑیاں دے مونہہ بیلے ول کر کے اوہ
 پنڈوں باہر و باہر گھوڑیاں نوں پالی چوں دی لٹی جانے نر دے گئے۔ بے آباد اجاڑ راہ وچ نہ کوئی ڈیرا سی
 تے نہ کوئی پنڈ۔ پر فریدی اوہ راہوں واہرا ہٹ کے لگے جانے سن۔ بسنتر دالک لک پانی اوہناں بڑے
 آرام نال لنگھیا تے اوہ بیلے دی جڑ وچ وڑ کے کانیاں تائی تے سرکڑے چوں دی لنگھ دے دریا تے
 جائے۔ فیر اوہ دے کڈھ کڈھے پھٹھاں نوں ٹر پئے۔ ڈیرے ولے پھن توں اراں لک
 ٹپے جیہے تے اوہناں گھوڑیاں لک لٹیاں۔ سوداگر دے پھل گہر وچھال مار کے گھوڑیوں اُتیا۔
 سوداگر دی بانہہ جوہر و رنگی کڑکی وچ مروڑ کے اوس سوداگر نوں گھوڑیوں لاہیا تے واگ دوسرے نوں
 پھڑا کے اوہنوں کہن لگا:

”گھوڑیاں پرانہہ کسے کروٹے نال اڑا دے۔“

فیر ساہنے کھوتے سوداگر ول ویکھ کے بولیا:

”ایہو تھاں سے نا بڑھتے تھرا مار کے تھساں وریاں سنگو نوں ماریا سی۔“

سوداگر سنگو گئے وال بٹھ کے جوڑا کیتا۔ اوہ دے کڑتے واگھا کھلا ہو یا سی۔ موت کول

کھوتی ویکھ کے اوہنوں خود سے پالا وی لگنوں سہٹ گیا ہو یا سی۔

”اساں اوہ دے راہ وچ تھرا شاہیں سی ماریا۔ اوہنوں لکھر کے ماریا سی۔“ سوداگر سنگو

بھاری داچ وچ اگھیا۔

”لکھر کے یاں چوں وانگ لگ کے۔“ چھوی والا بڑے درد نال بولیا: ”اک بندے

نوں لکھے ہرے بس بندے مگروں دی پئے کے مار دین۔ ایہہ سورمیاں والا

کم لے؟“

سوداگر سنگو دے پھلے بنے شوکراں ماردا تھا پھیں پڑھیا دیا تے ساہنے چھویاں ولے دو

بندے جہنماں کول ترکیباں گھوڑیاں سن۔ نس جانیاں پنج رہن دانہ کوئی راہ سی تے نہ ہی چارہ لگ سکرا
سی۔ میٹہہ اہتے وی پین ڈیہا سی۔ سو داگرا ہتھ دو توں کچھاں وچ دے کے تے آکر کے
کھلو گیا۔ جے دتا ہی اسے تے گڑا ہو کے مرے، اوس سو پیا۔

”توں ایعتوں کسے بنے بھج نہیں سکدا سو داگرا“ چھوی والے پہلے سوار کہیا۔
”میٹوں پتہ اسے“ سو داگر کہن نکا۔ ”پر توں میرے نال جاناں والا کم نہیں کیتا۔
پر ہروں اتنی تے فیرداں وچوں بھجنا کیہ؟“

سو داگر اہتے وی ساہنے کھلوتے موت دے روپ وچ اوس گجر وٹوں سیھانن دا چارہ
پیا کر دا۔ ساہنے کھلوتا گجر وٹوں اہتے ساری ہسیا۔ اوہدے ہتھ وچ روٹ وری پیرتے دد سی۔
اپنے نال دے کولوں چھوی پھر کے اوس سو داگر نوں پھڑائی تے آپ چھتی نال پچھانہ ہو کے
اپنی پھوی تولدا ہویا کہن نکا :

”اپنیاں بیجاں لاہ لے تے دل دے ہر کہ کڈھ لے۔ جے میٹوں مارویں
تے میری گھوڑی وی کے جاویں۔“

”پر تیرے نالدا؟ سو داگر بے یقینی نال چھوی پھڑیاں آکھیا۔ چھوی پھر کے اوہدا
بڑھاول توں وچ سی۔“

”میرے نالدا لڑائی وچ نہیں وڈدا۔ ایہہ وریام سنگھ دے پتر دا قول اسے۔“
”توں جتا“ ایں۔ گھوڑیاں تے میں ویکدیاں ای سیھان لٹیاں سن پر توں میری
سیھانے نہیں آیا سیں۔“ سو داگر بے یقینی نال پوریاں آگھاں کھول کے ساہنے
کہتے کبیر دول ویکھیا۔ اوہنوں پک سی جے ایہہ بندے باہر دے میں۔ چھڑے اوہدے
ہی جھٹکے ہوراں سدے میں۔ وریام دے پتران دی ایڈری ہمت کیویں جے اوہ
سڈھیاں وانگر پلے ہوئے سو داگر دے چھ پتران دے ہونڈیاں آپ اوہنوں ہتھ پاوندے :
”میں جھٹکا نہیں، نکھی آں سو داگرا۔“

بدل شکلیا تے سو داگر سٹک جیرانی نال کہن لگا :
 "توں نکھی این ؟"

"آہو ! تے چل نئں تگروا ہو۔ اینویں پنڈا نہ کھوٹا کر۔ تے کے پہلا وار وی
 توں کرے ؟" نکھی چھوی ہتھان وچ تولی تے پنڈا ترے ہتھ کے کہن لگا۔۔۔
 "چھیتی کر سو داگر ! بڑے پر پھپھوں ایہہ سدھراں دی گھڑی آئی اسے۔ اینویں
 ہاں پاپا کے نہ گنوا چھٹے چل تگروا ہو !"

سو داگر پچھا نہ ہو کے چھوی سانھی تے اپنا سا زور بانہواں وچ کٹھا کر کے چھوی آگری۔
 فیر کچھ سوچ کے چھوی نیویں کر لئی تے اپنی ہاتھ کھڑی کر کے اوس نکھی توں آگیا :
 "کھو جا جانا، میری اک گل سنے۔"

نکھی اوسن ہی تن کے کھلوتا ہیریا، بویا :
 "دس"

سو داگر بویا :

"اساں تے نہتھے ویام توں کوئی ہتھیا نہیں سی دتا۔ اوہے ہتھ وچ میرے
 دانگ چھوی ہونڈی تے نور۔ سا تھوں نہ سروا تے تے وی اپنی چھوی پرانہ سٹ
 دتی۔" توں اپنی بیکھ لہ لے "سو داگر آگیا۔"

"مگر کرا، ای قبضہ بیڑ وچوں ایہدے والا نکھی" نکھی دے نال والے مگروں آگیا۔
 نکھی دابھوتے : گئے انی قبر دے نعتے نال ناراں وچ دھول پیا و جو اندا سی۔ اوس
 چھوی آگری، پردے نال ماری تے سو داگر توں سرتوں یچیاں تریک دو ٹوٹے کر دتا۔
 سو داگر سٹک وگن توں پہلوں ای مر چکیا سی۔

"مر گیا اسے ؟" نکھی دے نال والے بھتیا۔

"پچھا نہ ہتے جا توں" نکھی دند کر پیج کے کہن لگا :

”ٹوکے پھڑا دے دونوں“

دو جا سوار سہم کے پچھا نہہ ہٹ گیا۔ نکھی سو راگر دی لاش پیراں توں پھڑکے دیا دے
 کنڈھے لگے گھسیٹ نئی تے ٹوکے نال اوہنوں ایساں کترن لگ پیا۔ جیڈاں بلداں لئی باریک
 ہرا کتر دا پیا بودے۔ کتر دا تے ریا وچ روڑھلا، نکھی اپنے کم وچ رتھجاسی تے اوہدے نالدا
 اگھاں پاڑ پاڑ کے اوہنوں ویکھی جائزاسی۔ بدل زور دی گچھیا تے بجلی لیشک کے جیویں دن
 چاڑھ وٹا۔ مینہہ ہور تیز ہو گیا پر نکھی اپنے کم لگا رہیا۔ اخیر اوس ویہلیاں ہو کے ٹوکہ دیا دے
 پانی وچ دھوتا۔ فیر اپنی چھوی پانی وچ دھوتی تے ہتھ تل تل کے دھونڈیاں اوس پانی دی
 اک چلی بھر کے روہے سوار تے سٹی۔ اسمان دل دیکھیا تے اچھی ساری کہن لگا :
 ”لے بھائیآ ! اج تیری رت دے بدلے اونی رت ایس دیا وچ گھول رتی آ۔“
 ”اج جانا والا کم رکیتا ہی نکھی۔ اج تائے دا بھارتیرے سروں لیہہ گیا لے“ دیپو
 ڈری سہمی جیہی نکھی دے نال لگ کے بستن لگ پی

(۱۵) سارے جٹ قرنائی کہتے
 بازیاں نے اٹ چک لئی

سروار مرانی دی ہٹی دائرے دے ساہنے ای سی۔ اُنج تے پنڈر وچ اٹلی پتی دھرتے باہن
 دی ہٹی وی سی پر سب توں پرانی دڈھی تے بوہتی پلن والی ہٹی، سروار مرانی دی ای سی۔ گجھ ایس
 پاروں بے ایہ ہٹی پنڈرے وچکار سی تے دائرے کول ہون سبب سارا دن دائرے وچ
 بہن والے ہٹی توں گجھ لیتے رہندے تے گجھ ایس پاروں بے ہٹی سروار ساریاں توں ادھار
 کسے دیندا۔ اُنج وی ہر طرح دی چیز وسنت تے سودا سودا وندی ہٹی وچ ہے سی۔ کسے کسے
 سسے دے سہاناں اوہ گڑ وایاں جلیبیاں یاں پکوڑے کٹھ لیتدا تے لہو جیسے دیہاڑے تے
 سروار دی ہٹی تے گاسکان ڈاڑھ اور رہندا۔ دکان آگے تھراتے اک ننگا جیہا پراٹھہ سی جیہدے
 وچ وچھی ہوئی دب دی صفت تے ہر ویلے دو چار بندے سروار دی کوڑے تماکو والی جھاہری
 توں بیٹھے چنگھدے رہندے۔ سروار دی عمر کوئی سٹھ ورھے ہووے گی تے جوانی وچ اوہ
 واہوا تگڑا جوان ہووے گا۔ پر بڈھا ہو کے نے اوہ کوڑی داوی نہیں سی رہیا۔ اوہنوں سر رہن دی
 داوی سی تے اوہ اس ہر ویلے کہتے سجے ہلدا رہندا جیویں ”ہے نہیں، ہے نہیں“ کردا

رہتا ہووے۔ اوہ رنگ کالے چوہے گاتے سرگنجا سی۔ پنڈوے لوکاں بھالے اوہ
 پیسے دھیلے والا سی۔ موغہہ دا بڑا مٹھتاے پنڈوے کتیس ہون پاروں امی خوسے اوہ اوزتارا
 ہرکے نال چنگا سی۔ لوکاں دے دکھ سکھ و تڑاون والا ہووے یاں نہ پرگلاں باتاں وچ
 اوہ سب دا گھر پورا کیتی رکھدا۔ چٹاں ٹوں ہور چاہیدا وی کہیے؟ مٹھی زبان تے نرم بولاں
 نال بھاویں اوہناں ٹوں کھاوی جاڈ۔ مٹھے وٹ نپاون گے۔ پنڈوے وچ اک طرح دھڑے
 بازی وی سی پر سردار مرانی لئی دونوں جھان نئے بھتاؤرسن۔

اودن سردار مرانی تانوں ٹھیو ویاں جلیبیا کھیاں سن۔ نئی بھڑی لگ مٹھی سی تے دائرہ ہمایاں
 نال بھرا سی۔ سردار وی مٹھی آگے دھچی صفت تے وی پنج ست جٹے بیٹھے سن۔ لکھی گھوڑوں دائرے وں
 ای ٹریا اڈنڈا سی۔ سردار اک واری ٹرے اڈنڈے لکھی وں دیکھیا تے روجی وار مٹھی دے اندر اپنے
 منڈے وں، چیرا سردا گھٹ دینڈا تے گا سکاں نال گلاں بولتیاں کر دا پیا سی۔ او دھیاں نال سووا
 تول بد دیا پتڑا، اوی اندر ٹوں موغہہ کر کے منڈے ٹوں مت دتی۔ فیر کر مٹھی وچ لال ہونڈیاں
 جلیبیاں ٹوں چٹے نال پرتا کے لکھی ٹوں کہن لگا:

”سردار لکھا سیماں! اج اوہ مال بنایا لے بھکھا کے سو ادنڈا آئے تے میرا سر
 دڈھ دیویں“

”جیرا سردو دھیا وی جائے پر ہنوں نہیں ہٹنا داوا“ احمد خاں آکھیا جیہڑا صفت تے
 بیٹھا جلیبیاں کھان ڈیہا سی۔ سامے ایانے سیلے احمد خاں دی گل تے ہس پئے۔ لکھی
 احمد خاں دے نیرٹے بہہ گیا۔

”کھا بھا“ احمد خاں تھال لکھی آگے کریاں آکھیا،
 ”اک سیر پتکا ہور سٹ ایہہ داوا“

سردار نے میر پکا تول کے تھیاں گرم جلیبیاں تھال وچ پادیتیاں تے لکھی وں دیکھیا جیہڑا
 اک جلیبی کھا کے نک چار مہن ڈیہا سی

”کیہ گلے سروار کھاریاں! چنگیاں نہیں؟“ سروار پچھیا۔

”بیلے بھئی بڑیاں سوادی نہیں“ لکھی مجھوٹھ مار کے سروار دا دل رکھیا۔ ”پر ویسی گھیو ناں“
سواد ہور ودھ گیا لے“

”ویسی گھیو! سروار اچی ساری ہتیا“ بناگاں دایا اے ایہہ ویسی گھیو ریاں ہون
تے نہیں کنکوں ادھ کسراں دیواں؟“

”ویسی گھیو ریاں جلیپیاں دارا ادون کٹے گا جڈن دا وی سروے گی۔ احمد خاں ٹھٹھا کیتا۔
سارے ایانے بیانے فیر مس پتے سروار ہی بی کر دا اپنے کم گاہیا۔ احمد ادھنوں بڑے محول
کر دا رہندا سی تے سروار اکوں مس چھڈ داسی۔ سروار چنگے سمجھتے مٹھی زبان دا لاسی۔

”حمد اک مٹی جلیبی مونہہ وچ پاکے مونہہ لکھی دے نیرے کر کے ہوئی جیہی کہن گاہیا
”اک اچرج گلے سنی آجھا؟“

”کیہ؟“ لکھی پچھیا۔

”راجندرسے کا باپو گواچ گیا لے۔ احمد لکھی نوں دے سبیا۔ اجندر سروار سو دا گرسنگھ دا
مونہہ پھٹ۔ ہنھ چھٹ بڑا بھارا گھرو جوان، ساریاں نوں نکا پتر سی جیہڑا احمد تے لکھی کاہاں سی۔
”ویسی؟“ لکھی دا اتھوڑا جیہا رنگ بولیا پر احمد نوں دیکھا۔

”آجو بھا! مونہہ ریب دی! سو دا گرسنگھ گواچ گیا لے“

”اوئے جان دے بھا“ لکھی ہس کے احمد نوں کہن گاہیا۔ ”کیہ بکھیڑے کر دا میں؟“

”بکھیڑا نہیں اوں، ایہہ سچ ای لکھی! اے نا اچرج گلے لوکاں دے پتر گواچ دے میں

اوپناں ماں دیاں یاراں دا چو گواچ گیا لے“ احمد خاں کہن لگا۔

”کہوں؟“ لکھی بولیا

”ایس بھڑی وچ“

”کسے ساک انگ ول چلا گیا ہونا میں۔“ لکھی احمد نوں کہیا۔

”اوتے سارا تھر پرموں چوتھ والیو لہو کے پیدا ہو گیا لے۔ چار چوئیرے کوئی
 ساک انگ کوئی صاحب سلامت والا بندہ اوہناں نہیں چھڈیا۔ پر اوہ کوئی سُر پتہ
 ہی نہیں چلدا۔ خورے کھر کتے ہر پوج ای نہیں اوں سُر ہو گیا؟“ احمدناں دسیا۔
 ”اوہ کوئی چڑی دا بوٹ لے جیہڑا ہر پتہ سُر ہو گیا جو انو اناں بیٹھا اندر سٹنگ رہ نہ
 سکیا۔ احمدو تے لکھی ددوئیں چپ کر گئے۔ پریوں سو دا گردے بجائی دل ٹرے
 اوندے سن۔ سو دا گردے دوتے رو منڈے دی گھوڑیاں تے چڑھے چھانے
 لنگر کئے جیویں اوہناں نوں دائرے چ بہن دا ویل ان دوتے۔ یاں فیر اوہ
 لکھی تے اہ۔ اوں دیکھ کے دلا گئے تے کھوتے نہ۔“

احمدناں لے منڈے نال دینی پھرن لگ پیا۔ دینی تے ایچ اوہدے نال کسے کہیہ
 پھرنی سی: کوڑن تے دینی دچ اوہ اپنیاں آل رواٹ دے پنڈاں دچ سب توں بھارا سی۔
 بیورا ہا پتہ، کھان نوں دائرہ۔ نواب خاں دہنوں بڑیاں ریکھاں نال پالیاسی۔ جوان دی پننگا ملگڑا
 تے بھارا تویا۔ ویہلا بیٹھا منڈیاں کتھڑیاں نوں دینی چہلی سکھا دندار بندا۔

”راتیں میرے دل آئیں بھارا“ لکھی اُکھس تے احمدناں سولی جیہی اوہنوں آکھیا:
 ”ہلا“ لکھی اُکھ کے گھنوں سُر پیا۔ احمدو خورے کسے ہوا، ہ نوں چھیرن لگ پیا۔

لکھی دے کتیں دودی واج پئی۔۔۔۔۔

”جولایاں دی کھڑی دچ بہن وڑیا

پنجاں روڑا میں پھٹریا

(۷۱) تیل والی کھال پھپ گئی نہ
لوہنگ والی نے بھنا لئے گوٹ

سوداگر سنگھ توں وڈو کے لکھی گجو اکھڑیا اکھڑیا سی۔ بدلہ لئے کے جڈا اوہنوں خوش راضی
ہونا چاہیسی اودا ای افہر چپ چپتا جیہا لگدا۔ خورے اوہ دل نہیں یا ایج سمیا ہویا سی باوسراں وی
بلکہ وڈو دینا تے اوکھ کم نہیں پر بندہ وڈو کے پچا لینا واہوا اوکھا ہوندا لے۔ لکھی جاناویں نکھولیر تے
ہتھ چھٹسی پر بے منڈا کھنڈا سی۔ قتل کرنا بے اک کم ہوندا لے تے لکھی ایس کم توں رکھتے ورھے
سچیا سی۔ ہوش سنبھالیں توں قتل دی اوں رات تیک اوں لکھاں نہیں سزاراں وار سوداگر توں قتل
کرن دے منسوبے بنائے سن۔ بدلہ لین دی آگ نے اوہنوں نتیجے توں اتکا بے پرواہ کر دیا ہویا سی۔
سوداگر سنگھ دے قتل وچ جتی عقل تے سیانفت کووں اوں کم یا سی چنگے سیانے لوک وی سلسدے
تے ونگ رہ جاندا۔ گلاں ساریاں ہی ٹیک سن پر ایس سارے رفتے وچ دیو داوی عمل و عمل
سی۔ گلا لکھی ایہہ کم خورے ایسراں نہ کر سکدا۔ دکھ تے خورے لکھی دے باپو داوی دیو توں ہودے گلا
پر اصل وچ اوہنوں مرن والے توں بوہتا دکھ جیوندے لکھی واسی۔ اوہ کہے کہے آکھدی ہوندی:
”مریاں نالوں جیونیاں وا دکھ بوہتا ہوندا لے“

دیو لکھی ٹوں سڑیاں گڑھیاں نہیں سی ویچ سکدی تے کھی ٹوں موت دے موٹہ وچ
 دے دین داوی اوہے وچ حوصلہ نہیں سی۔ اُچ تے وکین ٹوں دیو پاک بے سمجھ الہڑ کڑی
 سی پر نال ای فوجا سنگھ دی دھی وی سی تے اپنے باپ دی اوی سیانف دیو اوہے ہی
 لئی بیٹھی سی۔ لکھی مُنڈا کھنڈا تے ہوڑست سی جے دیو ادھی لگام کچھ کے نہ رکھدی تے اوہ
 سکتے چھتے دن سو اگر دے گل لگ جائدا تے اوہوں مار کے آپ پھاہے لگ جائدا۔ پیر دیو
 دی عقل اوہوں راہ دکھائی تے سیانیاں دے کہن وانگر اوہ سپ وی مارلیا تے ڈانگ وی
 بچالئی۔ ایڈے وڈے کم چون دی سنگھ کے وی دیو آگے ورگی سی۔ ہمدی، کھید دی، اکھڑ
 بانھی، گلاب دے پھل وانگوں کھڑی ہوئی، شہد وانگوں مٹھی تے تھتے وانگوں کوڑی.....
 اوہی کسے گل توں نہیں سی جا پدا ہے اوہ اک وڈی ساری گل ڈھڈ وچ پالی پوری لے۔ تے لکھی
 جیڑا اپنے توں وڈا ساہن تے سور ماہور کسے ٹوں نہیں سی سندا۔ اندروں کچھ ڈریا، سہیا
 تے اتوں گجھ اکھڑیا جیہا سی۔

اودن لکھی کلاں تیلی وچ سی۔ سارے خورے کدھر کدھر ٹرا گئے ہوئے سن۔ اوہ
 کھیس دی تھل وچ موٹہ کھا کے اگھاں میٹی کسے ڈونگھے دھیان وچ پئے ہوئے بندے وانگوں
 دُپے منجی اُتے کھٹا ہویا پیرا سی۔ دیو سرتے اُکے کدھر گھورا مار کے لکھی دی نقل لاہی۔ لکھی اکووار تریہ
 کے اُٹھ کھلوتا، فیر دیو ٹوں دیکھ کے اپنے تریہک جان تے منمنندہ جیہا ہو گیا۔

”اوتوں ایں شدینے“ رختھا جیہا ہس کے نموشی نال لکھی بویا۔

”آہو مہراج“ دیو کھڑ کھڑا کسے ہس پٹی تے ہتھ جوڑ کے کہن لگی۔

”کدھر آئی سیں؟“ لکھی اکھڑی گل کہتی۔

”بالن لین“

”بچا“ لکھی کول گلاں تک گئیں اوہ نالی خالی نظراں نال دیو پورل دیہنار ہیا۔

”میرے دل گھور گھور کے کیہ دیکھنا ایں؟“ دیو ٹھنک کہن لگی۔ ”ایسراں وکھنا ایں“

جیوں کھا جانا ہووے :-

”ابن نے تے دوڑ گھرنوں“ لکھی اواز سی۔ ”گھر جا۔ جوٹی وچ کٹیاں دا
کیہ کم؟“

”گھرتے میں چلی جاواں گی وے لکھی! پر توں اودن دا گم سم کیوں ایں؟ -
تیغوں تے سگوں راجی کھشی ہونا چاہیسی“ دیو ڈھڈھ دی گل کیتی جیہڑی اوہ کئی دنوں
کرن کرن کردی سی۔ ”پر توں ڈریا ڈریا سہیا سہیا کیوں ایں اٹا؟“
لکھی کجھ نہ بولیا پر اپنے اندر دے چور دے پھڑے جان تے خوش نہیں سی۔

”وے لکھی میتھوں وی نکاونا ایں؟ دیو اخیر ادھری کوشل تے پیر کھوڈتا۔
لکھی ایں تہمت توں جھل دسکیا پھٹ پیا۔ ”تیتھوں کیہ نکاونا لے؟ نک نکاتے اوتھے
ہوندا لے جھٹے کوئی اوبلا ہووے پر تیتھوں میرا کیہ لکیا ہویا لے؟“
”فیر؟“ دیو دیاں نظراں لکھی دے وچوں دی ننگھریاں اودے دل تیک جھاتی مدویاں
جا پدیاں کن۔

”فیر کیہ؟“ لکھی اواز تے بڈھال وچ وچ کہن لگا۔ ”انج لگدا لے جیویں
کے دل نوں مٹھ وچ لے کے گھٹ پھٹیا ہووے؟ نہ لکھی نوں سمجھ آندی بیٹی
اوہ کیہ آکھے، کیہ دتے؟ نہ دیو دے پتے کجھ پیا۔

”کوئی ڈر؟“

”نہیں“

”کوئی کھوف؟“

”نہیں“

”کوئی پھلکڑ؟“

”نہیں“

”خیر ہو کر کیہ“ دیپو عاجز آ کے پچھیا۔

”نہیں پتہ کچھ..... میںوں آپ نہیں پتہ کیہ لے؟ بس من کسے کار وچ

وچ نہیں لگدا۔ تے سریر لہج اے جویں کسے نے ڈانگلاں مار مار کے بھن

چھڈیا ہووے۔“ لکھی ٹوں سمجھ نہیں آرہی سی بھئی اوہ کیہ دستے۔

”رب کوں خیر منگ وے لکھی! سریر بھن تیرے ویریاں دے!“ دیپو تڑف کے

بولی۔ ”تینوں ستے ای کھیراں نہیں۔ بس اودن دی تینوں جھنڈ لگ گئی لے۔ اٹھ کے ٹر پھر“

دیپو بالن لے کے گھر ٹر گئی تے لکھی سر ہینڈ بانہہ وے کے اکھاں میٹ لٹیاں۔

راتیں لکھی جدوں ستا اٹھیا ہوئی وچ چمچ پیالدا سی تے کتے وڑے لوک آل دوا لے آگ پٹے

سیکے سی۔ اوس کھیس دی بنگل ماری تے چپ کر کے جوہیوں کسک گیا۔ سون ٹال اوہا سر

بھارا ہو گیا تے من جو روی شراب لگدا، اود احمد خاں دی جوہی جاوڑیا۔ احمد خاں گود وچ دیوا بالی کتا

بیٹھا ہی شراب پین ڈیہا سی۔ لکھی ٹوں دیکھ کے نہال ہو گیا۔ سر ہانڈ چھڈ کے منجھی دیاں پینداں ول

ہوندا بولیا:

”امان نال لکھی! تیرے اودن نال چن چڑھ آوندا لے“

اپنا گلاس انڈرسٹ کے اوس اوہو ای گلاس ادھا کو بھر کے لکھی ٹوں پھر اڈتتا تے کہن لگا:

”تاناہہ جو کے بہہ جا، سواہرا جو کے بھائی میرا۔“

لکھی دو چار لمیاں گھٹاں نال گلاس والی ساری شراب انڈر ستی تے گلاس احمد خاں ول کر دتا

جھینے فیر گلاس شراب نال ادھا بھر دتا۔

”کچھ ڈھلا ڈھلا لگنا ایں؟“ احمد خاں آکھیا۔ ”چار گھٹ انڈرسٹ تے

ٹوں برٹوں ہو جائیں گا۔“

لکھی فیر گلاس ویہلا کر کے احمد وٹوں پھر اڈتتا۔

”توں پی! مینوں اجے ہور نہیں لوڑی دی“
 ”راک بوتل ہور پئی اسے سالم اجے، توں مگدی بوتل ویجھ کے ہی بس کردتی اے“
 ”نہیں توں پی اجے۔ جھٹ گوٹوں میں ہور کے یوں“ لکھی کھیس سواہرا کر کے کہن لگا:
 ”توں آکھلا ہوندا ایں شراب پی کے بندے توں سدھ بدھ نہیں رہندی
 احمدخاں“ لکھی پچھیا۔

”آہو! پر ہر بندے دی سدھ بدھ نہیں ماری جاندی“ احمدخاں لکھی توں سمجھا ون لگا:
 ”اُج وی ہر شے وا انت ہوندا اے جھا“
 ”مینوں پتہ اے“

”حدوں ودو تے سفٹھے توں وی پیا دیوتے اوہ وی ڈگ پھو“
 ”ہلا“ لکھی آکھیا۔ ”بوہتی چین نال مت تے ماری ای جاندی اے۔ کدے
 ڈگ کے وی دیکھ چا ہیدا اے! دو گھٹ کرایدھرین“
 احمدخاں گلاس فیرا دھا کر کے اوہوں پھرا دتا۔ لکھی پی کے لون دی چٹھی جیہ تے
 رکھی۔

”پہلے توڑ دی اے۔ بٹے تینوں اپنا رنگ دکھاوے گی“ احمدخاں لکھی دے
 کابل کابل نال چین تے کہیا۔
 ”اج ایہا دی انت دیکھنا ایں احمدخاں! سٹ گلاس وچ ہور“ لکھی بجاری واج
 وچ کہیا۔ احمدخاں ہور پا دتی، کہن لگا:
 ”جھا شراب بڑی اے۔ ایہہ گل نہیں۔ پرتوں بوہتی پیتی جانا ایں۔ ایہہ کھراب کرے
 گی تینوں“

”میرا ایس کہہ کھراب کرنا اے چن“ لکھی داسریر میں کھلایا تے سر ہولا ہوندا لگدا سی۔۔۔
 ”میں آگے ای کھراب اں“ لکھی آکھیا

گل دی ریز احمد خاں نہ سیمانی، بولیا،

”توں جوان آدمی ایں بجا! ایہہ چار گلاسیاں نے تیرا کیہ کھراب کرنا ایں۔

پر توں تھوڑی بہن والا بندہ ایں نا“

”اوں نے دکھاں دشمنیاں والے بندے توں تھوڑی ہی پٹی چامبیدی لے تے

ہر ویلے اپنی سرت تے مت قائم رکھنی چامبیدی لے۔ نکھی سیانیاں والی گل کیتی۔

پتوگھے کدے اند کوئی بجانیر بل اٹھالے تے بندے دا جی کردالے اوہ مت

ماروے اپنی سرت گوالے اپنی“

”تیری گل میرے پتے نہیں پئی بھاگی دیرا پر بیری توں میرا پار ایں نکلے بھلاواں

توں دودھ۔ جس کم پرچ توں راجی ہو دیں میٹوں وی پھبدا لے۔ احمد خاں آگیا۔

”سنیا نہیں اوں اوٹھاں والیاں نال یار نے رکھنے ہوں تے بوسے اُپے

رکھی دے میں۔ بھائی جیتی مرجی پی، میں تیرے نال آل سدا، ہر ملان پرچ۔

اگتا تیرا پچھا میرا“

”جی کھش کر دینا ایں احمد خاں! گل کر کے۔ دھرم نال! توں میٹوں بھلاواں

دا لگ ایں۔ جیوڑا دسا روہ“

احمد خاں اک گلاس نکھی توں پور دتا۔ اوس اندر سٹ لیا پر اوہ پیاں آکھاں آگے۔

ہن رنگ برنگے گل چکر پھرن لگ پئے سن تے ادہرے سر پرچ دیا چڑھدا، ٹھاٹھاں، ردا

گیا۔ پانی اوہرے سر توں چڑھی جاتا سی۔ اوس پوریاں آکھاں کھول کے احمد خاں دل دیکھیا۔

”ہوہ داں پچھا پچھیا۔

”آہو، نکھی توں نشہ سی۔ اوس کھیس لہہ کے پرا نہ سٹ دتا۔ اوہ بویا نے ادہرے

جیان نشہ پرچ گدی۔ ”اک گل دس جی! احمد“

”پچھ بجا اوئے ۽ احمد خاں نکھی جٹا تے نہیں پر فیروئی نٹے وچ سی۔
 ”توں میسوں پیاماں بابا بھرا لگنا ایں دھرم ناں! جھوٹ نہ ماریں۔“ نکھی نٹے وچ

لہک کے بولیا:

”جے تیرا دشمن سلبنے ہووے کتا..... تے توں باپو دا بدلہ وی

لینا ہووے؟“

”نہیں اوہنوں مارن وچ گھڑی نہ رواں“ احمد کہن لگا ”سدھی پدھری گل لے!“

”جے اوہ خالی ہتھیں ہووے تاں دی؟“

”خالی ہتھ کیہ؟ سپ جھٹھے لیتے روہی سہری چھتہ دینی ای بلدی لے!“ احمد نے

ہولہ جیہی آکھیا۔

”جے موت اوہے موڈھے چھٹھی بیٹھی ہووے، دشمن دے ہتھ ہتھیار وی

ہووے تے اوہ ہتھیار سٹ دیوے پر سا بنے آکر کے کھلوتا ہوے.....

قائم..... نہ گھا برے، نہ ترلا مارے، تے فیر؟“ نکھی پچھیا۔

”فیر؟“ احمد خاں سوچ کے بولیا:

”فیر اوہنوں مارن دا کیہ سواد آیا؟ میں تے نہ ماراں بھا!“

”حق اسے!“ نکھی اچی ساری ہنس کے کہن لگا، ”ایہہ گل لے جواناں والی،

سوریاں والی!“

”پر نکھی توں کیہ بھارتاں پاون ڈیہا ایں۔ میرے تے پتے گج نہی پیا۔ سو فہ

رَب دی! کیہ گل لے؟“ احمد خاں نکھی توں کہیا۔

”گل! نکھی پورے نٹے وچ سی۔ مساں ای بولیا۔“ گل کچھ وی نہیں سمجھیا ایں!

تے جے ہے دی سی تے وگڑ گئی لے۔ سو فہ بھائیے دی!“

ڈونگی ٹھاب دناں دا ادبلا

رجھے جیونا موڑ وڑھیا

★

جوبلی فوجا سنگھ مکھن تے جھنڈا اگ دوائے سر جڑی پیٹھے سن۔ ایچ لگدا جیویں اوہ کے
گہری سوچ وچ ہوں۔

”میتوں تے سو داگرے دے گواچن وچ دی کوئی چال لگدی لے“ جھنڈا کہن لگا۔

”چال کاہری؟“ سکھن کھچیا۔

”ساتوں پھاون دی ہور کاہری“ جھنڈا بولیا۔ ”پر چاچا اوہ ماں دا کسم گیا رکھے؟“

”کرنار ای جلتے جواو!“ فوجا سنگھ کے گہری وچار وچ سی۔ ”لوک رنگ برنگیاں

گلاں کر دے نیں“

”کیہ بھائی!“

”کچھ نہیں! پترو! پر ایہہ سمجھ نہیں آندی اوہ کتھر گیا رکھے؟“ فوجا بولیا۔

”بھائی اوہ بکتے دی جاوے ساتھوں لگ نہیں سکدا، دھرم نال! بے اوہ اسمانے

چڑھے گا اوہوں توں پھڑکے کچھ لال گے تے بے زمین وچ وڑے گاتے

اوپنوں بودیوں پھڑ کے اٹاٹھہ کڑھ لال گے " مکھن جوش نال بولیا۔

"توں تے فرامور کھ ایس مکھنا" فوجا کہن نگا "سودا گرنوں ساڈے کولوں لگن دی کہیہ

لوڑے؟ اوہیے جھ پتر، اک بھل، ست اٹھ بھتیجے۔ تے سارے دے سارے

گجھرو۔ نیرا وہ پیسے دھیلے وچ دی ساتوں کتے درھ! اوہ ساتوں لکے گا؟

اچرچ گل کیتی آجوانا! فوجے کجھ نرم زبان وچ کہیا، "اوسے جوانو! سودا گریس جہان

وچ نہیں ہے۔ میرا دل اکھدا لے اوہرا گھوگا رکسے چت کر چھڈیا لے۔ پر کیہنے؟

اوہ کیہڑا سورا اسے جیہنے ساڈا شکار کھوہ لیلے؟ کوئی سمجھ نہیں آوندی

دھرم نال! فوجا جیویں اپنے آپ نال گلاں بیا کر داسی۔

"ہور کیہنے اوہرا گھٹ بھر چھڈیا چاچا؟ جھنڈے اپنی گل واہی۔" ہور کسے نال تے

اوبدا ایڈا لہا چوڑا دکھ دی نہیں سی۔

"دکھن وا کہیہ پتہ لگدا لے بھائی؟ کئی دکھ لکھی بوندے میں تے لوک اوہناں وا

یلہ دی گھجا ای لیندے میں، کھپ رولا نہیں پاوندے۔" فوجے کہیا۔

ایسے چر وچ باہروں "جاگ بھئی اوٹے" دی کنبدی ہوئی ماڑی وارج آئی۔ اوہ گلاڑ

چوکیدار سی جیہرا لوکل نوں اک دوواری جاکن واسنہیا دے کے آپ گھر جا کے سوں رہندا۔

"جرا ایس ماں دے یار نوں وارج مار جھنڈیا" فوجے کہیا۔ تے جھنڈے نے اوہناں

پیراں تے پٹھیاں ہی نعرہ ماریا:

"اوسے گلاڑا اوٹے!"

"جاگ بھئی اوٹے" گلاڑ ایس واری ہوکا اچھی دنا تے ٹھروں ٹھروں کھرا حویلی دے

انند آڈریا۔

"ست سری اکال سرکار!" ہنہیا ہویا گلاڑ سردار فوجا سنگھ دے پیراں وچ بہہ گیا۔ ماڈرا

کوڑا جیہا، کانے ورگا پتلا گلاڑ آج بڑا ہوشیار، چست چالاک تے کھرا سی۔

”گھوڑے لگا اسے سو اگرے دگاڑا؟ فوجے پیار نال گھاڑوں پھیا۔“

”نہیں سردار جی! گاڑ سدا سوا برکتا جو میں دڈڑ دڈڑ کے تھکیا ہودے۔“

”کیہ لگتا ایں سرکار؟ کدے اٹنے چوں ڈوگے بوٹ دی اٹنے وچ پرت اٹے نہیں۔“

”فوجا سنگھ ہس پیا۔“ اوہ بوٹ سی ماں دیا کہماں؟

”بندہ بوٹ ان ہوتلائے سرکار۔ بے سادہ آیا تے قائم راکم۔ سادہ آیا تے

بوٹوں وی مارا۔“ گھاڑ سنی سنائی سیالٹ ورت چھڈی۔

”بڑن ساری دڈی گل کیتی اگاڑا! سونا اٹے۔“ فوجا کہن لگا۔ پراگھدے

کیہ میں؟

”لوکاں ریاں گلان تے سرکار! طرح طرح ویاں ہونیاں میں پر سرداری تمہاڑا ناں لیدی

اے۔“ گھاڑ ڈروا ڈروا دشن لگا۔

”ہچھا! تے اوہدے منڈے؟“

”منڈیاں ری تے سردار جی گل ہی نہ کرو! اوہ ماں دی گل نہیں مندے۔“

”اوہ کیوں؟ فوجے پھیا۔“

”اوہ بندیاں دے فٹے وچ نے تے تئیں بندیاں دے حساب نال اوہناں

جوڑ دے نہیں سردار جی! گاڑ اپنی نہیں سو اگر دے پتران دے دھوڑ دی گل اوہناں

ٹوں دٹی پر جھنڈا تے مکھن گاڑ نال تے منڈے ہو پئے۔ فوجا سنگھ بڑا سیانا تے جوئے

والا آدمی سی۔ اوہں گاڑ ٹوں دم دلا سدا دے کے تھر تھر کنبوں بنایا تے ہور پھولیا۔

”ستیا اے اوہ ٹھانے دی گئے سن؟“

”آہو بادشاہو! میں دی نال ساں۔“

”غیر؟“

”غیر سرکار قتل دا پرچہ نہیں ہویا۔ بس رہٹ لکھ لئی ٹھانے دار نے۔“ گھاڑ دسیا۔

”پرچہ قتل دا، اوہ کہہ مے تے؟“ جھنڈے چھتتی نال پچھیا۔
 ”تہاڈے ساریاں تے سرکار ہور کہہ مے تے؟“ گالڑ دتیا۔ ”پرچہ ٹھانیدار
 نہ منیا۔ کہن لگا، دشمنی وچ کرے او با قتل دا ثبوت، گواہ لیاؤ تے پرچہ
 پچھی وجاؤن وچ کٹیا جائے گا۔“

”بھیرا کاشم؟“ فوجا سنگھ بٹے پریم نال کھڑتوں پھولی بیان ٹھہرا ہویا سی۔
 ”پھیر پٹ لکھو کے آگے پنڈتوں، سوداگر سنگھ دے گواہن دی۔“ گالڑ فوجا سنگھ دا
 پرانا نمک خواری اکھن لگا۔ ”پنج کے رہنا بادشاہو۔ ایہہ قتل تہاڈے تے پے جانا ہے۔“
 ”سوداگر قتل ہو گیا لے گاڑا؟“ فوجے پچھیا

”ہتہ نہیں سرکار، اوہ آکھدے نہیں۔“
 تے گالڑ فوجا سنگھ دا دتا ہویا دساں روپیاں دانوٹ پائی ہوئی پگ دے پتے بندھ
 کے ٹھروں ٹھروں کردا تیر ہو گیا۔

جھنڈے مکھن نے اک دو بے ول ویکھیا۔ ہر بندہ کہتے ہور اڑیا ہویا سی۔
 ”ٹھانیدار پرچہ کیوں نہ لیا بھانیا؟“ مکھن پچھیا
 ”پنج ہزار روپیہ جواؤ،“ فوجا مس کے دس لگا۔ ”جیٹھا میں فتح خاں ذیلدار دی
 ہتھیں ٹھانیدار توں دے کے آیا اہں۔“
 ”اوہ کاہے لئی؟“ مکھن فیر پچھیا۔
 ”مور کھا!“ فوجا کہن لگا۔ ”سوداگرے توں بڑے لاون لئی۔ پر ساڈا کم کے
 ہور ای کر چھڈیا لگا لے۔“

13) مینوں مسیاج پین بھلیکھے
تیری وے سڈھوری پگے

بڑا ہڑھ سی۔ جیویں دریا تے بسترنائے واسارا پانی کنڈھیاں توں باہر نکل آیا ہوسے
چار چوہیرے گہل، مٹھی رنگا، جھنگل والا پانی چڑھ آیا۔ فصلوں، راہ تے ٹوٹے ٹپے پانی وچ
ڈبے ہوئے دریا ہی بن گئے ہوئے سن۔ پنڈ دے کنڈھاں کوٹھے چڑھدے پانی وچ ڈیہہ ڈیہہ
کے ڈگن ڈٹے ہوئے سن۔ پانی وچ چار چوہیرے بندے، مال ڈنگر، چیر و ست، دلنے
تورپی، منجیاں، بستری، لیڑے، رڑھدے تردے چلے جائدے نظریں آوندے۔
مجاں، گاواں، ڈھگے، کٹے، کٹیاں، وپھے وچیاں، گھوڑیاں، اونٹ، کھوتیاں، گتے
بتے لگھاں وانگ پانی بیاں زور اور ٹھلاں وچ رڑھدے اوہدے کول دی ڈبے تردے
لنگھے جائدے سن۔ اوہ جیہڑے ڈنگرنوں ہتھ پاؤں وا چارہ کروا اوہ ہور دُور ہو جائدا۔ کسے
مجھ بیاں ڈھگے دی پوشل اوہدے ہتھ آ جائدی تے اوہ خورے آٹھے پانی کولوں پچ رہندا تے
لکھی خورے بدھرتوں غوطے کھاندا، ڈبدا پانی دے رورھ وچ رڑھیا جاتدا سی۔ خون تے
مٹھنے نے اوہا سر یہ جیویں سن کر چھٹیا سی۔

لکھی دے کول دی اک کالی ڈانگ تردی جاندی اوہدی نظریں پئی۔ اوس ڈانگ نوں پھرن لئی
 ہنجلہ ماریا تے ڈانگ اوہدے ہتھ وچ آکے ہتھوں تلک گئی پر اوہ ڈانگ پولی، نرم تے تلکئی سی۔
 اوہ ڈانگ نہیں کالا ناگ سی۔ اوس تریہہ کے ہتھ پچھا تہہ نوں کچھیا پرسپ جیہڑا ڈانگ وانگوں پانی
 اُتے تر واپانی وچ رڑھیا جاندی سی۔ پھن اُچا کر کے پانی اُتے بہ گیا۔ ناگ دیاں اکھاں اوہدے
 اُتے گڑیاں سن تے اوہدی لال دوسا نگھی جیہڑی گھڑی مڑی پئی باہر نکدی تے اوہیاں شوکراں
 ہڑھ دیاں شوکراں توں وی تیز تکھیاں تے ڈراو نیاں سن۔ لکھی دے ہتھ پانی نال جمدے
 تھکے مٹھے سر پہ وچ دہشت تے ڈردی اک لہرا مٹی۔ ناگ پانی نال رڑھدا وی اوہدے چہرے
 توں ہتھ ڈیرٹھ ہتھ دی وقت تے اوہدے اُتے اپیاں چکلدار اکھاں گڑی اوہدے نال نال تریا
 جاندی سی فیرا اوس ناگ دی شکل سوداگر سنگھ دی شکل بن گئی پر دھڑناگ را ای رہیا۔۔۔۔۔ دھڑ جیہڑا

رڑھدے پانی تے کنڈل مار کے ایسراں بیٹھاسی حیراں اوہ سخت بھویں تے بیٹھا ہووے۔ ہن
 اوہ دیاں شوکراں دی وچ ہڑھ دیاں شوکراں توں دکھری تے بوہتی بھاری تے ڈراولی سی۔ وپو
 چیک مارے لکھی دے ہور نال چھڑ گئی۔ سوداگر سنگھ اک واری لال دوسا نگھی جیہڑی کڈھ کے
 پھوں کیتا۔ لکھی پچھا تہہ سٹن لئی پورا مل لایا پر پانی نے اوہنوں تے ناگ نوں اگوتھاں اگو وخت
 تے بھویں بچھ پھڑیا ہووے۔ ڈرنال ادھا سارا سر پہ سن ہو گیا۔ فیرکتوں اک تردی جاندی بھوی
 اوہدے ہتھ آگئی۔ اوس پانی چوں اتا تہہ ہتھ کڈھ کے دیکھیا اوہ اوہدے بھاسیے والی کالی ڈانگ
 والی بھوی سی۔

”گھٹ کے مینوں جیہ ماری رکھیں دیو!“

تے اوس جان بھیسائے دلیری نال بھوی دونہاں ہتھاں وچ پھڑی، آگری تے سرتوں دی
 کڈھ کے پورے زور نال سوداگر سنگھ دے ننگے سروچ گڑ دتی۔ بھوی سوداگر دے سرو تہہ
 نوں چیر کے دو ٹوٹے کردی اوہدی دھون تیک چلی گئی۔

اوس مل لاکے بھوی پئی پر سوداگر دا زخم مل گیا تے اوہ بڑے زور نال ہسیا۔ اپنیاں لال لال

اکھاں پوریاں کھول کے اوس نکھی وُل دیکھیا تے کہن لگا:

”اوتے توں مینوں نہیں مار سکدا۔ تے نہ میں تیرے کونوں مر سکدا آں۔“

نکھی فیر چھوی اگری، ماری پرفیر اگے وانگ اوہرا زخم مل گیا۔ سو اگر فیر مسیا جیویں بدل

گجدا ہووے۔ یولیا!

”میں ساری عمر بھوت بن کے تیرے مگر مگر رہاں گا، لکھا سیاں! توں مینوں

منہ تھے توں مار کے کیہ جی بہادری کر لئی؟“

دیپو ہو گھٹ کے اوہرے نال چھیر گئی۔ دہشت نال نکھی دی چیک اوہدی چھاتی

چوں نکل کے اوہرے سنھ وچ پھس گئی جیویں اوہرا، اگھیا گیا ہووے۔ اوس دو نہاں

بہتھاں نال زور لاکے لیف اُتوں پراں بہہ نیا تے اٹھ کے بہہ گیا۔ اوہرا سارا سر پر مڑھکو مڑھکی

ہویا، اک وار زور دی کتبیا۔ اوس پوریاں اکھاں کھول کے چار چویرے دیکھیا تے اک

لنا سارا ساہ کے کے موٹہہ دامڑھکا پوٹھیا۔

”ہے سچے بادشاہ“ نکھی دے اندرون وچ نکلے۔

”اٹھیا اے میرا شیر“ جنڈاں ہس کے کہن لگی۔ اوہرے مگر سگر تباں، فوجا،

جنڈا، مگن ہسدے ہسدے اندر پسا وچ اوڑے۔ کے ٹھمبرے نکھی دا

متھا چھیا، کے تھاپی دتی، نکلے پیار نال سرتے ہتھ پھیرا۔

”لکھا سنگھ باجی کے گیا لے“ فوجا سنگھ خوشی نال اکڑ کے کہن لگا۔۔۔

”بھرا وریام دے پتر سو اگری کی بھاجی موڑ دتی اے۔ بھین تینوں ددھائیوں!“

”تسی وی ددھوسارے!“

وریام مگروں جنڈاں پہلی واری کھل کے ہسی۔ پر میری دھی کتھے لے دیپو؟

”دیپو گھر لے“ تباں ہس کے کہن لگی۔

”تیرے نالوں تے دیوچ ای چنگی دھی ہوئی ساڈی، جینے ساکوں ساری گل دسی۔“

توں تے ساتھوں وی اوہلا رکھیا لکھا سیاں! سورے پو دیا سوریا! “ چنداں

فیسر ہستی۔

لکھی بت بنیا سنے دے ڈر دے سنگلاں وچ جکر یا چپ چاپ سدا رہیا۔

(۱۹) چار دن گھٹ جیونا
پر جیونا لنگ سے نال

★

لکھی مچھیاں وچ بہن کھلون لگ پایا۔ دیو دے واہے ہوئے گول واٹرے دی لیک مپ
کے ادہ باہر کھلری ہوئی دُنیا وچ رُل گیا۔ بوسہ دی چھاں سنگھنی تے بڑی ہوندی لے پر راتاں
نوں ڈراونی وی بڑی ہوندی لے تے نلے بوسہ بیٹھ اُگلے کروٹے ودھ نہیں سکدے۔ دیو
دے چرخی دی گھکار سن کے ساون والا تے سفنیاں وچ مور ڈر کے اُٹھن والا لکھی راتاں دنل
تے اونڈیاں جانڈیاں رستاں دیاں سردیاں گرمیاں وچ جھل بلیاں وچ پھر پھر کے آپ ڈراون والا
بن گیا۔ واہی جوتی دُنوں جان جھنڈے دے پاروں بچا کے نہاتا دھوتا، دودھ چٹے لیٹے
کدے میلے نہ ہون دیندا۔ اکھاں وچ دُنیا دے رنگ وڑ کے اکھاں نوں ہور سوہنیاں تے
چمکن والیاں بنا گئے۔ مٹھوئیں دی پوشل ورگیاں اُتاٹہ نوں اُٹھیاں مچھیاں، بہتہ وچ جھٹ
سروں کدھ کے مارن والی چھوی، تھلے چھگی گھوڑی چرطن نوں، اینہناں ساریاں شیواں سل کے
ادہ نوں اک بانہا تے سوہنا گجھرو بنا دتا۔ لڑائی جھگڑے وچ راضی رہن تے میلیاں ٹیلیاں وچ
سدا ڈانگ سونا واہون نال اوہنا نال کچھ ہور وی نکل گیا۔ احمد خاں تے شیر سنگھ لنگلی والا اوہدے

بوہتے ای بیڑے دے مڑھلے یار تے جھٹی وار سن۔ اھرتے نکیاں ہون توں ای اوہا یارسی تے
 اوہدے مڑھلے دی تھاں اپنی رت روڑ من لئی ہر ویلے تیار۔ تے شیر سنگھ شاں بھراواں دا اٹھواں لاڈل
 بھراسی۔ اٹھ دے اٹھ بھراسندھیاں وانگ پٹے ہونے بدستروں نکل جاندا۔ اُجاڑ کر ویندے۔
 بندیاں دا بڑا نشہ ہوندا تے ایہہ نشہ ننگلی دے رات دے پھرن واسے شیرے دے بھراواں
 نوں بڑاسی۔ شیرا آپ وی ہتھ چھٹ، دلیر تے ہوڑ مت والا بندہ سی تے سورے دا عاشق۔
 ایس ای پاروں اوہ نکھی دا یار بن گیا۔ ایہہ یارانہ وودھار ہیا۔ شیر سنگھ جی چکاری وی کر لیندا
 ہوندا سی۔ نکھی دے پنڈو دے تے ننگلی وچ بوہتی تھی وقتہ نہیں سی۔

نکھی دا پیار شیر سنگھ دے ساریاں ناوں وڈے بھرا کرنیل سنگھ نال وی بڑاسی۔ کرنیل سنگھ
 کدے آپ چمکا ہارا ڈاگوسی پر سارا کچھ چھڈ چڈا کے پٹریا من لگ پیا۔ پر اندر باہر دے بندے
 دوروں دوروں اے وی اوہدے کول آونے جاندے۔ جوان دا اوہ وی عاشق سی تے نکھی
 نوں شیرے وانگ ای پیار کردا۔ ادوں ڈاگے مارن توں گل مُردی مُردی جواناں ول آگئی۔ گھول
 کوڈی، بھار چکن دیاں گلاں ہون لگ پئیاں۔ کوڈی وچ تے بھار چکن وچ نکھی دا وی بڑاناں سی
 پتھر چکن دی گل توں گل اگانہہ وودھی۔ کرنیل سنگھ دا دھی تے ہتھ پیر دیاں اپنی حویلی دی گھر وچ پنے
 ہونے پتھر ول ویکھ کے کہن لگا،

”اوہ پتھر ویکھیا ای لکھاسیاں؟“

نکھی پتھر ول ویکھیا۔ فیروہ اٹھ کے پتھر دے کول چلا گیا۔ اس پتھر دے آل دواویوں
 مٹی جھاڑ کے اوہوں ہتھ نال ہلاون دا چارہ کیتا پر پتھر کئی ورھیاں توں اوہ تھے پیا ہویا مٹی
 دے وچ جم گیا ہویا سی۔

”رہانے کئی“ اس شیرے نوں آکھیا۔

شیرا رہاتے کئی لے گیا۔ نکھی کئی نال آل دواویوں مٹی وڈھی فیروز لاکے اک پاسے پتھر
 نوں ریھیا۔ بھابھ پتھر تھوڑا جیہا کھسک گیا۔ پتھر پھری ہون مٹی چھڈوئی۔ نکھی پتھر نوں نظر نال

نل کے پرت آیا۔

”بھا! ایہہ پتھر کون چکدا رہیا لے؟“ لکھی کرنیل سنگھ دے کول بیہہ کے پچھیا۔
 ”ایہہ پتھر!“ کرنیل سنگھ ہس کے کہن لگا۔ ”نہ اوئے جن ساڈے وچوں
 تے کسے وی نہ۔ ساڈے بھائیے نوں شوق سی پر پھاتی توں اتا نہہ تے بھائیے وی
 کدے نہیں کھڑا سی!“
 ”ہور کسے کدے چکيا؟“

”نہ ویر کسے وی نہ۔ اک دو وار تے تیرا بھائی اوریا م سنگھ وی مل مار گیا پر۔۔۔۔۔“
 ”پکيا اوس؟“ لکھی بڑے شوق نال پچھیا۔
 ”نل بھائی!“ کرنیل سنگھ جواب دتا۔

”میں ایہہ پتھر چکناں گا!“ اپنے بھائیے دی گل سن کے لکھی وٹ کھا گیا۔ ”جیہڑا
 پتھر بھائیے نہیں چکيا اوہ تے ضرور چکنا چاہی دالے!“ اوہرے پنڈے وچ لہو میٹرک
 ک پیا۔

”نہ ویر!“ کرنیل سنگھ لکھی دی گل سن کے کہن لگا: ”چلچا اوریا م سنگھ
 ساڈے بھائیے دایا رسی تے اوہرے وچ زور وی اتھا سی۔ ساڈے دل اوہدا
 کون بان وی واہو سی۔ ایس پتھر نل اوہ آوندا جاندا کئی وار نل مار گیا پر ایہہ پتھر
 اوہرے نوں چھاتی توں تا نہہ کدے نہیں چڑھیا سی!“
 ”میں ایہہ پتھر چک کے وکھاں گا!“ لکھی کھیڑے پے گیا۔
 ”توں ایہہ پتھر چک جاویں گا؟ کدے وی نہ ویر میرا!“ کرنیل سنگھ آکيا۔
 ”چک لاں گا بھا! توں لا شرط میرے نل! لکھی غصے وچ کہیا۔
 ”نہ بھائی!“
 ”لا شرط“

”میرا گھوڑا لے جاویں بھائی ویرا! بے توں ایس پتھر دا بالہ کڈر جاہیں تے“ کہ
اپنے سوہنے ستھرے مٹھکی گھوڑے ول ویچھ کے آکھیا۔
”سٹ ہتھ“

”پر بے نہ چکیا گیا؟“ شیرے پچھیا۔

”ہیں پتھر چکنا پھنڈ دیاں گا“ لکھی اپنے وٹوں بڑی وڈی ساری گل کہیتی۔
”کدوں؟“ کرنیل سنگھ بولیا۔

”اجو ای! ہننے“ لکھی بولیا۔

”گھڑی کو کھلو جا بھائی ویر“ کرنیل لکھی نوں آکھیا۔ فیرے شیرے دا ہونہ
آکھن لگا ”چوٹی دار نوں“۔ سہ کے پنڈ وچ ہوکا دیوا۔ لوک جوان نوں پتھر چکدا دیکھ
کہ۔ بھلا ایویں ای پتھر چکن دا کیہ سواد ہويا؟ کیوں بھئی لکھا سیاں؟
”چنگا بھا!“ شیرا باہر نوں ٹھریا۔

”تے چوٹکی دار بشرط دا وی نال ای دتے“ مگروں وچ مار کے کرنیل
نوں آکھیا۔

ایویں جھٹ گوچ ای کرنیل سنگھ دی حویلی تماشہ دیکھن آئے لوکاں نال بھرنی
ایاٹ، گجھرو، بڈھے۔ گل وڈی سی لوکاں بھانے تے شرط وی بوہت وڈی
لکھی دی چھوی پھڑی شیرا پڑ گھلا کراون ڈیہا سی۔ لکھی یڑے لہا کے صاف بھئی پھت
آل دواسے پتھر تے نظر ان گڈی پیا پھروا سی۔ سارے پنڈ دے بندیاں وچ اک
نہیں سی چہڑا آکھدا ہودے لکھی پتھر چک جاے گا۔ لکھی پتھر نوں نظر نال تولدا انگل
یا تھرواں نوں ہلاوئدا بھلا وئدا اندر و اندر آگھدا:

پتھر بھاسیے توں وی نہ چکیا گیا، میں چکاں گا جورو، بھانویں مر جاواں“

پہلیاں دو دو انگلیاں زمین تے لاسکے کتاں نوں لادئیاں لکھی سپر استاد نوں یاد کیتا تے پتھر
 جلا کے زمین تے ایڈھر اوڈھر ریڑھیا۔ گول، پدھرا، بھارا پتھر واکھڑا ریڑھ کے ہا جڈا کے
 چارج لیا۔ اونوں پک ہو گیا، اوہ پتھر پک جاوے گا۔

”بھا کرنیل سیان! لکھی پتھر کوں ای دلج ماری۔“ شرط موڑے اچھے وی۔ میں
 پتھر اُنج ای چھکاں گا۔“

”اُنج اکھ چکنا ای نہیں، شرط توں کیوں ڈرنا ایں؟“ کرنیل سمجھا بی لکھی پتھر پکناں نہ سدا
 ہے پیا۔

خلقت وچ کھونے کسے ہڈے نوں خورے لکھی راجتہ وچ کے اپنی جوانی یاد آگئی۔ اوس
 کول باشہ کھڑی کر کے اوہوں ہلا شیری دیندیاں کہیا :
 ”اوتے کھا جا ایس پتھر نوں جوانا۔“

”جو کرے کرتار“ لکھی تیاں مٹی اُتے ملدا بولیا۔ پتھر نوں چار چوہیوں چارج کے لکھی
 سنے۔ ٹل ماریا۔ پتھر تھوڑا جیہا ہلایا۔ لکھی ہنہبلا مار کے پتھر نوں پٹیاں تے چاڑھ لیا۔ رنگ
 دیاں ہڈیاں لوہے دیاں لٹھاں بن گئیاں تے لکھی داسلا لہو اوہ سے چہرے وچ آگیا۔ پتھر اوہ سے
 نالوں کتے ٹوتتا بھارا سی۔ پٹیاں دیاں لٹھاں اہت جان دے ڈرتوں اوس سر پر داسارا زور بانہوں
 دیکھ کے اک لکھ ماری تے ہنہبلا مار کے پتھر پک تے چاڑھ لیا۔ لوہے دیاں لٹھاں توں پتھر ہن
 چھاتی اُتے چڑھ آیا سی۔ لہو مونہ وچوں وگن وگن کر داسی۔ اکھاں لہو و لہو تے پاڑاں موٹیاں
 وائنگ دھون تے پڑ پڑیاں تے دس لگ پٹیاں۔ خلقت نوں چھوے چپ و اجندرا وچ گیا
 لٹیاں اکھاں میٹ لٹیاں۔ دو ای بندے سرت وچ جا پدے سن۔

”پتھر چکیا گیا لے!“ شیرا خوشی نال چکیا۔

”اچھے کتھے؟“ کرنیل بے یقینی نال کہیا۔

”جتنا چہرہ بالانہ کڈھے گا اونا چہرہ پتھر کتھے چکیا گیا؟“ خورے کس آکھیا۔

پر لکھی رُوٹھکو رُوٹھکی ہو یا پتھر نُون چپاتی اُتے تھمتی آسمان دل وچکے کے اپنا
 سواہر ایتنا۔ اوہدی وھون تے چہرے دیاں ناڑاں پاشی دے لاگے سن۔ نشان
 تے چپاتی اٹھے بھار تھلے اندر نُون وڑدی لگدیں۔ اوس کھول پتھر چپاتی تے رکھ
 اُچا لکرا مارا باجے خلقت تریک گئی۔ پورے سریردی طاقت دے مٹھیلے نال کھئی
 بالا کڈو کے پتھر دُور ست دتا۔ تے آب اپنا مند ساہ سواہر اکرن لگ پیا۔

خلقت حیرانی نال جیویں سستی سوں گئی ہووے۔ گھر دے چوہارے دیاں بار
 کھلوتیاں سروانیاں سہم کے اک دوجی دے نل لگ گیاں۔
 کرنیل تے شیرے دی ساریاں توں تھی کنواری بھین ویر کور جیہڑی ہرنیاں
 اکھاں وئی سوہل، لوک تے گڈی جیہی لگدی، خوش ہو کے اپنی وڈی بھینائی دی بانہ
 کے بولی ا

”جہاں! شیرے وایا۔ تے دیو لے دیو“

”ساڈا کھوڑا وی گیا۔ ابچ پھوون تیر بھاؤ چار ہزار واساندل بد چوں بیا
 کرنیل دے گھروالی اگوں بولی“ پرتوں پھیر وی گمش این“
 ویر کور نھا جیہا بس کے کہن گئی:

”بھاؤ شرط کیوں لائی سی؟“

توہلی وچ کرنیل سب توں پہلوں جا گیا۔

”لکھی جت گیا لے“ کرنیل بولیا۔

شیرا ساریاں توں پہلوں لکھی تیک اڑیا جیہڑا اپنا ساہ سواہر اکرن لئی جتن پیا کر واسی
 ”بڑی گل لے لکھنیاں“

فیرا کانہہ ودھ کے لکھی دوالے گھیر پاں کھلوتی خاتمت نُون پچپا نہہ پچپا نہہ کردیاں بولیا

”جوان نُون ساہ لین دیو۔ ہوا چھٹ دیو بھراؤ“

”گھروں دوڑ کے دودھ دی باٹی تے گھوڑے دی کاٹھی لیا“ کرنیل اپنے سوتے

پتھر نُون کہن لگا۔

ملاقات تھوں اک بندہ دی عریلی چوں باہر نک گیا۔ سارے لوک شرط نُون پورا ہونیاں دیکھن نئی
کھوتے سن۔ کرنیل اٹھ کے لکھی نُون تھاپا دتی۔

”بڑی ساری وڈی گل لے لکھا سیاں! مینوں پک سی پتھر تھتھوں نہہیں چکھیا جانا
پر توں حد تکا دتی لے دھرم نال“ کرنیل لکھی نُون کہیا۔

لکھی ہس کے بویا:

”مینوں پک سی بھاؤ میں پتھر پک جانا میں۔ تال لکھتے میں آکھیا سی، شرط موڑے۔“

لکھی پنڈا سکا کے لیڑے پائے۔ دودھ دا اک گلاس پیتا۔ اپنے چروچ کرنیل سنگھ گھوڑے
تے اپنے ہتھیں کاٹھی پا کے رتھ اوہرے گل لوصیٹ کے گھوڑے نُون تھاپا دتی تے اوہری
لگام لکھی دل ددھا کے آکھن لگا:

”بڑا گھوڑا لے، چڑھیں گاتے یاد کریں گا“

”ایہہ گھوڑا!“ لکھی پچا شہرہ ہوک کہن لگا: ”تینوں ای چھکا لگا لے بھا۔“

”تینوں لینا پوے گا“ کرنیل آکھیا۔

”نا بھا! تیرے کول لے گھوڑا تے تاں دی میرے کول ای لے!“ لکھی سچی سچی

گھوڑا لین لئی تیار نہیں سی۔

”پھڑسو لگام بھاؤ! توں شرط جتی لے“ شیر لکھی نُون کہیا۔

”نال بھائی!“ لکھی سنٹھے وانگوں سر ہلایا۔

”پھر گھوڑا! نہیں تے دھرم نال میں لڑ پوں گا“ کرنیل شرط بار کے وی خوش سی۔

لکھی نے مشکے دی واگ پھڑ کے شیرے نُون پھرا دتی۔ کرنیل سنگھ اپنے یاراں ورھیاں

وے نئے بنگے بسکے ہوئے پترنوں باغیہ نوں پھڑکے ہتھدا ہتھدا آگن لگا :
 ”نئے بھئی سردار جی ! مہن نواں گھوڑا لیاواں گے۔ ایدوں وی وڈا، ایدوں وی
 سوہنا، ایدوں وی ترکھا۔“

”نہیں باپو ! مینوں تے ایہہ گھوڑا ای چڑھن نہہیں سی دیندا۔ میں تے ایدوں
 ننگا تے بیٹھا گھوڑا لینا اے۔“ منڈا کہن لگا۔
 ”نئے بھئی شیریا ! میرے پترنوں گامی کھیار دا کھوتائے دے۔ ننگا
 تے منڈا۔“

کرنیل سنگھ شریہ بار کے وی لہر وچ سی تے لوک بڑے دھیان نال اوہریاں اوہرے
 پترنوں نال گلاں باناں سن رہے سن تے خوش ہو رہے سن۔
 ”میں کھوتے تے نہیں چڑھنا۔“ منڈا ابسکیا۔

”نئے بھئی سردار جی ! ایہہ کہیہ گل ہوئی۔“ کرنیل بس کے کہن لگا ”جٹ
 وے پترنوں تے ہر شے تے سواری کرنی چاہی۔“
 کرنیل سنگھ دیکھدیاں لوکاں فل دیکھ کے اک اکھ میٹھ دیاں پترنوں چتھ کے آکھیا۔

جٹ جٹی نوں لیں نہ جاوے
تے ڈردا قبیل داریوں

★

فوجا سنگھ نوں پنڈاسی تے آجا کے منڈیاں دے ویاہ دی۔ تاہاں تے کہندی
بہی دیپو داہرے والے تے ایہہ بھاروی سروں لبہہ جائے پر فوجے دا دل سی
جے پہلوں بھٹڈے کے دے ویاہ ہوجان تے فیروزھا دو مگروں چار پیسے کھٹے
کر کے رہو تے بھٹڈے ویاہ دے۔ تے اودن وی رات گئے تک فوجا تے تاہاں ایہو ای
صلا حواں کر دے رہے سن۔ مکھن ان پانی کھا کے حویلی چ سون چلا گیا تے دیپو چنداں کول
چرہ کتن گئی ہونی سی۔

”بھانگوانے! میری منہیں تے اپنی بھین کولوں دو نوں ساک منگ تے۔“

”دو نوں! کرھے کرھے لئی؟“ تاہاں نوں سمجھ نہ آئی۔

”جھڈے تے مکھن لئی۔“

”پہلوں مکھن دا کر لئیے۔ دو نوں ویاہواں جو گے پیسے کھٹوں آون گے؟“ تاہاں بولی۔

”جھڈے دا پہلوں تے اپنے مکھن دا مگروں بنھا ورے! لوک کہن گے

اپنا ویاہ لیا سوتے یار دا پتر پھانہ رہ گیا۔ " فوجے آکھیا۔

" پر پیسہ دھیلا؟ " تاہاں فیر بھجوں کے اوتھے ای اگھلوتی۔

" زمین وے چار بکے گئے پاریاں گے " فوجا بے فکری نال بویا۔

" کوٹھے چٹری دھی بوہتے تے بیٹھی اے اوبدے لئی تے زمین نہیں پادندا گئے " تاہاں

زمین کہنے پادن داسن کے نرٹیل کے کہن گئی " توں تے پاریاں بھاو زریاں ای مر جانا ایں "

" چپ کر گئی رن! تینوں میریاں پاریاں بھاو نال کیہ گئے؟ فوجا سنگھ نعتے وچ

گھرا کی وٹ کے کہیا " جے فیر میں ایہو جیہی گل تیرے مونہوں سن لئی تے گھروں

کدھ دوں گا۔ سو نہ گورودی " فوجا جھٹ جھٹک ڈنڈیوں پار ہوندا۔

تاہاں بس پئی " ہائے ہائے وے لوڑھا! دیپو وے بھائی! توں تے ساری عمر

سانوں گل ای نہیں کرن دتی "

" ایہہ گل ای نہیں کرن والی " فوجا نرم ہو کے کہن لگا " گل ای دیپو دی ماسی

دل چلی جا۔ ایہہ پیرتے ڈیرا کھلوتا اے۔ سویر جاتے تر کالائوں پرت اوہل " "

" چنگا " تاہاں ہتھیار سٹ دتے۔

" دونوں ساک منگ بویں تے اگوا ای جینج نال دونوں منڈے ویاہ لیاواں گے " فوجے

سکھ داساہ لیا۔

" پر دیپو! تاہاں بولی " گھر جوان دھی بیٹھی ہووے تے نیندر کدوں آوندی

اے بندے توں؟ "

" آہو! اماں ای توں ساری رات سوندی ای نہیں " فوجا بس کے کہن لگا بھلیے

رات تے بھاویں سارا گھر چور لے جان تیری اکھ کدے نہیں گھدی "

تاہاں بس پئی۔ فوجا وی اپنی گل تے ہن لگ پیا " دیپو دا توں اگا پھکر ای نہ کریا کر۔

دھرم نال! ایسا منڈا لے میری نظروچ ، دیکھ دیکھ کے نہ جیا کریں گی۔“

”بچیا!“ تاہاں سکھ واساہ لے کے کہن گلی۔ ”پرہ کون لے بچیا“
 ”وساں گے ویلا اون تے“ فوجا منس کے دشن لگا۔ ”اپنی دیپو لئی توں
 کسوا وی چنتا نہ کریا کر۔“

تاہاں دے سرتوں جیویں پھار لیہہ گیا ہووے۔

انگے دن سوکھتے ای تاہاں نویں لیڑے پیا کے ساوی گھوڑی تے لچھو چھیار توں نال لے کے
 ڈیرے چلی گئی۔ دیپو جھنڈے مکھن توں چھاہ ویلا کھوا کے نیلے توں پرتی تے گھر جان دی بجائے
 اوہرے پیر دے نال حویلی توں مڑ گئے۔ اوہوں امیدھی لکھی حویلی وچ ہووے گاتے اوہرے
 نال پھیرا چھاہ کرے گی۔

اوہ بد حویلی وڑی تے لکھی مشکی گھوڑے توں کھر گنا پیا کردا سی۔ دیپو بہتوں بھانڈے ناہ
 کے کھر ل وچ رکھ دتے تے لکھی دے کول جا کے کھو گئی۔

کچھ توں لکھی تے دیپو وچ کچھ ورتھ پے کئی ہوئی سی۔ اوہ مہن ہر گل وچ آگے وانگوں
 دیپو توں صلاح نہ لیندا ، نہ ہر کم وچ اوہدی اُنگلی پھرے کے گردا۔ تے نہ آگے جھٹے پیار نال
 اوہتوں کو اوندا بلاوندا۔ اُنج وی اوہ گٹ ای پٹا مندا۔ دیپو دے دل وچ بڑے چراں
 والاک شک مٹو بیٹھ لیا سی۔ پر اوہ دل توں سمجھاوندی اہندی ؛
 ”لکھی انج نہیں کر سکدا“

پر فیروسی پتہ نہیں اوہ کدی کدی کیوں اوہر جاندن ؟

نورے اوہرا شک ٹھیک ای ہووے ؟ کدے اوہ سوچدی۔

لکھی نے اک وار پرت کے دیپو ول وکھیا تے فیر اپنے دھیان کھر کھرا کردا رہیا۔

”وے لکھی ؟“

”کیہ اسے؟“

”اوڑیا! پتہ ای بے بے ڈیرے کیہ لین گئی لے؟“

”ڈیرے؟“

”آہو!“

”میتوں کیہ پتہ لے کیہ لین گئی لے؟“ نکھی جھوٹ ماریا، اوہنوں بڑا پتہ سی دیوہی

بے بے ڈیرے کیہ کرن گئی لے۔

”دساں؟“ اوہ باہاں وانہک بندہ منٹھ وچ دو جے نوں کہندے، دس کیہ لے منٹھ وچ؟

تے دوجا اگوں کھدا پتہ نہیں تے راجی تے کے آکھتے دساں۔

”دس؟“

”دساں؟“

”دس؟“

”ٹڑیں گاتے نہ میرے نال؟“

”کیوں بھلا؟“

”گلی ای ایسی لے؟“

”نہیں لڑوا۔ دس!“ نکھی کھر کھر کر رہی۔ کدے کدے دیپو ول وی اک نظر

دیکھ لیندا۔

”بے بے تیرے لئی جھوادی گڑی داساک منگن نئی لے۔“ دیپو اپنے وتوں راجن

والی کمان کھج کے تیر چھڑیا پر نکھی نوں کچھ وی نہ ہویا۔ ایڈی وڈھی کمان دا ایڈا وڈا تیر خالی

بانڈا دیکھ کے دیپو نوں دکھ ہویا۔

”اڑیا! تیلوں حسیانی نہیں ہونی؟“

”نہیں“

”کیوں؟“

”کیوں تے لڑائی ہوندی لے شدیٹے“ اوہ کھرکرا چھڈ کے لیڑے نال گھوٹے

واپٹڈ اصاف کروا کہن گکا۔

”تے توں گھش ایس ایس ساک تے اڑیا؟“ دیوہ اوہنوں پھیریا۔

”جس گل وچ گمروا لے گھش ہوں“ لکھی مکر کردیاں کہیا۔

”تووں نکل دیان گھوٹا کیوں دتاسے؟“ دیوہ میدان بار کے روڑن دی بجائے

آہن میں لڑن چن کتہر ہور پھیریا۔

”تووں واسطے دیان تے لکھی تے دیان تے دیوول ونج لے کرے“

”بشطا بہت لے آندا ہے“

”ہا ہو!“ دیوہ اکہ ہور تیر چھڈیا تیرے موکے۔ ”اچ گھوٹا دتائیں تے گل توں

اپنی بھین تیرے آگے لادیں گے“

تیر ٹھکائے گکا۔ لکھی لال پیدا ہو کے برتیا۔ بڑے جنن نال اوس اپنی نکام بہتہ وچ رکھ کے رھی

پہلوں تے گل سن کے اوہا سر بھوں گیا۔ فیر کچھ مدیم حوصلے نال، تسلی نال اوہ اگس نکا:

”کسے دی دھی بھین توں ایلاں دی گل اکھیاں تینوں منکا نہیں اوندی دیوہ ہا اوس

مساں ای گل پوری کہتی۔

”نیں کسے دی دھی بھین نہیں؟“ مساں ای اوہ بولی، سہدی کھیندی دیوہ اگوواری

پچس پیٹی۔ اوہرے اتھرو ڈکھ پئے۔ پر اوہ نے خورے بڑے نوں بڑے دسے گھر چڑھے

آون دی سونہ کھا کے آئی ہوں سی۔ روزمیاں کہن لکھی ”تووں روز دیوہ لے نکلے گھریا۔ مندا

ہیں۔ دوستے ہور تیرا کہی لے؟“

اوہ زور زور دی رون لگ پئی تے ہنیری وانگ تویلی چوں نکل گئی۔ لکھی بہت بنیا
کھلوتا رہیا۔ اخیر دیپو دے اندر دے شک نے مونہہ توں گھنڈا دتا سی۔

لکھی غصے نال اندروں بوالا مکھی وانگ پیا کھولدا سی۔ ہور بے کوئی اوہدے یار دی بھین
دی ایہو جیہی گل کروا تے لکھی اوہدے کئی ٹوٹے کر دیندا۔ پر اکھن والی سی دیپو، دو ابے دی دیپو،
سرور فوجا سنگھ دی دیپو، پنجاب دی دیپو۔ لکھی غصے دیتے اٹھا بولا ہویا پرا نہہ پئی ہونی منجی
تے جا ڈنگا۔ اوہ لاپچار تے نڈال جیہا لندا۔ جس پستے نے ایہہ نکلاں دیپو دے اندروں
باہر کڈو سٹیاں سن۔ اوس پیڑوں کھی نہ بندتا تے ہور کون جاندا۔ ایس ای پاروں کچھ پر
مگروں اپنے آپ نوں مستریاں کر لے کھی دیپو نوں معاف کر دتا۔ اک وار تے اوہوں وی
جا پیا۔ تے اوہ سچی سچی ریو نال بڑا وارھا پیا کر دالے۔

اوس عاجز آکے اپنے آپ نوں آگیا،

”پر میں ہور کیہ کراں؟ رب سچیا! میں کیہ کراں؟“

اوہدے اندر دو بندیاں دا اک یدھ ہوندا رہندا سی۔ اک بے پین دی اک جیہدے
وچ اوہا سریر پیا لڑواتے دو بے بے پاپ ویاں موج بہاراں جیہناں دتوں اک وڈے
سورے وانگ اوس مونہہ پھیر لیا ہویا سی۔ لکھی سورما سی تے اوہ اپنے آپ نال لڑوا رہندا۔
اوہ لڑ لڑ کے پھاوا ہو جاندا پر اوس کدے اپنی کنڈ نہیں سی لگن دتی۔ اوہدی عمر اوہ ضرور سی
جدوں بندے دے سریر وچ رت دی تھاں آگ بھری ہوندی تے، تے اگھاں تے پئی بدھی
رہندی لے۔ جدوں بتا سردی گل نہیں مندا سکوں دل دی اٹنگل پھڑکے شریار ہندا لے۔
آگ کول پیا گھب پکھر جاتا لے۔ پر دیپو کوئی ایدھر ادھر دی گڑھی نہیں فوجا سنگھ دی دھی
سی۔ سرور فوجا سنگھ دی، جیہنے کاما بن کے ویہہ ورھے اوہناں دا بجا رکھیا۔ جیہڑا
اوہناں دا دنیا وچ سب توں وڈا۔ سب توں بوہتا سچن سی۔

دکھتے بیٹے دیپو، سیتا نالوں پوڑتے درویدی نالوں دڈی شان والی راجکمار،
 رانیاں والی اکڑ، آن تے روپ، والی جیہڑی نکھی دی سرودی بلدی
 جیاتی وچ اک ٹھنڈی چھاں والا رکھ سی۔
 دیپو جیہڑوں نکھی دی اپنی پگ تے اپنی چھوی جاںدا۔ تے نکھی امرویل سے کلا دے
 وچ نہ آیا۔

نکھی اپنے اٹھے سکھ لئی نوجا سنگھ دی جھولی رکھاں ال د بھری تے دیپو
 جیہڑی سچی مچی سشدین کی شک دی بیٹری چڑھ گئی۔
 اگانہہ کیہ پتہ اوہ منکتی ویاں ساریاں راہواں کرن بند کر دے تے نکھی نیر
 ساری نمر وچھوڑے دے دکھاں دے نرک وچ سرودا رہوے۔ پرتاں دی اوس
 اپنا آپہ جوانی تے چھتے دے اٹھے روڑھ وچ نہ رٹھن دتا۔ اوہنے اپنی ماں دے
 سرتے ہتھ رکھ کے نوجا سنگھ دی عزت دی رکھواں کرن دی سوئہہ کھاہی سی تے
 اوہ اپنے قول تے پکاتے پورا سی۔ بھانویں اوہ لکھ نہ رہوے اوہ اپنی بے بے نوں
 دتے قول نوں نبھائے گا۔

”واہگورو!“ اگوں اوں خورے کیہ مونہہ وچ آکھیا تے اوہ
 اگھاں میٹے کے منجی تے لٹا پے گیا۔

اوہدے اندر داچور باہر نکل کے اوہدے نال منجی اُسے پیہہ گیا تے نکھی نوں ہلا کے
 آکھن لگا:

”اٹھ کے کھیدل۔ کیو تر دے اگھاں میٹیاں بلی تے پرت نہیں جائدی“

”پر میں کدھر جاواں؟ میں جدھر جاواں برچھی نالوں تیز نظران میرے اندر

جھارتیاں مارویاں رہندیاں نیں۔ میں کیہ کراں؟“

ایہہ جوانی چار درہاڑے خوشیاں نال ہنڈلیے
ایس جوانی داماں دے کر پے مت بھلکے ای مر جائے

16

★

چیترا دھے توں بوہتا لنگھ گیا ہویا سی۔ کنکلاں دے بوہے سٹیاں نال تے سٹیاں
دے ڈھڈوانیاں نال بھر گئے ہوئے سن۔ ساویاں کنکلاں دھتیاں نال سونے دے رنگ
وچ رنگیاں گئیاں سن۔ جٹاں دی محنت، اڈیاں تے راکھی مرے لگن دے نیڑے
اپڑی کھلوتی سی۔ فصل وڈھی جائے، گھرا پڑے بوہل تے لوڑاں تھوڑاں دے اڈے مونہہ
بھرن پھلے ورھے نو جا سنگھ پوری باڑی وچ کے، تے چار ککے اپنی بیلے والی بھونیں
وچوں گھنے پا کے جھنڈے تے مگھن نوں گج وچ کے دیا ہیا۔ جھنڈے نوں اپنے پلیوں
ویاہ کے بڑی سو با کھئی فوجے نے۔ پراہہ کیڑی نویں گل سی، اود تے جم ای رکے چننگی
گھڑی داسی۔ اوس ساری جیا تے کم ای ایراں دے رکتے، چنگے، سستھرے، مرداں والے
تے سو با کھن والے۔

اک ہور وسا کھی سرتے آئی کھلوتی سی۔ مٹڈے مٹڈے وسا کھی دی تیاری وچ پائے
ہوئے مٹاں دے پگن دی اڈیاں وچ سن تے بوہتے چھوٹے کڈھ کے ساہجہ سونجھ کے

ہیلے ہوئے وساکھی لئی تیار بیٹھے سن۔ نکھی ہواں دے جٹ چوں اوس ورھے کدھن دی واری حمد وی
 سی۔ گڑھے کھڑے سکھ دے شہاب کدھن وچ احمد دے کامے دا کوئی چور نہیں سی۔ کچھ مٹ
 تے اوہ کدھی بیٹی سی پر کچھ مٹ لے رہندے سن تے وساکھی وچ وی اجے نکھے ای دن سن۔
 وچتیاں چو کھیاں پن نگ پتیاں سن تے اوس لوڑھے ویلے نکھی حولی بیٹھا کسے بندے مال
 ایدھر اودھر دی مار رہیا سی۔ گاڑا اپنے بیٹے ورنڈ تلی جیہی سوٹی پھڑی کھنگدا کھنگدا اچولی اڈریا۔

”ست سری اکال سرکار“

”ارے توں کدھر ایس ویلے گاڑا اُو واگ توں تے رات نکھنا ایس۔“ نکھی ہس کے
 گاڑا توں پچھیا۔

گاڑا دھڑام کر کے نکھی دے پیراں وچ بہر گیا، جیویں ڈگ پیا ہووے۔ کچھ چہہ ہی ہی کر کے
 اوس چہہ ساہ سواہر اکتا، کہن نگا،

”تہاڈے درشتاں توں سرکار“

”جی آیاں توں گاڑا“ نکھی ہس کے کہیا۔

اگوں گاڑا وی ہی ہی کر کے وند کدھے۔

”ہور کیہ حال لے تیرا؟“ نکھی مہربان نکھدا سی۔

دو شکھ لے سائیں داسکار اہتاڈیاں دعاواں نے، نہیج تے گریباں واکیہ مال

ہوندا لے؟ مراشیاں دے کہن وانگوں گریباں واکیہ جیسا سرکار؟“ گاڑا سیانف

توں فیر کچھ باندا۔ ”تہاڈے درشن کر کے کھش آں“

”جیوڑا رده“

”ایٹکیں وساکھی وکھاؤ گے نابوشا ہو؟ گاڑا نرم لوبا دیکھ کے سٹھ ماری“

”بے! بڑی وساکھی گاڑا“

گاڑا ہور سامنی ہو گیا۔ کہن نگا:

”سہارا! سنیا لے ایٹکیں ننگلی والا پتھر کھڑنا اسے وسا کھی وچ؟“

”آہو“

”تے پتھر انوان پتھر چک لے گا اونوں دس دینیاں روپہ انعام وی دیا لے؟“

”آہو گاٹرا! پرتوں کتھوں سنیا لے؟“ کھی مس کے بھیا۔

”نو دو سو سکاراں! ساری دنیا جاندی لے؟“ گاٹری ہی کہہ کے کھیا۔

”اوہ پتھر تے توں وی پک جاویں گاٹرا! اوہ کیرا بھار لے؟“ مس کے کھی کہیا۔

”تووا، تووا!“ گاٹرا دا سا سا سر پر کتب گیا، اوہ کن پتھر کے کہن لگا۔ ”تووا، تووا!“

کھی اوہے کنہن تے مس پیا۔ بوجھے چوں دساں دانوٹ کھڑے کے ادس گاٹری وی جھولی

پھیا۔ جھولی وچ ڈگن توں پیلوں ای گاٹرا نے نوٹے بوجھ لیا تے پکار کے چاڈ وی کئی پتے بچھ

کے گنڈناں وی دوہرا لاتی۔

”ابھے وسا کھی وچ کچھ دیہاڑے سے نہیں، ایہناں پیاں دا گھیرنے کے کھا

تے نالے لہڑ احمد خاں ویکھ کے آ، اپنی جھولی وچ ہے؟“

تے گاٹرا سر پٹ دوڑ پیا تے گھڑی پل وچ ہو نکلا ہویا آوی گیا۔

”بتے اوئے تیریاں پھرتیاں جانا!“ کھی مس پیا۔

”دوڑیا ای گیا تے دوڑیا ای آیاں بادشاہو۔ لہڑ جھولی تہاٹوں یاد کر دالے“

اٹھ کے کھی گاٹرا توں کنڈ تے پیار نال تھاپی دتی پر گاٹرا موڈرے موڈ بہر جھوٹیں

تے جا پیا۔

کھی مسدا احمد خاں وی جھولی وچ پیا۔

پنڈوں باہر وار احمد لہڑوی جھولی جھوں کھی پھریا، دن ڈب گیا ہویا سی پر سفیرا بچے نہیں سی پیا۔ احمد

برائڈے اگے بت تھڑے اٹے پانی تر ونگ کے منجی اٹے ڈھیا سی۔ اوہے گل لٹھے وانواں تہند تے

گل گل وانواں کڑتے سی۔ جیہڑا اوہے جہڑے چھات تے بھریاں بھریاں ڈولیاں اٹے پھیا پھیا

لگدا۔ اودھیاں لگھاں سرے نال بھریاں تے بودے تیل نال چوڑے ہوئے سن ۔ اودھ بن پھس
کے پیٹھاسی۔ نکھی دے کن کھڑے ہو گئے۔

”کیہ گل لے اج؟“ نکھی اتدھنوں نوں گل پچھے۔

”کچھ نہیں بجا“

”کجھ تے سہ تیا۔ ڈیہڑاں ایہا بیا بیٹھا ایسا ویلے۔ اج میا جاکھنے“

”چاچا شہر تریک تے۔ اج ایہھا پنا راج لے۔ راج کرے گا کھالسا اگ رت

نہ کو“ احمد خاں ہس کے اُھیا۔

”تھاں ای اج ٹاڈو صراف بیا ایں پتا“ نکھی اُھیا تے دو نوں ہس پنے۔

احمد خاں کرسہ وچوں دو گلاس تے بوتل کڈھ بیا کے منجی دے ہسٹل رکھ لے تے کما

ٹوں ہس کے کہن نکا:

”پہنٹہ بھٹہ پایا ای تے چل دوڑ، اج رت دی وی بھٹی تینوں“

کامے نوں باہر کڈر کے جوی دے چاک واکنڈا مار کے احمد خاں دو نوں گلاس اڑھے اڑھے

بھرے۔ اک نکھی نوں پھرے کے کہن نکا:

”ایہہ کانا بڑا بد راہی لے۔ چاچے نوں ہر گل دس ویندا لے“

”چاچے نوں اُچ تے تیرا پتہ نہیں وڈے بھلے بھگت دا“

”پتہ تے ایہناں وڈیاں نوں سارا ای ہوندا لے نکھا سیاں! پر اوہلا نکھا چاہیدا

اے۔ سٹیا نہیں اوں ماں تے دھی داوی پردا ہوندا لے“

”بڑیاں سیانیاں گلاں کردا ایں بھلی اج تے وارے وارے جائے“

شام رات بندی جانہی۔ نکھی تے احمد ہاسہ بکیرا کر دے تے پندے رت۔

چدوں پہر کورات ٹپ گئی تے دو نوں جوان نشے وچ ڈبے ہوئے پی پی کے لیٹر گئے۔ احمد خاں

”ماس کھانا ای بھاؤ؟“ احمد خاں پچھیا۔

”ماس؟“

”ککڑ بھاؤ، گھروں کوا کے یانڈی، چیتا ای نہیں آیا“ تے احمد خاں اندوں پکے
 ہس دی تیلی چک اییا۔ نکھی اگے رکو کے نشہ وچ لک کے کہن لگا: ”توں آجا نہیں تے ہر“

شے بھل بانڈی لے موئہہ چلے دی۔

اوہ بھکے گھیاڑ اک پل وچ ای گوشت دی بھری تیلی کھاگے۔

”بڑا سواری سی“ نکھی انگلاں چٹ کے بویا: ”اک گلاس سو دے مرچاں

لگ کنیاں نیں۔“

”بھتی مڑی“ بس کے احمد خاں کڑھ چوں اک بوتل ہور کدھر لیایا۔ کہن لگا: ”بھا

جستوں توں آجا نہیں نشہ ہی نہیں ہوندا ایس سالی دا۔ میں وی اک گلاس ہور پیوں“

”راج کے پن۔ اچ تینوں کاہاؤ لے؟“ نکھی گلاس پھڑ کے آکیا۔

”ڈر نہیں اڈیک لے؟“ احمد خاں فیر نکھی کوں ہیر وچ اکھاری تے اوسس دیگی

”اڈیک کدھی؟ نکھی پچھیا

”بھلا جتوں اڈیک کدھی ہونڈی لے؟“ احمد خاں آکیا۔

”موت دی؟ نکھی کہیا۔

”اوتے نہیں بھا! کیہ پی۔ کے لے ہڑیاں مارن لگ پینا ایں؟“ احمد خاں آکیا۔

”ایہو جیسے ویلے تے چنگیاں گلاں کرنیاں چاہیدیاں نیں“

”بھلا“ نکھی اوہدے رنگ وچ بھنگ نہیں سی پاونا چاہندا۔ ”جے ایس ویلے

موت نہیں تے ہور کیہنے آونا ایں؟“

”کیہنے؟“ احمد خاں لیک کے کہیا:

منجھی آتے لیا بٹھایا۔

”کون سے؟“ لکھی ہنسیب سے نشے دین چڑیاں اگھاں کھوبیل کے دوسرے رن
 نوں سہاں دا واہ لیا۔ آتے تالوں اوس ویلے ایڈے نیٹب ویکے تریہہ کے پھیا نڈہ پتیا
 پوراں سدرن دی پورلاہ کے اوہنوں کلاوا بھر کے لکھی دے آتے سٹ دتا۔ گھڑی گوتے
 لکھی ہی ست نو ماری گئی۔ درتے باہن دی زین وراہی دی چٹے مونسہ ہمارے والی۔ ہواں
 بھٹھی چوں گوتے جسے لال لہے وانگ گرم ہی۔ لکھی نوں لگا اوہ مڑاوا جائد لے اوہ منجھلا مار کے
 منجھی نوں گڑی تھلیوں چھال مار کے نلیا اڈ کے پراشہ ہو گیا۔ دوہی منجھی تے پئی اپنی پیوی اوس
 پھڑی۔ منجھی دوانے پھر کے اپنی پئی لیتی، گھنڈی ہی ہون پرتے نوئیسی تے ہرٹوں دوڑیاں۔
 پھاگک سعل کے اتھراں نوں گھس نکھا۔

”سوہرے امرن ہونوں۔“

”مور۔“ احمد پینٹا، کے اپنی ساری بس کے نہیں نکھا۔ اچی بھج گیا لے

جیویں کوئی بلا مگر پے گئی ہو سو۔

کچھ دن کھینڈ لے
 کھینڈ او وکھال لے
 موت او ڈیکدی
 سرتے کوکدی
 پھری جواں نوں بھالدی اونے
 میریا نولوں دیا مہریا !!

سویرے اٹھ کے لکھی واڈھی لٹی واتریاں نوں دندے کڈھالیا۔ اوہدے دتوں واڈھی
 دی تیاری ہوگئی سی۔ اُج تے او سٹوں واہی بھی دے کم کارتوں چھٹی سی۔ جھنڈے اپنی واہی بھی داسہ
 کم سانجھیا ہو یا سی۔ مکھن دی واہی اپنی دکھری کروا۔ پر بیانی واڈھی یا گہائی ویلے اوہ دل کے
 کم کر دے۔ نوجا آپ وی اُج تے بڑھاسی بن۔ تے داسی دے کم کارتوں چھٹا دکھ پر سوئی ہڑی
 بیائیاں تے واڈھیاں ویلے منڈیاں توں وی چار پیرا گانہہ ہوندا تے ہمیش وانگوں پہلوں جھنڈے
 داکم مٹکا کے فیرا پنے کم نوں ہتھ پاوندا۔ جھنڈے تے مکھن کول چنگیاں ستھریاں دھکیاں دی اک
 جوگ سی۔ جھنڈے دے اک ہل تے اپنی دس باراں کٹے زمین تے مکھن دے ہل تے اوہناں

دی سولہ ستاراں کئے زمین ہی۔ مکھن کئی وار اک ہو رہا بناون لہنی چارہ ماردا پر فوجا ایہو جیسے ویلے
تے اکھدا:

”میں تے ساری عمر دونواں گھراں دی ایس زمین توں دو ای ہلاں نال واہنڈا
رہیاں۔ مہن ایہدے لئی تن ہل کیوں؟“ تے مکھن اگوں چپ کر رہندا۔

فوجا مکھن تے جھنڈے توں اکھدا:

”اوتے جواتو! اک اک تے دو باراں۔ ریل ہل کے ویلا سوکھا ٹپا لئی والے۔

اکھو وچ بڑی برکت ہندی ہے۔ سچے پادشاہ اکھو وچ آپ آزلے نہیں۔ تہاں ای تے

کم کار چھیتی تے چھٹی طرح سرے لگ جاتا ہے۔“

تے اوہ ریل ہل کے بیانی کر دے۔ ریل ہل کے فصل توں روڑی پانی دیندے۔

ریل ہل کے واہنڈے کر دے تے ریل ہل کے اُچ وکھریاں وکھریاں مرلیاں لاوندے۔ ریل ہل

کے گہائیاں کر دے پر بول اڈو اڈو بناوندے۔ من من کے جنس منڈی سڈے تے کچھ

گھر س کھڑے کے بھڑولے بھریندے۔ ایہو تیبے دناں وچ نکھی وی پھڑیا جاتا۔ پر بھٹ

و پتھوں چڑی کھنڈ چھڑا جاتا۔

تے بیابیاں ویلے اوہ سدا ای دوڑ جاتا تے جدوں چنداں اوہنوں کہندی ہے۔

”وے کا کا! بھرا نال چار جوتے ای لڑا دیا کر۔ اوہ کل کم کار کر پھاوا ہو جاتا۔“

نکھی اگوں ہت چھڑا تے جھنڈا وی ہس پیندا۔ پر نکھی کرے بھیڑا جیہا مونہہ بنا کے اپنی بے بے

گوں اکھدا:

”بے بے دھرم نال! مینوں تے ہل دی جنگھی وی نہیں پھڑنی آوندی۔“

گل تے اوہ ٹیک اکھدا۔ ہل اوس کرے واہیا ای نہیں سی۔

خداں اگوں ہتہ نل کے اکھدی:

”ہائے ہائے وے ویر! جٹ دا پتر ہو کے ایہہ کیہ گل کرنا ایں؟ وے مچیاں

تے ڈڈواں دے پچیاں توں کرے کسے نے ترنا سکھایا لے؟ نو مستوا
 ایس منڈے دی گل۔ وے وڈا پھرا کتا کو چر اپنے بڈرولے گا؟ میرا سو
 سکھناں دا پتر مٹی دے تال مٹی ہو جاندے لے کم کر کے سارا ورھا۔ تے
 توں کھنڈا چڑا پہاڑاں دا سا تھی، نہ کوئی چنتا، نہ کوئی غم، نہ پھکر، نہ قبیل داری۔
 وے پر کئے گو دن؟ بھائی ویر! آخر توں وی اپنا گھر وسانا لے تے
 لگ ساریاں سمجھاں جان گیاں اپنے آپ۔ وے فیر کیر کریں گا، وڈیا

لاٹ سا جہا

پولے نوٹھہ لکھی اکھدا :

”بے بے! نہ اپاں قبیل داری دا پھرا گل پاونا ایں تے نہ کوئی چنتا تے پھکر جان
 نوں لاوئی ایں۔ ہن تیرے گھر وچ کپھڑی شے دی تھوڑے لے؟ توں کپھڑے
 ہن چلے آگے آپ ہتھ ساڑنی ایں؟ بھابی وچاری سارا دن سارے گھر واکم کاج
 کردی لے تے گھروی دیکھ لے، ماوس کپھا میماں وانگوں لشکا پشکا کے رکھیا
 لے۔ اتوں دونوں ویلے ساریاں توں پہلوں ہیٹوں ملجی آتے پھٹیاں کھواندی لے
 تے نالے بے جہاں وچاری! بولدی ای نہیں آگوں کرے۔ نو بھٹی دیکھ نوو
 کس تے نوٹھہ کرے لڑیاں دی نہیں آپو وچ۔ ہے نا اچرج گل۔“
 جھنڈا ہنس پینڈا تے جھنڈے دی گھر والی وی ہس کے آکھدی :
 ”بے لے! ویکھیا ای میرا دیور میرا! میرا کھرا دردی اسے؟ سوہنا، پوجھا،
 سوہنیاں گلاں کرن والا۔“

اندرو اندر جنداں نہال ہو کے پرائوں جرا غصے نال آکھدی :

”نی بھین! ایس منڈے دی گل کر۔ کپھارنگ بے رنگیاں گلاں کروا لے،
 زبانی کلامی۔ کڈا چلاک لے۔ پر کم اکھوتے آکھدا لے، ہل دی جھنگھی نہیں پھڑنی

اؤندی۔ وے توں کیہڑا صاحب بہادر بن جانا اے رکتے؟ کہندے نہیں نا
 ’ آخر پتر مویا توں مٹی بہنا، وے اخیر توں دھیمیاں بھٹنیاں تے ڈنگر
 کٹنے نہیں اپنے وڈیاں وانگر۔ کا کا! جٹ دا پتر ایں واہویں گانہ تے
 کھاویں گا کتھوں؟“

لکھی اکھدا :

” نو میری بے بے بھولی دی گل سنو! دسو! صاحب بہادراں توں کوئی پر لگے ہوندے
 نہیں یاں سنگ ہوندے میں اومناں سالیان دے سراں تے؟“
 جھنڈا ایہو جیسے ویلے لکھی دی مدد توں اڑوا، اکھدا :

” بے بے کم کاج کرن لئی تے ساری عمر پئی اے۔ ابجے تے ایہدے کھیڈن
 تے دن دے دن نہیں۔ کپے سیانا ہو کے سدا کم کار سا بھلے گا۔“

توں کہندی :

” وے لکھی! رب سچا ساریاں توں ایسراں دے وڈے بھرا دیوے۔“
 ” ساڈے ورگے ننگے بھرا دیوے چہڑے کتیں پایاں نہیں دکھدے تے
 کم کار و ب کر دے نہیں۔“ لکھی مہسا اکھدا۔

” کم کار کھیہہ تے سواہ۔ بس گلاں دا کھٹیا کھانا ایں ویر سردار جی! چار دناں دی
 گل لے گھر والی توں آلمین دے اک واری۔ ساری عمر بے بے توں یاد کروا
 رہ جاویں گاتے ایہہ ساریاں رنگ برنگ دیاں پولیاں اپنے آپ بھل جاتیاں میں۔
 کھوپے چڑھے کھراس جچے ڈھکے وانگوں چپ کر کے وگدا رہیں گا۔ مرتے پئے
 تے سارے کم آپ امی آپ آجاندے میں بھائی میرا۔“

” بے بے اینویں کیہ ماری جانی ایں؟ ساری واڈھی تے گہائی میں نال لگ کے نہیں
 کراوتدا بھاؤ وے؟ بھلاہچہ کھاں اوہنوں؟“ لکھی آبتدا۔

پس بیٹھی رہندی لے ”

”پس تے ہلکی ہوندی لے بندے کھانی پوٹل سیدی کر کے جدھر جی کرے اٹھنسی

لے چہڑا سامنے آجائے چک و دھ کھانڈی لے ” نکھی ننگلی دی صفائی دتی ۔

”ہچھا جا جوئی ہئی نہ ویو اوہنوں چڑا کے کھندی ” توں کہیہ رماں وچ دھنڈا

جا کے بندیاں وچ بہو ”

چڑ کے ننگی کھڑا :

” ہال اوسے پاسہریا

نالے میری ہوئی پٹی نالے مینوں ماریا

گھراں والو ! نو تسیں وسدے بھلے تے اسیں چلدے بھلے ”

تے ادہ باہر توں نکل ٹروا ۔ ویو کھلی مار کے ہس پیڈی ۔ نکھی دی ویہڑے وچ

جھاڑو دینن جاڈی نکدی چارٹوں پیارنوں دیکھدی رہندی تے پتھوں اپنی ساری اکھدی :

” اک واری پچھا نہہ پرت کے تالی کولوں ۔ کے چلا جاویں دے نکھی : تے جھانی توں

ویہڑے وچ بوہر دیں دی بوڑا ای دیوے ”

جوئی وچ سچھی سچھی ننگلی والیاں دا بندہ آیا بیٹھاسی ۔ کرنیل رات نکھی توں ستیا سی ۔

رات جدوں نکھی ننگلی اپریا تے اوس کرنیل سنگھ دی جوئی دے ڈھارے وچ کچھ لوہیاں گھوڑیاں

بڑھیاں دیکھیاں ۔ کامے نے ادہ گھوڑا پھڑ کے بھڑتاتے اوہنوں کے کے گھرنوں ٹرپیا ۔ کرنیل سنگھ

دا گھر جوئی دے نال ای سی ۔ ادہ سارے بھرا وکھو وکھ رہندے پسا اوہناں دی بڑھی ہاں تے

رہی کواری بھین کرنیل کے ای رہندے ۔ کوئی خاص پردہ ہننے سن جیہڑے جوئی وچ ہن دی بجائے

گھر چوباسے وچ ڈیرالائی بیٹھے سن ۔ ویہڑے وڑیاں نکھی کرنیل دی بڑھی ٹھیری ماں تے گھر والی

توں ” متھہ ٹیکناں ” اکھ کے کامے دے پھے پچھتے چہارے دیاں پوڑیاں فل ٹرپیا ۔ کرنیل دی

بڑھی ماں جیہڑیاں اگھاں کمزور نے کن بولے سن ۔ کول بیٹھی ویر کور توں پچھن گئی :

”ایہہ کون سی، میری بیہان وچ نہیں آیا؟“

”لکھی دی کتیں ویر کوردی مسٹی جادو بھری واج ہی :“

”بے بے شیرے دایار اسے“

”کون؟“ بڈھری اگا فہم پچھیا۔

”لکھا سنگھ دولہے والا بیہنے بجاؤ وڈے توں شرط جتی سی“

اخیرلی پوڑی تے لکھی نوں پہلی وار اپنا ناں سوہنا لگا۔ ”لکھا سنگھ دولہے والا“

اندر کرنل سنگھ اپنے پروہنیاں نال لیل لائی بیٹھاسی۔

”ست سری اکال“ لکھی اندر وٹھنیاں بولیا۔

”ست سری اکال“ شیرے تے کرنل جواب دتا۔ پروہنیاں چوں غورے کوئی نہ بولیا۔

”آبھئی لکھاسیاں! می کیاں نوں۔ ایہہ توں میرے کول آبنو۔“ کرنل سنگھ خوشی نال

نعرہ ماریا تے اپنی نواری منجی تے اک بنے کھسک کے لکھی لئی تھماں بنائی۔

”یہا بھئی شیرسیاں! اپنے یار لئی اک گلاس۔“ اوس شیرے نوں اکھیا چہڑا آپ

گھٹ پیندا سی تے پروہنیاں نوں گلاس بھر بھر کے بوہتی ورتا وندا سی۔

ہولی ہولی گلاں کدے سارے پروہنے لکھی دے اندر وڑن تے اک واری تے چسپ

کر گئے سن تے ساریاں اکھاں لکھی تے گٹھیاں سن۔ لکھی نے گلاس بھر کے اک وار

آل دوالے ویکھیا۔ سارے امی نویں بندے سن جیہناں وچوں کسے نوں وی لکھی نہیں جانا

سی۔ اوہ چھ سن تے سارے ڈبیاں والے کھیس وچھیاں رتھاں منجیاں تے دو دو کر کے بیٹھے

ہوئے سن۔ کرنل سنگھ دے نال دی منجی اُتے اک تما چوڑا، ذرا بھارے بھرے ہوئے سر پر

تے چنگے رعب داب والا ادھ کڑھ جیہی عمر د مرد تے چنگے سوہنے تر کھے مین نقشاں والی

کراری جیہی جوان عمر دی رن بیٹھے ہوئے سن۔ چار بندے کچھ ڈراونیاں جیہاں شکلاں پر

چنگے ہنٹھاں پیراں والے مرد سن۔ ادھناں ساریاں دیاں اکھاں وچ اک ٹھنڈی، ڈراونی تے

خونخون جیسی چمک سی۔ اک واری وی دیکھن نال لکھی سارے بندے جاچ لئے۔ اوہ کوئی عام سادھے ساوھے بھلے لوک نہیں سگوں سارے دے سارے لکھی توں اڈنے سپ لگے۔

اک گٹھے بچی کندھ نال ڈھوہ لائی شیرا بیٹھاسی جیہدے کول شہری شراب دیاں چھست بوتلاں تے پانی دی گھڑی پٹی سی۔ اوہ چپ چاپ بیٹھاسی۔ جیہدا گلاس خالی ہو جاتا اوہرا گلاس ادھ شراب تے ادھ پانی نال بھر کے اوہنوں پھڑا دیتا۔ لکھی ساریاں پروہنیاں دے کول اک اک بچی رفل ویچھ کے ایڈا حیران نہ ہویا چڈا اوہ رن توں شراب پیندے ویچھ کے ہویا۔ ایہہ نظارہ اوکس پہلی وار اپنی اکھیں ویکھاسی۔ اُنج تے چوراں یاراں دے نالیاں کئی رٹاں بارے اوس سنیا سی بھے اوہ پالی وانگ شراب پیندیاں نہیں تے چوریاں، یاریاں تے ڈاکیاں وچ مرواں وانگ مرواں دا ساتھ دیندیاں نہیں۔

”ایہہ لکھا سنگھ لے دوا بے توں! شیرے دایار تے میرا بھرا بڑا مرد آدمی لے“
 کرنیل سنگھ ہریا تے لکھی ول ویچھ کے اوہنوں دشن لگا۔

”تے لہر میرے یار، اج میرے پروہنے، بڑے بھلے لوک تیں تے دُوروں آئے ہیں۔ ایہہ بڑے گنی، سادھو، سنت، بڑے بھلے مانس تے سیوا دار لوک نہیں“

سارے ہس پئے۔ رن دے نال بیٹھا مرو بولیا:

”کرنیل سنگھ آپ وی بڑا گنی، سادھو، سنت تے بھلا لوک سی پر تائب ہو گیا لے“

سارے فیر ہس پئے۔ لکھی اکھاں نیویاں کر کے بیٹھیاں ای اپنا ویہلا گلاس شیرے توں پھڑا دتا جیہنوں اوہنے اک پل وچ بھر کے فیر پچھا نہہ موڑ دتا۔ لکھی فیر گلاس پھڑکے آرام نال بہہ کے گٹ گٹھوین لگ پیا۔

”ابرا بہا! اکے دوا بے والے وریام سنگھ نال تیرا ہا کر ہویا سی؟“ کرنیل سنگھ نال دی

ایس کم جوگا نہیں رہیا بھائی میرا۔“

”سچ آکھیا ای۔“ ابراہیم غصے تے بے بسی نال دونوں ہتھ اپنے بھاریاں پٹاں تے مار کے کہن لگا،

”سو تہہ رب پتھے دی! میں تے جدوں دا ایس جوان نوں دیکھیا۔ میرے اندر کھڑاک ہون ڈیہا سی۔ بس سمجھ وچ گل نہیں آرہی سی جے میں ایس جوان نوں رکھنے تے کئی وار ڈٹھاں؟ ہو بہو وریام سنگھ دا نقشہ، اوہدی شکل، اوہدا سر، سارے واسارا وریام سنگھ بس عمر کجھ گھٹ۔ حد تک کئی لے بھائی سردار صاحب بہادر کرنیل سیان! توں ٹھیک آکھدا ایں۔ او دہائی رب دی! ایرا بھک جیہڑا ستاں پرویاں پتھے لکھی ہوئی نئے نوں دیکھ لیندا تے ہنیرے وچ اڈوی چڑی سے پرگن لیندا سی، اچ اٹھا ہو گیا ہے۔“

فیر اپنے نالے ساتھیاں نوں آکھن لگا ”نو بھئی سردارو! سنگھو!

پیارو! تیس دی اپنے پترے واچو تے راہ پھرو بھادیں نوں تیل دیاں ہٹیاں پانوں تے بھادیں گوردواریاں دیاں گتھاں مل کے نام دا جاپ کرن ڈیہ پو۔۔۔۔۔ ساڈے وال تے گل ہن سنگھی کھلی ہے۔“

ساریاں توں پہلوں ابرے دے کول بیٹھی رن ہستی۔ اُچی، گھل کے، مرواں وانگ اوس زور دی اک ٹھٹھہ ماریا!

”جے اچ پلس نوں بہن لگ جائے بھئی ایرا بھک اٹھا ہو گیا لے تے اوہ خوشی نال گھینو دے دیوے بالے تے آرام نال پچکار پچکور کے تینوں آئے۔

تے روز دی دوڑ بھج کھل خواری توں پچ جائے۔ ہے نا چنگی تے سوکھی گل۔“

تے فیر اوس پیار نال کھئی ول دیکھ کے اوہدے موڈھے اُتے مرواں وانگ منہ ماریا تے بولی:

” ایس گبھرو نے ساڈا تے کھوتا ای گھوہ پاو تالے تے آپ ساڈیاں اکھاں وچ وڑ کے

بہہ گیا جے دکھو دکھئی۔ ہن کدھو نو سو باہر جے کدھو سکدے اوتے؟“

لکھی جیہڑا ایسراں اچانک ابرے بھک نوں مل کے تیران سی رن دی گل سن کے
پریشان ہو گیا۔ باقی سارے لوک ہس پئے۔ کرنیل سنگھ تے ابرے بھک دیاں اکھاں چوں اتھرو
نکل آئے مہدیاں مہدیاں۔

بڑا نامی گرامی ڈاکو، ان گنت بندیاں واقابل، جیہدے سر تے بڑے بھارے انعام
سن ملے جیہدے چکھے سارے پنجاب دی پولس دن رات ماروہ کر دی پھر دی ننگلی کرنیل سنگھ
دسے چو بارے وچ لکھی دے کول میٹھا اوہنوں اوہدے بجایے دی دڑیاں تے اپنے قسے سٹا
رہیا سی۔ راج کے سوہنی، اک لکھ پتی لالے دی دس جماعتاں پاس دھی شانو جیہڑی محل ماڑیاں
چھڑ کے ڈاکو دے سنگ رلی، ڈاکے ماروی، پولس مقابلے کر دی آپ دی اک نامی گرامی ڈاکو
ہن مچکی سی۔ لکھی ول قربان ہو جان والیاں نظراں نال دیکھی جا رہی سی۔ گلاس ورتائے تے پیتے
جا رہے سن۔ اکھاں وچ لال ڈورے تے گلاں وچ بڑا رنگ تے پیار آوندا جاندا سی، لکھی
وی چہک رہیا سی۔ ابرے نال گلاں کری جاندا رہیا جہان دیاں۔

شانو ہتھ کھڑا کر کے بولی:

”سنو سا تھیو! بھراؤ! بھنو! مترو! ساڈا سردار ابراہیم صاحب بھک بہا
مڈھا ہو گیا لے“

”شیر کدے بڈھے نہیں ہوندے، شکار مار ای کھاندے نہیں“ کسے آکھیا
”نہیں بھائیو! گل بڈھے ہون دی نہیں، گل اکھاں دی لے۔ اٹھا باج چڑھی
دی تھاں کسے ہور شے نوں جا پھیر دالے“ شانو کہیا۔
”فیر کیہ۔ ابراہیم کے کہن لگا۔

”فیر ایہہ بھائیو! شانو ہنس کے کہن لگی، ”بڑھاتے اٹھا سردار نہیں چاہیڈا ساڈے
 ابراہیم دے، سن رام نام چین دے دن میں تے سائفوں سردار چاہیڈا لے جوان،
 طاقت ورتے اگھاں والا“

”بھو تو“ ابراہیم کے کہن لگا۔

”میں آپ جو ہیں اں“ شانو ہنس کے ہانہہ کھڑی کیتی۔

”ٹھیک لے۔ جو شانو آکھے، ادھا حکم چلے گا“

ابریے حکم جاری کیتا پر کچھ سوچ کے فیر کہن لگا ”اُج پر

اگے وی ایہدا حکم ای چلدا لے“

”ساڈے دتوں آمین“ چونہاں ڈاکواں ہتھ کھڑے کیتے جیویں ادووی ایس ساڈے
 مخول وچ رل کے خوش ہو رہے سن۔

”سنو!“ شانو آکھیا: ”ساڈا حکم لے کہ لکھا سنگھ دو ابے والا

ساڈے نال جاوے گا۔ یاں فیر.....“ اگوں اوں گل پوری نہ کیتی۔

”یاں فیر کیہ؟“ ابریے بھک شانو نوں پچھیا۔

”یاں فیر میں وی نہ گئی ایتھوں“ شانو گل پوری کر وئی۔

”بھک پی ایس سوہنا گھرو دیکھ کے“ ابراہیم ہنس کے شانو نوں چھیڑوا ہویا

کہن لگا۔

”آہو مہاراج۔“ شانو ہنس کے بولی: ”جی کروا لے ایہنوں کھا جاواں“

”لیہہ جوان جتی سستی لے۔ لنگوٹے دا سنگھڑا تے نہاتا دھوتا، وریام سنگھ

دا پتھر۔ ایس تیرے کولوں کھا ہرا نہیں جانا۔ بی بی شان کماوی! رانی جی!“ ابراہیم لگا۔

”میں تے آپ کھا ہری گئی اں ابراہیم!“ شانو ہو کہ بھر کے بولی۔ فیر اٹا تھہ نوں دیکھ کے

کہن لگی :

” انصاف کرن والیا ! تنکے تے بُرے دی موت بنن والیا تے مارے
تے بھلے دے کم اون والیا ! میرا وی انصاف کر ۔ ایس جان دی موت مینوں دیکھے
تے ایہنوں سدا ہسدا کھیڈا رہن دے ۔ ایس سوہنے سریروں ٹھنڈے لوہے
دے ہتھوں وڈھے نکلے جان توں بچانی رکھیں ۔“

تے شانو دیاں کالیاں باج دیاں اکھاں وانگوں تیز اکھاں وچ اتھروا گئے ۔ لکھی نے
پتھر پگھروا دیکھیا ۔ اپنے گلوں کالے تے لال ریشمی دھلگے وچ پروتیاں ہویاں سونے دیاں تن
تویسٹیاں لاہ کے لکھی دے گل پائے کہن لگی :

” لکھا سیئاں ! اج توں تیرا تے میرا دھرم اک ہو گیا لے ۔ میریاں ایہہ تویتھیاں
کدے گلوں نہلاہیں ۔ کدے دیویں تے بس اپنے گھروالی نوں دیویں ۔ تے
بھے کدے تیرے تے کوئی بھاری آوے تے مینوں یاد کریں ۔ میں آوم بو آدم بو
کردی اچھڑ جاں گی ۔ ایہہ گل سچی آ ، پتھرتے لیک جانی ۔“

لکھی اوہے اگے اک بال ایانا لگدا ۔ بھے اوہ پتھرسی تے اوہ شانو دے پیار نال

پتھر کے پانی ہو گیا ۔

ادھی رات ہوئی تے ان پائی ورتایا گیا ۔ پروہنیاں دے اگنا تہہ جان دا پہرا اٹھکا سی ۔ اوہ
ان پائی ورت کے اگنا تہہ جانیاں تیاریاں پھرن لگ پئے ۔ ایسا بھک اک تجربہ کار ہنڈیا ورتیا
تے یاراں دا یاد سی ۔ لکھی نوں چھاتی لا کے ہولی جیہی اوہدے کن وچ آکھن لگا :

” میں وریام سنگھ توں بڑا شرمندہ آن ۔ اوہدے اوکھے ویلے نہ اپڑ سکیا ۔ پر
اج میں تیرے راہ تے سارے کٹڈے چگ سکناں ۔ جسے اشارہ کریں تے

سو داگر سنگھ دی ساری جڈ نوں میں ساڑ کے سواہ کر دیاں ۔ ساڈا کیہ لے جھتے

سو اونٹھے کوتر سو ۔“

”نہیں ابراہیم بھائی!“ لکھی اکڑ کے اکھن لگا ”اےسے مانجی بس واہی جوتی وچ
 پادنے آں۔ اپنے راہ دے کھڈے جٹ دے پترنوں آپ چکن واسم لے، آپ
 کھڈ دجو، اپنے ہتھیں“

”کھ روپیہ دی گل لے۔ جواتاں والی، مرواں والی“ ابراہیمک ہس کے کہن لگا۔
 ”پر فیرو کدے میری لوڑ پے جٹی تے اشارہ کرو کیہیں“
 جوی اگے گھوڑیاں کس کے چڑھن لگے تے لکھی شانوں گھوڑی تے چڑھن وچ
 مدد دین لئی اوہری رکابوں ہتھ رکو کے کہیا،
 ”چڑھ“

”میری رکاب چھڈ دے“ شانوں لکھی دے ہتھوں اپنی رکاب کھڈ لئی تے اوہا ہتھ چم
 کے اکھاں نون لایا۔ خورے شانوں دیاں اکھاں وچ اتھرو سن جیہڑا لکھی واستھ گلا ہو گیا۔ اوہ بھلی
 وانگ چال مار کے گھوڑی تے چڑھ گئی۔ کانٹھی نون نیوں کے موٹہ لکھی دے موٹہ کول کر کے
 شانوں ہولی جیہی اکھن لگی؛

”جو میں چو بارے وچ اگیا سی اوہ سارا سچ لے۔ جیاتی وچ پہلی وار میں اپنی
 روح تے اپنا آپ سچا ٹہہ چھڈ کے چلی آں؛

جیوندے رہے تے ملاں گے لکھ واری

مر گئے تے منوں وسارنا نہ

تے اوہ سارے ڈاکو لات دے ہنیرے وچ چپ بن کے گواچ گئے۔

لکھی چھوی پھڑی نے گھوڑا کھوٹیا۔ کرنیل زور ماریا؛

”ایتنے ای ہک جا! سا بھرے چلا جائیں“

”زیہہ چوٹہ پیلایاں دی تے و تھ لے۔ رب رکھا“ تے اوہ ہولی ہولی ٹروا پندے

رک پاسیوں دی ہو کے ننگہ گیا۔

اوہ اپنے خیالوں وچ گم، آک دوالے دی ہر شے توں بے خبر، گھوڑے دی واگ
 اوہدی دھون تے کسچی اوہنوں قدم قدم لئی لڑیا جاندی۔ ابرے بھک داناں اک بڑا عطاناں سی۔ لکھی
 اوہنوں مل کے بوہت خوش سی۔ تے بوہتا خوش ایس کر کے جے ابرے بھک ورگا وڑا بندہ دی
 اوہرے باپوں چنگیوں یاد کرواتے اوہنوں صلاون والا سی۔ ایہہ سارا کچھ ٹھیک سی پر اوہرے
 دل اُتے اچھی ساری پتلی، لمی، سوہنی، تکھیاں اکھاں تے تکھیاں نقشیاں والی باہمی شانو دی
 صورت جم گئی ہوئی سی۔ گھڑی وچ ملے، پل وچ وچھڑ گئے۔ اوہ اُداس ہو گیا پل دی پل
 آکے لنگھ جان والے ہوادے جیلے نال کاہا پارا نہ ۶

(۹۶) بکرے کھانیاں

مٹھریاں پھینیاں

لدھی دیا پتھرا

لدھی مر جاؤ گی ٹکراں مار کے

★

لکھی پچھا ٹھہر پرت کے ویکھدا تے ہر شے دھند تے دھوڑ وچ لگی ہوئی لکھی ، دھند چہڑی
 پوہ ماگہ دیاں راتاں توں چادر ورگی سنگھنی ہوندی تے دھوڑ چہڑی ادھرے گھوڑے دے سُم
 سنگھن ورگی نرم تے شکر ورگی باریک مٹی گھٹے توں تاٹھہر اسمانے چارھ دیندے تے پچھا ٹھہر پرت
 کے ویکھدیاں جیہدے وچ ہر شے لک جائدی ۔ ایہو جیہے ویلے پیر دی لک لہرا ادھرے اندروں
 اٹھدی تے کچھ ساہ وچ نل کے ہوگہ بنن دا چارہ ماردی تے کچھ اکھاں دل جا کے پالی وچ
 ہل جائدی پر ادھ چھیڑ نہ ہوگہ بن سکدی نہ ہنجو ۔ جوان توں دو نہاں شیواں دی مٹائی سی ۔ ایہہ تے
 سوائیاں دے کم ہوندے نہیں بہہ کے ہوگہ کے بھرویاں تے اتھرو کیر دیاں رہنا ۔ گذرے تے
 بھوری جانا تے اون دالے توں ڈری جانا ۔ جٹ دا پتھرتے جڈا می جھڑ جال لئی لے ۔ ہل
 دی جھگھی جڈا ہوندا لے تے اوہوں کھوپے لاکے کھراس جو دیندے نیں تے اوہ مرن تیک

اوداں ای کھراس چیا وگدا رہندا، ہر پھیرا پھلے نالوں چنگا تے تیز۔ دکھاں تے سختیاں دے گڈے
 بچے ہونے نوں نہ بولا سٹن دا حکم لے نہ لیک پاڈن دا ڈیاں دی بنائی ہوئی۔ اودہی ہر لڑائی اپنے نالوں
 کتے تگڑے تے رکتے زور اور نال ہوندی لے پر نہ ہارمنس دا اوہنوں اختیار لے تے نہ مونہوں بولن
 دا۔ ایہہ سارا علم اودہی لہو وچ ہوندا لے تے لہو اودہ اپنے وڈیاں کولوں لیندا لے تے انج ای
 دکھاں نال گھدا گھدا اوہ زور اور ہو جاتا لے۔ ہوڑ مت وچ ساری عمر پھٹھ کھوہ گیر دیاں گیر دیا
 ہسدا کھیڈ دا اوہ اپنی عمر ننگھا دیندا لے تے جسراں خوش خوش اوہ جیاتی وچ وڑدا لے تے
 میلہ ویکھدا لے اوہراں ای خوش خوش اوہ ایہہ میلہ چھڈ جاتا تے اپنے مگر آون والیاں لئی
 اپنے قصے کہانیاں چھڈ جاتا لے۔ وٹے کولوں کسے پھیا سی:

”توں گول کیوں ہو گیوں؟“

وٹے اگوں جس کے جواب وٹتا:

”ٹھیکے کھا کھا، رڑھ رڑھ کے“

لکھی وی گول ہون لئی رڑھ بھیا ہو یا سی۔

لکھی تے دو ابا بے دے وچکار دھند وی اک کندھ تے دھوڑ واک پہاڑ کھلا سی۔ اوہ
 اپنے پنڈر بناں انج سی جیوں جل بناں مچلی۔ کتیاں وسا کھیاں آئیاں تے لنگھ گتیاں۔ لکھی تے
 حساب ای بھل گیا سی۔ کوٹھریاں دے پیچھے فرشاں تے سوں سوں کے جیوں اودھیاں ٹھیاں نور
 بن گتیاں ہوئیاں سن۔ اوسراں ای اودھیاں دل پتھر ہو گیا ہو یا سی۔ اودھیاں اکھاں وچ جوانی دے نینے
 دی تھاں جھکتے بگھیاڑاں دیاں اکھاں والی چک اگنی ہوئی سی۔ اگے اودھیاں شکل اودھے نقش
 گوشت پوست دے سوہنے لگدے پر فیر پتھر دے تے ڈرا ونے بن چکے سن۔ جدوں اودھیاں کمر
 کم کر پندا جدوں مرضی ہوندی ویہر جاتا۔ اودھیاں مشقت وی کئی دار اودھے تھاں دی اودھے نالوں
 کر دیندے۔ پہلوں پہلوں تے اوہ لکھی لکھی گل توں دو جیاں دے مچھیں پے جاتا۔ لٹرا
 ماردا تے اودھیاں سزا جس کے سبکت لیندا۔ فیر اوہ جیہے دا اوہ جیہا ہو جاتا۔ چھیتی جیہا

جیل

دس عملے تے نالدریاں نوں پتہ لگ گیا جے لکھی ڈنڈ نال دبا نال تھکے لگن والا نہیں سگوں پیار نال
کم دس جان والا اسے۔ قیدیاں سمجھایا جے اوہ دسے کولوں دُور رہنا ای چنگالے پر فیہ وی
اوہ دسے کئی بار بن گئے۔ جیل وچ ہر طرف دسے چور، بیار، ڈاکو، قاتل، بڑے بڑے اُستاد، بڑے بڑے
خلیفے ہندسے نیں تے ہراون واسے نوں تھکے لاکے رعیت بناون تے کھوہی موہی دار وراج جیل
وچ وی باہر طرح ای ہوندا لے۔ پر لکھی اوہناں سدیاں لئی ہور ای طرح دا جنوری۔ مہلا ادہ
لکھے دس تھکے لگ کے کیوں رہ سکدا، جیٹ پتہ سی، دنیروی، ساہست والا وی سنا ای
اینویں گل گل تے جیل دسے عملے آگے جی جی کر دار ہندا تے وناں وچ سگوں دوسریاں تے
اوہ دی دہشت پے گئی۔ ابرے بک تے شانو دسے جوٹی داراں توں کجھ بندے جیل وچ
آئے تے اوہناں لکھی دا بڑا ادب، لحاظ کینتا۔ بچپوں وی تار کھڑکدی رہندی جے لکھی
لئی شانو وی چیز دست جیل وچ گھنڈی رہندی۔ تے لکھی دی دہشت ہور ودھ گئی۔ اک
بابا حکم سنگھ سیاسی سی جیہڑا جیل آوندا جاندا رہندا تے اوس واری لئی قید ہوگ رہیا سی، جیہڑا
اپنی مٹھی زبان، نجھی طبیعت، ہر کے نوں جی جی کر دا، ہر کے نال پیار کردا تے منڈیاں
کھنڈیاں، وگڑیاں نگڑیاں نوں پیار محبت نال اپنی راہ تے لے آوندا، لکھی نال ڈھیر پیار کردا
انج وی سرکار توں نا بھری ری راہ تے دیس نوں آزاد کراون وی گل جیہڑی بابا حکم سنگھ سیاسی کردا،
ہر دیر تے سمجھ واسے بندے نوں چنگی لگدی۔ اوں حکم سنگھ شہد وگا مٹھانے گل بات دا
بلو شاہ سی۔

حکم سنگھ کہندا:

”اوسے جانی ویرو! سوسے دا کم لے لے ن بھادیں ٹٹ جاوے۔ دھکے دی

سکاراگے نفاوی کیوں؟ اوسے بندے روز جمدے تے روز مردے نیں پر

دیس لئی مڑا ہور ای گل ہندی لے، بڑی ساری دڈی گل۔ اوسے بندے اچ

مردے تے کل نوں نوک اوہناں نوں مچل جاندا نیں پر دیس لئی ہرے بندے دا

نہیں سدا رہندا ہے، ہمیشہ لئی۔ اوہ بندے شہیدی وار تہہ پا جانڈے نہیں۔ اکبر بادشاہ
 کڈا وڈا بادشاہ سی اچ کوئی نہ نہیں لیندا۔ اوہ دُکھیا تے نہ تھیہ نہیں بھیدا۔ پر
 وڈا ہستی پنڈ پٹڑ لوک گاؤندے نہیں، گم گم لوک یاد کردے نہیں۔ اکبر بادشاہ مذکور
 گیا پر وڈا ہستی جیونڈے لے، جیونڈا جاگدا لے تے سدا رہوے گا۔ بھائی ویسے سنگھ
 شہیدی، بھگت سنگھ، اودھم سنگھ، احمد نمان کمرل، اوئے ایہہ سارے شہیدی
 جیونڈے جاگدے لوک نہیں جیہڑے رہندی دنیا تیک جیونڈے رہن گے۔

اوئے بھائیو میریے! ویرو! جو الو اپنی دی اک وٹ سدھی کرن توں اسیں
 اک وڈے نور وڈو دیتے اے فیر اوہ ساری پھلی ویرے کے اُتے لا دیتے اے تے
 سدیاں اوکس دشمنی توں پندرست نال تے ایسے لہونل قائم رکھنے اے۔ تالے گمراہی
 اے اپنے نلے باہروں مور کو اکھوائے اے۔ اوئے جیویں تے جٹ دی ماں ہونڈی
 لے تے اوہ تے توں اسی اپنے بال وی وار دیتے اے۔ ایسراں امی پورے
 دیس دی بھونیں، پورے ویس دی زمین جے کسے ساتھوں کسوہ لئی ہووے تے
 اوہنوں پچھانہ نہیں لئی ساتھوں جان وی بازی لاوئی چا میدی لے یا نہیں؟

اوئے جو الو! اپنا ویس تے بندے دا ماں پور ہونڈا لے۔ اوہنوں غلامی
 توں چھڈاؤن لئی تے بندے توں اپنا سارا کچھ واروینا جا بیدا لے۔ دیس لئی موت
 دا سواد کچھ ہو ر اسی ہونڈا لے جو الو، ویرو! مرتے سب نے جانا اے پر
 دیس لئی مرگے بندے شہیدی ہو جانڈے تے سدا جیونڈے رہندے نہیں۔
 اوئے سورے توں اوہ کم کرنا جا بیدا لے جے لوک اوہنوں ادھرے پچھوں چنکا
 کہن تے سدا یاد کردے رہن۔ اوئے بھائی ویرو! گل سمجھن دی لے۔“

حکم سنگھ اک اک بندے نال روز مشا مارا۔ گل بھادیں کوئی ہووے تے بتوں دی
 ہووے۔ حکم سنگھ گل چوں گل کدھ کے تان پتھے ای لیا کے توڑ وا۔ اوہیاں گلاں دا نکلے پڑھے

سمجھ سوچ والے بندے اشروری لیندے۔ لکھی دی موتی عقل وچ اوہیاں گلاں تے نہ آوندیاں
 پھ لکھی ایہہ جاندا ہے حکم سنکھ حق سچ اگھالے تے اوہ حکم سنکھ دی دیکر وا حکم سنکھ
 اوہنوں چٹکا لگدا۔

جیل وچ پہلوں پہلوں تے لکھی ڈاٹھنٹھریا تے اگھڑ باجیہا رہندا۔ اوہ چپ کر کے پیٹھا رہندا۔
 تے نل زیادہ گل بات ای نہ کروا۔ اپنے رنگ برنگے دھیاناں تے خیالاں دے تالے پیٹے وچ ای گواہ رہندا۔
 اوہرے دھڑے پیارے اوہرے کتاں وچ گلاں کردے رہندے تے اوہناں دیاں شکلاں اوہیاں
 اگھاں اگے پھر دیاں رہندیاں۔ یار پیل جوتی داریا آوندے۔ سگن جیل وچ تے اوہنوں مھندا عیسائی،
 گھڑ تے سروا مرائی وی اپنے ای لگدے تے بڑے یاد آوندے۔ پنڈ دے سارے دھندے
 سارے فکر، ساریاں سوچاں جیویں اوہرے نال ای آگیاں سن تے جیل دے پھاگ تے اندر
 آون گیاں تلاشی لین والیاں نوں وی نہ بھیاں۔ پہلوں پہلوں تے اوہ اپنی ملاقات نوں وی آون
 والے گھیو، گڑ، تیل، ساہن توں وی ددھ اڑیکدا رہندا۔ اوہ اپنے لوکاں نوں ویکھن تے اوہناں
 دیاں گلاں سنن توں ترس جاندا۔ پر ہولی ہولی اناموم وگیا پتھر سخت ہوندا گیا تے اگھاں وچ گھڑی بل
 پتھوں آئرن والی دھند سکتی ریت بندی گئی تے اوہنوں اپنا سریر گوشت پوست دا نہیں جیل
 دیاں بیرکاں دیاں آئیں دا بنیا ہویا لگن لگ پیا۔

پر فیرو جیٹھا ہاڑ دیاں دوپہاں تے پوہ ماگھ دیاں لیاں ٹھنڈیاں راناں وچ اوہی روح
 اوہا ساتھ چھڈ جاندا۔ اوہا سریر جیل وچ قید رہ جاندا تے روح جیٹھی سدا آزار ہندی لے
 پتھر پھلی جاندا۔ بیرک دی چست نوں گھور دیاں اگھاں پنڈ وچ اوہی کھڑی جوتی دیکھن نوں ویکھ دیاں
 تے کدے وسدیاں، کدے اُجڑیاں تے کدے روکھیاں۔

(۱۹) رگ میسری اکھ کاسنی

دو جارت سے انیسویں سے ملایا

لکھی دی بے بے اگھی ہونڈی :

” کاکا جو لکھی لے اوہ بندے نوں جھوگنا ای پینڈا لے ، بندہ نک تگڑا لے ،

زور اور لے ، پر رکھے اگے کچھ وی نہیں ، اوں پتھے پادشاہ دی دین لے ، جو چاہے

تے جتا چاہے بندے نوں دیوے ، ڈکھیاں سکھ ، اوں زور اور اگے کسے دی

واہ پیش نہیں جانڈی ۔ اوہ جہنوں چاہتے تہاں کر دے جہنوں چاہتے کنکال کر دے

لکھ نوں چاہے تے کچھ کر دیوے تے کچھ نوں چاہے لکھ کر دیوے ۔ کاکا !

اوہ دے کم نیارے نہیں ۔“

تے لکھی سرچا بیٹی اوہ دے کم سچ سچ نیارے نہیں ۔ بندہ دن رات اک کر کے اک

لاکے ورھیاں وچ اک گھر بناونڈا لے تے اوہ زور اور گھڑی پل وچ اڈول ای پیر مار کے

ڈھاہ دینڈا لے ۔ بندہ ساری عمر چھو ہی چھو ہی کر کے جوڑ وار ہنڈا لے تے اوہ آرام نال ای آنگلی

لاکے پل وچ روڑہ دینڈا لے ۔ بے بے ٹھیک اگھی سی ، جو مقدر وچ لکھی لے اوہ جھگا سا

پینڈا لے۔ پچھتے ہوئے اوہدا کیہنوں پتہ سی تے اگاہہ جو ہونا لے اوہدی کیہنوں خبر لے ۶۔
 دکھن دے شیرن تے لوصیٹے یاداں دے دھاگے دا اک برا اوہ پھڑکے کچھرا تے سارا
 لوصیٹیا ہو یادھاگے اپنے آپ گھلدا جاندا۔ اجے کل دی گل لگدی لے کرنل سنگھ دے ستے تے
 اوہ اوس رات ننگی گیا۔ کرنل دے جھت بھر دے پروہنے ابرا تک تے شانوسن جیہڑے
 دونوں اوہنوں چننے لگے تے اوہ ادھی رات ویلے اوہناں نوں ٹور کے راضی باضی اپنے پنڈ لوں ٹریا۔
 اوہ منیری رات سی پرتاریں دی بوج ڈنڈی تے گھوڑا چاروہ کے اوس گھوڑے دیاں داگان
 اوہدی دھون تے سٹ دتیاں۔ گھوڑا مست، تسلی نال گام ٹرپا جاندا سی تے اوہ آپ وی چنگی شراب
 تے شانو باہنی دے نشے بوج مست ابے فلدا، بہر شے توں بے پرواہ کاٹھی تے بیٹھا سی۔
 نتھی نتھی ہوا بوج آن دوایوں اٹھدی ہون پتی کن۔ دی مہک اوہنوں ہور نشہ پی چاروہدی سی۔
 اپنے لہو دے تے نال بیٹے ہور نشے سی، اوہ ادوں ای سویرے جدوں اپنی کنک دیاں پیدیاں ول
 پھیرا کے آیا تے اوہنوں اوس دے کنک دی فصل پھینے کنی دھیاں دی فصل توں بوہتی چنچھی سی۔ کنک
 دے بھرے ہوئے پتھے بوئے نشے اوہدے ملل دے ابرا یک کوڑے توں پھوں پھوہرے کے آکھ دے
 گدے ۱

”ایس وار توں قتل کر اسیس قینوں چھٹا لیاواں گے۔“

تے اوہ مست ہاتھی وانگ جھولدا ڈنڈیاں اُتے ڈوگی پتی کنک نوں تار پند پرت آیا سی۔ فصل
 چنگی ہووے، گھراون والی ہووے تے جٹ وی سارے سال دی محنت مائل مٹون دا ویلا
 ہوندا لے تے جٹ سچھی مچی قتل دے متھے پکاوں لگ پیندے نیں۔ تے اوس ویلے رات نوں
 گھوڑے پڑھے بانڈیاں نکھی دے سرچوں ایہہ خیال لنگھیا۔ ایہناں ساریاں نشیاں اُتے رات
 دی سنگت دا نشہ بھارا سی۔ شانو اوہدے دل دے ائمہ تیک کھب گئی سی۔ رات اوہدے کول
 بیٹھیاں اک داتے نکھی دا جی کیتا، اپنی سارا کچھ پھڑا کے اوہناں دے نال ای ٹر جائے۔ تے ایس
 گل دا شانو اوہنوں اک توں بوہتی دارا شاہ وی کیتا پر اوہ اک ساؤ پوڑے ساؤ ماں دا پتر سی۔ فیرا گل

دیوہی لڑی نال اوہا ویاہ دی ہون والا سی اک اڈھے سال وچ۔ ایس بارے وی نوہا سنگھ
گھل کے اوہوں اشارہ دے چکیا سی۔ اوہ ڈاکو رن پچھے لگ کے کل گالنا نہیں سی چاہو ہندا تے
اوی ہنگھورا ای نہ بھریا پر ایہہ گل پتی سی ہے باہمی اوہدے تے ڈکھ گئی سی، تے گھوڑے
تے چڑھن توں لے کے اوہوں تیک کئی وار اوہا ہتھ بے دھیانے وچ ای گل پیاں ہریاں
شانو دیاں توہیڑیاں تے پھریا۔

اوہا گھوڑا کوہا تر بک گیا۔ اوس گام قابو وچ کر کے ڈھلے پیر کاہاں وچ ٹھوک لے۔
اوہا سانا سر پر کتیا گیا تے سر جوں سارے دھیان اڈ کے بکل گئے۔ گھوڑا دلیر وی سی تے
ساڈ وی۔ تر بک لے دوڑ نہ پیا سکوں کتیاں کس کے اوس پوڑ زمین وچ کھوب لے۔
دھون چک کے گھوڑا ساہمنے دیکھی جائدا تے نال ای پھر کڑا مار کے ناساں چوں اک ماساہ کڑھدا۔
لکھی چھوی ہتھ وچ تگڑی کر کے ساہنہ لئی تے پوریاں اکھیاں کھول کے آل دوالے دیکھیا تے جیسا
ہس کے گھوڑے نوں کہیا:

”جیو او پڑا! پھیار ہوں، توں کیہ دیکھ لیا لے“

فیر جیوں کجھ گھوڑے نوں تے کجھ اپنے آپ نوں دس لگا:

”کوئی بٹیرا اڈیا لے بھائی تے توں تریہہ گیا ایں“

تے گھوڑے نوں تھاپھی دے کے اوس گام نوں ٹرن دا اشارہ دتا۔ پر گھوڑا اوہناں ای پریاں تے

اوسے ای طرح کسیا کسایا، کنتیاں طائی مٹم کھوں کھلوتا رہیا۔

”گھوڑا پک نال کجھ دیکھی کھلوتا لے“

اوس اپنے آپ نوں آکھیا تے چھوی مٹھڑی کر کے، دوہ تیک کھڑی بندے دے لک لک کنک

وچ پوریاں اکھاں کھول کے، چارہ فیرے دیکھیا تے کن کیڑ لین لئی پگ دے تھلیوں ننگے کر لے۔

”میں اں! ڈھڑسی دے کھیتے پاسیوں کنک چوں واج آئی۔“

لکھی پوریاں اکھاں کھول کے واج دی سیدھ وچ دیکھیا تے اوہوں چٹے چٹے لیڑیاں دا

گھولا پیا۔

”نیں کون؟“ لکھی گھوڑا پچھا شہر کے اوہا موٹہہ واج دے جھولے ول کر لیا۔
 ”نیں ویر کور آں“ چاندی دیاں مٹیاں وچیاں۔ نال سن کے لکھی دے پنڈے
 چون ڈر خوف دی اک لہر لٹک گئی۔ اوہا سارا۔ نشے لیہن وچ مساں اک پل لگا۔ مساں
 ایسا چہرہ، جتنے چہرے ویر کور نے ویر کور آکھیا۔
 اوہ گھوڑے توں اتر آیا۔ چھوٹی واسے ہتھ وچ گھوڑے دی واگ پھڑکے اوس دوسرے
 ہتھ نال لک دی چادر سواہری کیتی۔

ویر کور پرین کڈک چوں ٹر دی ٹر دی اوہے کول کھلوتی۔ لکھی حیران بہت بنیا، تاریاں دی نو
 وچ سورج ورگے جگدے پھرے، مثالوں وانگ بدیاں اکھاں والی سوبل، ملوک تے ٹوت دی لگر
 درگی پئی، لکھیلی ویر کور ول دیکھی بارہیا سی۔ چہڑی بغیر کسے ڈر خوف۔ جھجک پیاں سنگا دے بڑی
 تسلی نال اوہے ساہنے کھلوتی سی۔

”ایس ویلے، ایہتے توں کیہ کرنی این ویر کورے؟“ مساں ای لکھی توں سمجھی۔ پر
 اوہنوں سمجھ نہیں پئی اوندی سی کسے گل دی۔ ویر کور تے لکھی اک دوجے توں جان دے سن۔ ویر کور
 شیرے دی بھین تے شیرے ول لکھی دا دن رات اونا جانا سی۔ کئی وار ویر کور آپ اوہناں توں
 ان پالی دین وی آجاندی تے کئی وار گھر، جوہلی تے راہ وچ اونہیاں جان دیاں اوہ لکھی توں صاحبست
 وی کر لیندی تے کنواریاں والی شرم جیا چھڈ کے کئی وار اوہ لکھی توں اکھاں پاڑ کے ویکھ وی لیندی۔
 پر اوصی رات توں چنوں باہر وار عام راہ چھڈ کے اک ڈنڈی کول ویر کور دا ہونا لکھی دی سمجھ
 وچ نہیں آ رہیا سی۔

”میں اک گل کرنی سی“ ویر کور کہن لگی۔

”گل توں گھر کیوں نہ کر لئی میرے نال؟“

لکھی توں یقین ہو گیا سی جے اوہ سٹفنا نہیں پیا ویکھدا۔

”اوہ گھر کرن والی گل نہیں سی“

تنگ تے پتلی ڈھنسی تے ویر کور نکھی نال اپنی جڑ کے کھلوتی سی بے اوہے تیتے ساہ نکھی نوں
وج رہے سن تے اوہے سریر دے مدھکے دی واسٹنا نکھی دیاں ناساں چوں دی لنگھ کے اوہے
سارے سریر وچ گھل رہی سی۔

”پر ویر کورے! یقینوں کیوں پتہ سی میں ایس ای ڈنڈی توں لنگھنا ایس؟“ ایس گل دی نکھی نوں
سمجھ نہیں سی آرہی۔ اوہ عام تے اصلی راہ چھڈ کے اینویں اوس ڈنڈی چڑھ گیا۔ چوریار تے دشمنیاں
والے بندے رات نوں کدے عام تے اصلی راہ تے نہیں ٹردے۔

”کئی وار بندوں نوں رات گئے اپنے پنڈ جیویں تے راہ توں دی نہیں ایہہ
پیلیاں دے وچوں وی لنگھنا ایس“ ویر کور دلیری نال آگیا۔

”تبیوں کداں پتہ لے؟“

”میں آپ ویکھیا لے کئی وار“

نکھی اک واری ہور تہ ان ہویا۔ گھریاں تے گائیاں ہونڈیاں میں سوہل، بے جبان تے ڈراکل۔
”ہن کیہ لے؟“ نکھی بچھیا تے اوہ وٹ توں لیہ کے پتلی وچ کھلو گیا۔ اوہے
تے ویر کور وچ کچھ وٹھ ودھ گئی سی۔

”گل کیہ؟“ ویر کور کہن لگی ”میرے بھاؤ کرنیل نے اپنی ساری جاتی
روڑھ چھڈی تے بر باد کر چھڈی لے تے گھر دا بوہاوی دو بے بے لا چھڈیا۔

میرا باؤ کوتار سنگھ سردار زیلدار سی چہدی کدے بدھی نہیں سی چھڈی۔ بھاؤ
دے پاروں تھانیاں، کچھریاں وچ رُلدا نموشی وچ ای مر گیا“

”نموشی کاہی؟“ نکھی بے صبری نال ٹوکیا

”نموشی ایس گل دی بھئی اوہا وڈا پتھر کرنیل ڈکے مارن لگ پیا۔ تے پلسے

روز ساڈے بوسے تے آپہندی تے آپھڑدی میرے پاؤ نوں :
 ”میں سنیا لے :“ نکھی آکھیا۔

”تے مہن جے اوہ آپ اوس راہ نوں چھڈ کے پتہ لیا تے مہن تیٹوں تے
 شیرے نوں اوس راہ تے پیا چاڑھدا لے ! توں پچ ایس راہ توں، ایس کم توں :“ بڑی
 اپنایت نال ویر کور آکھیا۔

”میری اوہ راہ نہیں ویر کورے ! میری لیہہ ہور لے :“ نکھی اوس بے سمجھ تھی کڑی
 دی سیانی گل تے خوش ہو کے کہن لگا۔

”تے شانو :“ ویر کور نکھی دسے بیڑے ہو کے کہن لگی ”شانو سو بدماشان
 دی اک بدماش لے۔ اوہ تے کئی گھر ساڑ چھوک کے یک بیٹھی لے اونٹری، بندے
 کھانی :“ ویر کور بڑی نفرت نال کہیا ”میں رات اوہیاں ساریاں گلاں سنندی
 رہی آن :“

”بھچھا ؟“ نکھی نے ان سی، اوہ کڑی بے سمجھ نہیں سی۔

”بندے نوں تے اوہ پل وچ پوٹے تے چاڑھ لیندی لے تے فیرا دتھے ماردی
 لے زحمت پائی نہ لیٹے۔ اڈنی سپنی لے اوہ بچھلیاں نوں کھانی، نامراد :“ ویر کور دانیاں
 پر دھانیاں وانگ بولدی پئی سی۔ پچھن لگی ”تیٹوں پتہ لے اوس کئے قتل ریکتے
 میں تے کئے گھر بھوکے نہیں؟“

”آہو ! میں اوہوں بڑا جاننا آن :“ نکھی علموں ویر کور توں پچھتے کیوں رہندا :
 ”بس تے اپنا پریشیا وچہر :“ ویر کور دے سر توں اوہی چٹی لیہہ گئی ہوئی سی پر اوہوں سر
 کچن دی سرت رکھے سی :

نکھی پیر نال اوہ دے سر تے ہتھ پھیرا : ”چنگا میرے سانیے بھینے :“
 ویر کور دے موٹہ وچوں اک گھٹی ہوئی پرتیز جیہی چیک نکلی۔ اوہ جھڑک کے پچھا نہہ ہو گئی جیہی

اودھ سے سر تے لکھی ہتھ نہ پھیرا کوئی ناگ رکھ دٹا سی۔

”کیہ ہویا؟“ حیران لکھی پچھیا۔

”بھین۔“ ویر کور جوالا مکھی وانگ کھول کے سر کے بولی ”میںوں کدے نہ

آکھیں، کدے وی“ نھتے نال اوہ کنبدی ہوئی کہن لگی ”نال میں تیری

بھین آں مور کھا“

”دھرم نال بی بی ویر کورے! توں تے میںوں ماں جائی بھین لگنی ایں۔ شیرے

دی بھین میری کیوں بھین نہیں؟“ لکھی مور کھ سی ہس کے کہن لگا۔

ویر کور اک چیک مار کے پچھا شہہ توں بھتی:

”ٹالنا! جوا نیوں جانیا! مور کھا“ دھشت نال اوہ سے موٹھوں چیکاں وانگ نکلیا۔

تے جیویں دُور تیک توں ویر کور سے وین پاون دی واج آوندی رہی۔

پتھر ہویا لکھی اوہناں پیراں تے ای کھلوتا جیویں سوں گیا۔ جیویں زمین اوہ سے پیر بھڑٹا

ہون، اوہ اوتھے ای لکھیا گیا ہووے۔

اودن رگھی ویلے سردار کتار سنگھ ذیلدار مگھلی والے دی دھی، سردار کرنیل سنگھ تے شیرے

دی لاڈلی، سوہنی تے کٹواری بھین ویر کور نیلا تھو تھا کھا کے سستی، تے فیر کدے نہ آتھی۔

(۲۵) مہنگنی جا وڑی سی روہی
 جٹاں پھڑسہاگے جوئی
 اوتھے رو رو کملی ہوئی
 ادہری وات نہ پھچھا کوئی

★

گھرتے مید بنانمیاں بھردیاں چر گلا لے اچڑوویاں نہیں۔ کنگ وی واڈھی دے
 مگروں گہائیاں سن۔ پھلھے پئے، اڈائیاں ہوئیاں تے بوہل دڑوہیاں وچ پئے پئے کے
 منے گئے تے کھیاں وچ پنڈاں بچھ بچھ کے گڑے گڑے گئے تے منڈی ٹوں ٹر پئے۔
 پیسہ دھیلا یا کے سارے ورھے دیاں لوڑاں تھوڑاں دے موٹہ بھرے گئے۔ اڈھی کو
 کنگ بھڑوویاں وچ پئے گئی تے بھڑولے بھرے تے اوہناں دے بند موٹہ مٹی نال لمب
 دتے گئے۔ گھر بھر کے جٹ ساونیاں بچن لئی ٹر پئے۔ اوس ای سمے فودیا سنگھ دے پیار دا
 چتیر ٹٹیا۔ رکتھے ٹوں کون ٹال سکلا لے؟

اک دن ہسلا کھیڈ دا، راضی باضی مکھن تاریاں دی لو وچ ہل لے کے میلے گئے
 دیلیاں دی اک وٹڈا ناں، وچ اپدیاں دیلیاں ٹوں پاڑ پاؤن گیا۔ جھنڈے اوون پنڈ دے

نال ای پٹیاں (پیلیاں دی اک وندرو نال) وچ ہل جویا۔ چھاہ ویلاے کے مکھن
 دیو نیلے گئی تے مکھن اک ادھی پیل نوں پاڑا بیٹھاسی۔ ہل کھلیا۔ کے اوس چھاہ ویلا
 اوہو ای چوڑیاں دئیاں، مکھن اچار نئے کندھے۔ مگروں رت کے لستی پیتی تے
 واسے ہتھ پٹیاں نوں مل کے اوس بھجارتے داڑھی وچ پھسے ہرے لستی دے پھلے
 ڈھلی پگ نوں کس کے بھیا تے ہل واہوں لگس پیا۔ دیو نے پونے داڑھوں بنا کے مرتے
 لستی والا گجیا تے بھانڈے اُٹے حکانے تے مکھن نوں راضی باضی ہل واہوں میاں چھ
 گھروں شہی۔

سورج سرتے اُون تیکر مکھن اک پیل نوں پاڑا پھکیا سی۔ اوس ہل دی جھنگی نوں پھرے
 امانہ چک یا تے ولایتی ہل دے چوڑے ترکے پھانے نوں ڈھکیاں دیاں گھچیاں سپاؤند
 پیل نوں ڈھکے ہک دتے۔ پیل دی وٹ تے اوس مٹی نال بھری ہون موٹی کھل دی اُچھے
 وال بھاری بھاری لہ کے رکھ دتی۔ تے کناک دیاں مٹھیاں تے پوہلی دے کنڈیاں دی
 کیتھوں بغیر ہل تے پیر رکھ کے ہل زمین وچ کھوب کے جھنگی اُتے بھرا دوا پیا
 ڈھکیاں نوں چھکاری ماری۔ تھلے بوئے پر دیر تے تھکے ڈھکے زور لاوں لگ پئے
 ہل دا چوڑا پھلا مٹی دیاں ڈھکیاں دیاں ڈھکیاں پٹ کے نال نال ڈھیری لاؤندا ٹھیا گیا اوہ
 دوالے سیاڑ ماریا۔ اگلی پاڑ دی بہلی لیک دے نال وٹھ چھڈ کے اوس فیر ہل زمین وچ گیا
 اگے اونڈی پوہلی دے تن چد کٹھے ہوتے بوٹیاں توں دی پیر کھدا لنگھ گیا۔ اوہوں تے
 دے کنڈیاں وچ کوئی لگر دی سول سی جھڑی اوہوں چھب گئی پیر اوس پر واہ نہ کیتی۔ پیل
 پوہا پھیر لیا ونڈیاں لیا ونڈیاں پیر دی تراٹ پین لگ پئی۔ اوس فیر پر واہ نہ کیتی تے اُن
 لیا نڈا پر اوہوں تیک سپیٹرا تا تھہرت وچ چڑھن لگ پئی۔ اوہ سہ سر پر وچ جیوں اگ
 گئی۔ اوس ہل کھلار کے پیر دا پب لیا تے سپیٹرا والے تھاں تے تھک لایا، پر سپیٹرا

گھڑی کو پرانی دی ٹیک لاکے کھلوتا پر پیر دی پیسٹر و دھری گئی۔ اوس بل چھٹے کے
 ہنڈالی کیتی تے ڈنگے پنڈنوں ہک دتے۔ اسی وی جوترا لگ گیا ہویا سی تے گرمی زوداں تے سی۔
 اوہ بل چھٹن ای والا سی پر ڈوجی پہلی نوں وی پاڑ پالین دس لاکھ وچ اوہ لگا رہیا۔

اوس جتی پرانی ٹل جھاڑی، وچوں مٹی کدھی تے پیسہ سیں پانی پر سچھے پیسہ داپت
 سمجھا ہون پاروں جتی وچ نہ آیا۔ اوس سچھے پیسہ دی جتی سچھ وچ پھڑلٹی، پگ دے رو
 نال اوہ مونہہ توں مٹی گھٹا تے مرٹھا پونجدا ہویا اکا نہہ بانس ہنڈالی پچھے ٹرپیا۔ پیسٹر و دھری
 تے امانہ لٹ وچ چڑھری جانندی۔ اوہ لنگاؤنڈا لنگاؤنڈا ٹروا رہیا۔ گھڑی کو پچھوں کھلو کے
 اوہ پیرا پب راہ دے گم تے تپدے گھٹے وچ ویندا جیوں اوہوں مگور کردا پر پیسٹر و دھری
 جانندی۔ اوہ دنیاں پھر جھجھکے ٹروا رہیا۔ گھڑی کے ہنڈالی کھولیں بغیر مکھن منجی تے ہاؤنگا۔

شیشہ وچ گھٹا منجی تے پیسٹر سچھوں بے حال سی۔ پیسٹر وچ سوج ات نوں
 چڑھری ہی بی جانندی سی۔ لکھی دوڑ کے جانے نانی نوں سد لیا یا۔ جیہڑا پھوٹیاں، زخماں
 اتے ملیم کاغذی لا نو لیندا تے اک سیانا بندہ سی۔ جانے نے دھیان نال پب ویکیا۔ اک
 تھال تے نکا جیہا بے موم زخم تے اوبالال سرخ مونہہ نظریں آوندا۔ فیرا اوس دور تیک سچھ ات
 نوں بڑے دھیان نال ویکیا۔ گھڑی کو چپ کر رہیا جیوں سو پدا ہووے۔ فیرا تاہاں فل مونہہ کر کے
 آکھن لگا:

”جھاننی! گھیوتے دھو دیوتا کر کے رب سچا خیر کرے گا۔“

تاہاں میلا لیرے نال اگھاں وچ آوندے اٹھرو پونجے کے جھٹ ای گھیوتے دھو دا وڈا اچھتا
 بھر کے لے آئی۔ لکھی تے جھنڈے نے بے سدھ مکھن نوں آسرا کر کے اٹھایا۔

”ہوش کروے پشند اماں مچاوسے! ایہ گھٹ دھو واپی نے۔“ تاہاں کہریا۔
 مکھن بڑیاں مشکلاں نال دوچار گھٹ ای دھو پیتا تے مونہہ پرا نہہ کر لیا۔ اوہیاں اگھاں
 لال سوہیاں سن۔ اوس خالی خالی نظر نال آل دوالے بیٹھے ہوئے سارے جتیاں ول ویکیا۔

مکھن دا جھنڈا
 ہ ویلا کھامبدا
 تی تے تھنڈے
 کھیلے پونجے
 مرنے کپانے
 چھٹے
 مرنے کپانے
 پاوندا اوس
 اچھے آس
 می پردہ
 پاپا کے
 پنے تے
 کیا توں پلین
 چ رہیا پیلے
 کہ پونجے
 پیلے دوالے
 تے اک برچیا
 س آگ
 پ پ

جیویں سیخاندنا ہووے۔ فوجا سنگھ ہر سٹی نال دی منجی آتے بیٹھا، دیپو ویہ دے پیراں کول تے تارو تارا گھنڈ کدھیں سپار دی تھئی نال مٹی پتہ نہیں کہ ہر دیکھدی تے کیہ سوچ رہی سی؟۔

جائے نائی نے پیڑھی سردار فوجا سنگھ دی منجی دے کول کر کے جھنڈے تے لکھی ٹوں نیڑے اہن لئی سینت ماری۔ بے سدھ پتے مکھن "ہال اد میری لت گئی" آگیا۔ دیپو داسارا سر یہ کنب گیا۔ تاہاں دے کیلجے ٹوں رگھ بھریا گیا۔ ڈک ٹال ٹڈھال ہو کے مکھن دی منجی دی باہی پھڑ کے زمین تے بہہ گئی جیویں ڈگ پی ہووے۔

"حوصلہ کر بھین تاہاں! واہگورو پتھے پادشاہ نے آپ سمجھے مسکھ کر دینی لے" جھنڈاں اپنے سردی چادر نال مکھن دے مونہہ تے کونڈے مٹھکے دے ہڑ پو سنجھدی بولی "مکھن وا پندھ تاہاں سرہن ڈیہا لے"

جوان، کھاؤ تے کھے پتڑی مان حوصلہ کیوں کردی؟ ادہ پٹھی ٹڈھال سی۔

"میری جاچے تے سردار مکھن سنگھ ٹوں ککھ لگ گیا لے"

جانا نائی ہولی جیہی بندیاں ٹوں دسن لگا "پر ککھ لگن نال اپنی سوج تے نہیں پڑھدی تے نہ تاہاں اپنا" فیر جیویں اپنے آپ نال گلن کریاں کہن لگا:

"کیہڑا....."

"کیہ آگیا ای راجہ؟" فوجا سنگھ ترمیہ کے پچھیا

"کچھ نہیں میں اکھداں کوئی کیہڑا کوڑا ای نہڑ گیا ہووے بیلے چوں؟" جانا ہولی جیہی کہن لگا

بھئی سوانیاں نہ سسن لین۔

"کیہڑا؟" لکھی ڈر کے پچھیا: "سپ؟"

"سپ تے ایس جڑہ دے بابا نانک صاحب چھیاں بنا گیا لے آپ۔ سُنیا نہیں جے

ایس ساری جڑہ دے سچاں دا ادہناں نہہرا ای مار چھڈیا ہویا لے" جائے علم راہیں سرداراں

کون تسلی دتی۔

”سنیالے! فوجا سٹکا بن لگا: پر کوئی دوا دارو؟“

”جے کمیڈا لے تے ایس دا وار د بھلے پنڈا می بھجے گا سردار جی! جڈا مر جی
زہری سپ لڑیا ہر دے بند سے ٹوں بھلے پنڈا لے جاؤ او تھے اوس کچی ڈھیری
توں مٹی لے کے مٹی دے ٹکور نوں پیا لے پا کے پانی وچ گھولو، پانی پیادو تے
پیا لے مے تھلے بیٹھی ہوئی چوکنی مٹی دا زخم تے لیب کر دیو۔ رب سچا مہر کر دینا لے۔“ جانے
مہر علم دے سہارے تسلی دین دی اک مہر راہ وکھائی۔

”پر مٹھن ٹوں ایس حال وچ بھلے پنڈا کیوں لے جائیے؟“ فوجا جیویں اپنے آپ نال

کھاں کر واکھن لگا ”پر جان محمد بھائی! ایہہ کیرے والی گل ہے وے بے“

”نہیں جناب پچی گل دا مینٹوں پینہ نہیں۔ سچ پچھو تاں گل میری سمجھ وچ نہیں آئی

سردار جی! حکیم بھورام سیانا لے او مٹوں سد لئیے؟“ جانے کہیا۔

تے لکھی بھورام داناں مٹن کے جیویں اکواری جاگ اٹھیا ہووے۔ اپنی ڈھلی پگ

راتے نو صیڈا واور دے وانگ حویلی ٹوں دوڑ پیا۔

”میں حکیم ٹوں لے کے ہنئے آونا آں!“

تے اوہ حویلی چوں کاٹھی دے بغیر ای ننگے گھوڑے تے چڑھ کے بیچ کوہ دور حکیم

بھورام ٹوں لین اڈ گیا۔

کھوپٹے پٹے لکھی حکیم ٹوں لے کے پرتیا۔ اچڑ تے اوہ خورے چھتی جانڈا پر پہلوں تے

حکیم ای پنڈا نہ لجا۔ اپنے پنڈوں اگانہہ کوئی دو کوہ تے اوہ کسے بیمار ٹوں دیکھن گیا ہویا سی۔ فیر

حکیم آپ بڑھانے ماڑا۔ اوس گھوڑے تے چارھ تے لیا پر ہولی ہولی اونڈیاں رات پے گئی۔

کے کوڑے تیل دے دیوے نال دیپواک مٹی دے تیل دا دیوا دی بال وٹا۔

مٹھن بے ہوش سی تے لت دی سوج مٹن سارے پنڈے ٹوں پے گئی ہوئی سی تے اوہے

موتوں جگ پی اونڈی سی۔ حکیم نے دھیان نال وکھ کے سرٹایا۔ زہر سارے سر پہ وپن مل گیا ہویا
سی تے مکھن حکیم دے غلجھل باہری۔ نواب اندر تے کئی ہو رہندے آئے بیٹھے سن۔ نہانیاں
پرانبہ گھنڈ کدھی بیٹیاں سن۔

تاہاں پستردی منجی دے کول بھولیں تے بیٹھی نڈھال سی۔ دیو بے ہوشس دیر دا ہتھ
پھڑکے کول بیٹھی سی جیوں اوہوں ڈر سی مکھن کدھرے ٹرنہ جاوے۔
حکیم نے کوئی دوا گھول کے مکھن دے موندہ وچ پاون دا چارہ کیا۔ پر ساری دوا باہر
نکل آئی۔ حکیم نے فیر دوا گھولی جھنڈے تے لکھی نے چارہ کر کے بے ہوشس مکھن دا پیار
نال موندہ کھول کے اوہوں پیا وی دئی۔ مکھن ہونگاں ماردا، ترٹھا تاپ وچ پیا سٹرا
بھوڑا بے حال سی۔

”میرے اندر اک لگی ہوئی ہے“ اوس بڑ بڑاوندے کہیا۔

”زہر سارے سر پہ وچ گھل گیا ہویا لے تے بڑا چر ہو گیا لے.....“

..... بڑا چر۔“

حکیم اک ہو رہا بناوندے خورے اپنے آپ نوں یاں لوکاں نوں اکیاتے مکھن
دی جان بچاؤن دا پوراٹل ماروا رہیا۔

لاسمی کرات ویلے مکھن دم دے دئے۔ مکھن دی گھر والی دو ہتھ مار کے مکھن آئے
ڈگ پئی۔ جیوں جاندے مکھن نوں پیر کے ڈگن دا چارہ ماروی ہووے۔ تاہاں سروں چادر لہ کے
سٹ دتی تے چھاتی پندی وین پاونڈی ڈھیہہ بی۔

”میرا لگہ نہیں ہے رہیا..... دے لو کو میں لٹی لٹی گئی ہے“

اوبدے وین پسار دی چھت پاڑ کے اسمان تیک گئے۔ دیو تھمی نل مھر مار کے مکھن آئے
آڈگی جیوں مر گئی ہووے۔ پرانبہ بندیاں وچ بیٹھا فویا سنگھ پستردی موت داسن کے بیٹھا بیٹھا
پکھانہ نوں ڈگ پیا۔ فیر اوہ جوان منڈیاں وانگوں چھل مار کے منجی توں اٹھیا تے مکھن دے آئے

جاؤ گا۔

”اے دشمن! رکھتے فرچایا اس سائوں چھڈ کے“ لگا جیویں فوجا سنگھ جہنمے رُس کے
 ٹرسے جانمے مکھن نون پورا ٹل، پورا زور لا کے واج ماری ہووے۔ لکھی، جھنڈے روندیاں
 ڈگرے ڈھینڈے فوجا سنگھ نون منجی تے لیا بٹھایا۔ اندر، نواب تے ہور سارے بندے
 زنائیاں اوس جہان موت تے پئے روندے سن۔ اندر روندیاں آکھیا؛
 ”اے جہان! جان دے دن تے ساڈے سن، ٹر تون گیا ایں۔ اے
 بڑا دھرو کر گیا ایں ساڈے نال۔“

میں نے ڈیرہ پتھوں بڑھا جٹ اک دن ہنڈالی لے کے بیٹے گیا تے جا کے پیل وچ ہل جو دتا۔
 مکھن توں ادرے تے اوبڑا ہتھ سیمانن والے ڈنگے، ڈولہ لے تھل نال پچتے آوندے فوجا سنگھ
 توں بھلا کیوں کا بو آوندے؟ فوجا سنگھ توں تے اپنا پیر ای چک کے اگا تہہ نہیں رکھیا جاندا سی،
 دھکیاں توں کتھوں لدا؟ ہل چھڈ کے سر پھڑ کے پیل وچ بہہ گیا۔ لکھی نے فوجا سنگھ توں پیار نال
 بانہواں پھڑ کے اٹھایا تے یا کے دٹ تے بھاڑتا۔ آکھن گا:

”میںوں ایس کر کے پالیا ہے جے میرے جیوندے توں اپنے بڑ روہیں۔ اوئے چاچا!
 میں جیوندے ہوں۔“ فوجے دے سم نال رووندے لکھی، مکھن دے ہل دی جھنگھی پھڑلی۔
 پہاڑ نالوں بھاری پنڈ فوجے، ابدھاتے دتھاں دامرا سریر نہیں سی چک سکدا، اوہ
 ہس کے لکھی چک لسی۔ یاریاں سنگھان، نیلے ٹھیلے چھڑے، دنیا جہان دونوں موٹہ موٹے لکھی مکھن
 دی ساری واہی سانجھ لسی۔

”میں مکھن تے نہیں بن سکدا چاچا! چپ کر کے تے پئے فوجا سنگھ کول بیہ کے
 لکھی کدے کدے اکھدا“ تے نہ میں بجاؤ مکھن توں موٹے لے لیا سکناں۔ پرسونہ گوردی جے
 میں تینوں کدے ادھری تھوڑ جاہر دیاں تے دیرم دا پتر نہ آکھیں کدے چوہڑے دا آکھیں۔
 فوجا سنگھ انوں اکھدا:

”بھائی دیر باتوں تے میںوں مکھن ایماں نہ فری لکھی دی بانہہ چڑ کے دا بٹھائیندا، اکھدا
 ”دردنا ہوں توں تے مکھن توں وی تھوڑی واہی کرناہیں۔ مال ڈنڈوی سوکھ لے۔
 ہازی وی پھیلے، ہسے توں ددو لے تے ساوا وی“

لکھی جینے مادے مرے کم توں بنا کر کدے بھن کے وئی درہرا نہیں سی کینا۔
 مٹی رے نال مٹی جو گیا۔ اوبڑے بوسکی دے کھتے، لٹے دیاں کھڑ کھڑ دیاں پانوں۔
 چھنے لے دیاں ساریاں کھڑیاں بھیاں، مایا تے ابرک لگی مٹھے تے کر کے جھٹی ٹھیلے وئی

ڈنچ پک، مہتہ وچ ہر ویٹے لشکے پھل والی مہوی، تھیلے نختا، دھووا شنگار، گھوڑا لوکاں نوں اک
 نواب نیرال دیاں گلاں لگیاں۔ میلے جیسے لیٹے پانی، سرتے میلی پیپی پک، لوصیٹ، موٹی کھل دی بجاری
 بچتی پیسریں پانی سارا دن کم کار وچ گھبیا جٹ رُل گیا، پراوہ خوش سی۔ مکھن واسارا کم اوس
 مکھن بن ای سانجھ لیا۔ رات اوہ حویلی فوجا سنگھ لال ای ساوندا۔ کیوں جے مکھن دی موت مگروں
 فوجا حویلی سون لگ پیا سی رہا ہر دی دنیا نال لکھی دے سارے رشتے ناٹے ٹٹ گئے۔

دیوانے تاپاں دا بھیا سی، پنڈتے اُنچ ای وسدا سی۔ وارے دیاں رونقاں وی اُنچ ای سن
 بڑھے آگے وانگ از گریاں دیاں لیاں دوپہراں پھیلے دن دیاں نوں کر کے گزار دیندے، تے
 منڈے کھنڈے کھستیاں کر دے، بھیاں دیاں گلاں سنڈے تے اون ولے ویلیاں دے
 سھنے ویکھتے پراہروں اودھروں ہو کے پڑے دی واسے لکھے رمتھے تے چھیتی لنگھ جان ولے
 بے وانگ مکھن بیونڈیاں دیاں گلاں وچ اُڑداتے۔ اک نوں اداس کر جاندے۔

کوئی اگھا :

”یارو! مکھن ہیرا کی ہیرا۔ کہے کتیر پاپاں نہیں سی دکھیا گاں سی گاں، بھلا مانس،

بڑا کم کرا، والا، بڑا، سو منی ستھرا واہی کرن والا جوان“

گولوں دورا بولدا

”پتر دی موت نے فوجے والک ای توڑ چھڈیا لے“

”تے ہو۔ کیہ بھی“ کوئی جو کہندا ”بڑھے دارے جوان پتر تے مہتہ دی

ڈانگ تے اکھاں دی لو ہوندا لے۔ اوہ وی، نہ رہے تے پچھا نہ کیہ رہ جاندے لے

بندے کول؟ دھن حوصلے نو جاسنگھ دا جیہڑا بے وی ٹریا پھردا لے“

گل اگانہ ٹردی لکھی تے اپڑ جاندی! کوئی اگھا :

”بئی سچ پچھوتاں میرا تے پک نال گویڑی، سکھی دس نمبریا بدماشس بنے گایا

بڑا بھارا ڈاکو۔ جوان لڑکے ہر شے دہی سی، عقل، شکل، ہمت، پیرتے حوصلہ۔ اچھے تے سنگلی
 والیاں دے لڑکے کے اڈاریاں سکھن ای لگاسی۔ اس راہ تے ٹر پیندا تے بڑا ناں کھدا۔ پر
 ویکھو رب دے رنگ جوان لڑکے کیسی مت آئی جے! کیہا سٹھری داہی کر داہے! فوجا سنگھ
 دا تے سارا بھارا ای ٹپک ایادس۔ نہیں تے کون کسے لئی اپنے آپ لڑکے مار لیندا لے؟
 بھئی جوانو! جے نا وڈی ساری گل؟

اگوں کوئی بولدا:

”اڈے فوجا سنگھ وی تے دریاں دے پتھوں یارا نرپال کے دکھا چھڑیا سی۔ ساری
 عمر ای کال چھڑی سی جوان نے۔ کلا بند تے دو گھراں دی داہی۔ تے منڈ
 وی بال چھڑے اوہسے“

وچ کوئی بڑھا سیانا بول پیندا:

”اڈے بندے کیہ بندے کون پالنا ہوندا لے، سب کرتا آپ کردا لے۔
 بندے دا ناں ہو جاتا لے تو رکھو“

”نئے، ہور سن لو ایہی گل؟ اڈے بابا! کتے تیرا کتے تیرے چچھے چچاہ ویلا وی
 نے کے ایہی؟ کہ۔ سادوں جتا وی آکے لایا تیرے تھاں؟ بندے دا
 بنایا وی دا ہوندا لے نے تیں ہر گل وچ کرتا لڑکوں لیا داڑھا ایں؟“ کوئی سرھیرا

جٹ اکھدا۔

گل پچھا تہوں لڑکے پہلا اکھدا:

”بھئی سچ پتھوتے اج کون کسے دی نیکی یاد کھدا ہے۔ پر دریاں دے پتر دا
 ایہو ای حق بندا سی۔ جوان کھئی بیا کر دالے۔ اڈے بھئے دا بھیا ای ہوندا لے“

تے اگوں دریاں دیاں گلاں ٹر پیندیاں۔

پر وچوں کوئی سیانا پچھلی ساری گل دی کاوڑ کھڑ کے باہر رکھ دیندا تے اکھدا:

”بھئی میاں میرا تے گویڑا ہنڈا لے فوجے لکھی نوں ساک دی دے چھڑنا ہے“

دوجا اکھدا :

”ہن وی گل لے بھئی ! تے سیانف دی۔ فوجے دا گھردی دسدا رہوے گاتے

مکھن دا پتر وی پل جہلے گا“

پچھلا بول پیندا :

”میں آکھیا سی ناں؟ بنا بندے دا دارو ہنڈا لے بھائی سیانہو ! ایہو جیسے

ویلے تے اک نے دوجے نوں آکھیا سی،

رب درگا آسرا تیرا

دسدا رہو مترا“

ننگلی والی ویرکوری موت لکھی دے اندر پہلی تیر پانی سی۔ ویرکوری موت تے لکھی بڑے

دن چھپ جیہا، جیہا جیہا تے اوریا جیہا رہیا۔ سارا سارا دن اوہ باہر ایہر اور ہر نکل بانڈا۔ راتیں

باہر گزارا دتا۔ کدے تے اوہ اپنے آپ نوں ویرکوری موت دا قصور وار وی سمجھا تے کدے

اوہنوں جھلی کہندا، تے اوہ ہے وی جھلی سی، دُنیا توں نوکیلی، وڈی آن تے وڈی شان والی۔

کاہنوں کوئی ایہو جیہی آن والی رانی رکسے بادشاہ دے محل وچ وی ہونی لے۔ لکھی دے

یاد بلی، سجن رتر اوہے ایڑے چپ چاپ رہن تے حیران ہوندے۔ احمد خاں نے لکھی نوں

اک دن آکھیا وی :

”جہاد! تیرے اندر کیہ لے، جیہنوں توں اندر و اندر دینی گھٹی جانا ایں؟“

”کچھ وی نہیں دھرم نال“ لکھی جھوٹی سونہر کھا جانڈا۔

ویرکوری موت دے اگلے دن ای دیو اوہنوں آن پھریا۔ دیو نوں لکھی دی

چپ، اوہ اوہا اوریاں نہ دیکھیا گیا۔ دیو تے سدا لکھی دے مرہکے وی تھاں اپنی ہت روڑھن لئی تیار

ہونڈی، لکھی دے موڈھے تے ہتھ رکھ کے بچھن لگی،

”وے لکھی کہیہ ہویا لے تینوں؟“

”کچھ نہیں۔“

”اڑیا ویرو وے من دا تے میڈن وی بڑا دکھ ہویا لے۔ کیہا چنگی لکھی سی

گڈی جیہی“

لکھی اکوں ہوں مل نہ کیتی۔ وپو سیدی واری:

”توں تے نکلی روز ٹریا رہندا سیں اوہناں ول تیری تے بڑی آد بجا کردی ہووے گی؟“

”دیر؟“ لکھی اواز ہو کے پھپھیا۔

”فیر تینوں تے بڑا دکھ پچا آیا لے اوہرے من دا۔“

”ہو توبہ۔“

”وے لکھی! اک گل تے دس اڑیا! اوس موبہ کیوں کھہدا؟“ وپو سیدی سٹ ماری:

”اوبدی تے کدی کوئی گل وی نہیں سی سئی۔“ وپو کھب جان والیاں تھراں نال جیویں لکھی

دا اندر پڑھدی۔

لکھی اکھاں پرانہ کر لیاں تے ہولی جیہی کہن لگا:

”وہپو! میاں توں مندا نہیں بول دا۔“

”میں اوہنوں مندا کہوں بولیا لے۔“ وپو کہندی: ”دھرم نال لکھی! میرا دل اکھدا لے

تینوں ایس بھیت دا پتہ لے تے میں کے دن ایہہ گل تیرے وچوں کدھ لالں گی۔“

پر جیویں چھوٹی پیٹ وڈی آگے تے چھوٹا دکھ وڈے دکھ آگے مارے پئے

جاندے نہیں ایساں ای ویر و دی موت دا دکھ مکھن دی موت دے وڈے دکھ تھلے آکے دیا

گیا۔ لکھی توں مکھن تے جینڈے وانگ سی سگوں اودوں توں چنگا۔

مکھن سدا ای لکھی توں بھراواں وانگ رکھدا، سمجھدا۔ مکھن دی موت اُتے تے دشمنان

دیاں اکھاں وچ وی اتھرو آگئے ہون گے۔ لکھی توں کہہ تے گدا اوہے اپنے سریرے دا اک جتھ

مر گیا ہے تے کدے پچا نہہرہ گئے مویاں نالوں بدتر جیوندیاں دے دکھ وچ لکھی ٹوں گدا اودہ
 آپ مر گیا ہے۔ مکھن دے سارے پیاسے، باپو، بے بے، بھین، گھر والی تے گھردی
 ہر شے، گھر دے مال ڈنچر، گھردی داہی، ساریاں ٹوں مکھن دے جان دی بڑی تھوڑا آئی۔
 ایہہ سارا کچھ ویچھ کے، سوچ کے لکھی دا دل بڑا خراب ہوندا۔ لکھی کولوں اومناں واسم نہ ویکھیا باندا
 اک دادکھ دوجے توں بھارا تے مارو، اک دا حال دوجے توں مندا تے پھیرا۔ لکھی ٹوں سمجھ آندی
 اودہ کیہ کرے؟ جے کتے موت وٹائی جاسکری تے لکھی ہس کے مکھن ال موت وٹا لیندا۔ اک واری نہی
 سو واری۔ پر ہر کے اپنی اپنی جیاتی جیونا، اپنے اپنے دکھ جو گئے تے اپنی اپنی موت مڑا ہوندا ہے
 پر تاں وی جوصلے والے، جرات والے، بہادر تے جوان آدمی دوجیاں دے دکھاں دیاں پنڈاں ہس کے
 اپنے سرتے رکھ لیندے نیں۔ دکھاں دے اوس ہڑھ وچ رڑھے جائدے، ڈیدے جائدے،
 فوجا سٹکا، تاباں، ویپو، تارو تے دوورھیاں دے مکھن دے تو ٹوں لکھی پھیرنا، آسرا دیندا، ترد
 تے آپ وی رڑھدا ٹھرا چلا جاندا۔ اودوں لکھی ٹوں پتہ لگا کیوں، جیوندیاں دادکھ مویاں نالوں بوہتا ہوندا
 ہے۔ پر ہونی اے کروں اودھناں دے سرائوں ٹلی سی؟

مکھن دی موت توں ڈیڑھ ورھا مگروں اک ہور وڈا ہڑھ چڑھیا، اک ہور اچھی بولی ہنیری
 چڑھی تے اک وار فرجٹ دی مرنی ٹوں آگ لگ گئی۔ اک وار فرجٹ تے وریام دے گھراں
 تے ہونی دست گئی۔ پنڈاں وچ ہر طرح دے لوک ہوندے نیں چٹنگے وی تے بیٹھے وی،
 سجن وی تے دشمن وی۔ ایہو جیسے لوک وی ہوندے نیں جیہڑے ہر کے دا بھلا سوچدے، نصیب
 منگدے تے ساریاں مگروں اپنی خیر وی منگدے۔ تے ایہو جیسے لوک وی ہوندے نیں جیہڑے آٹو
 وانگ ہاں باراں کوہ دی اُجاڑ منگدے نیں۔ ایہو جیسے وی جیہڑے تکانیاں لا کے تماشہ دیکھن دے
 شوقین ہوندے نیں۔

دو ابے وچ وی ایہو جیسے کئی بندے جے سن جیہڑے امن امان، سکھ نہیں سگوں اُجاڑ
 منگدے، جیہڑے بگانے گگھاں ٹوں تیل لا کے سیکدے رہنا چاہندے، تے اودوں دائرے وچ

بٹھیاں رکے ایہو جیسے نے ای تسانی لاوتی۔ سو داگر دے مور کہ پتر را جندرے سوچوں سمجھوں بغیر
اوس سٹے جوئے دانے تے مونہہ مار دتا۔ اپنا گھوگھاچت کرا پاتے نال ای دو دکھی گھر جہڑے
اگے ای اچڑے سن، ساڑ پھوک کے سواہ کر دتے۔

”نکے بے بھئی“ تسانی لاون والے آکھیا: ”فوجے دی عقل دے وارے وارے
جائیے۔ پہلوں دریاں، مگروں ساری عمر اوہ گھر کھاہا سو، تے ہن اوہے پتر
نوں کھائی جاتا لے۔ اچھا اوہنوں پوٹے لایا سو۔“

اگوں رکے سیلے گل پرتائی:

”اوتے بھائی میریا! پر یاہ وچ بہہ کے چنگی انصاف دی گل کیتی آ؟ فوجا وچارا نہ
جیوندیاں وچ نہ میاں وچ آپ ہن۔ تے ساری عمر اوس دریاں مگروں اوہا کانا
بن کے لنگھاوتی اپنی۔ تے ہن اوہے اوکھے ویلے بے چارہ دیں وریاں مے
مٹدے لکھی اوہا بھار چک لیا تے کپڑا ہنیرا گیا۔ تے فیر بھائی! دکھ سکھ
ہر کے دے نال لے۔ بندے نوں اوکھے ویلے دوسرے دی بائہ پھرتی ہی چا میری
لے۔ واگور دھی سرکار اپنی مہر کے ہر کے اٹے تے بڑھیں وچ جہڑی سٹے
فوجے نوں لگی لے شالا دشمن نوں وی نہ لاوے۔ شیئہہ ورگا جوان، کلا پتر
چلا گیا بھرا میلہ چھڈ کے۔ اٹوں جوان دی تے جوان نوٹہہ بوسے بٹھیاں!!“

پہاڑ دی جیاتی اگانہہ پئی لے۔ فوجا کوئی جیوند لے جاوے اٹے توں ڈریا کرو۔“

”لکھی دی تے موج ہوگئی؟“ تسانی لاون والے اک ہور پاسیوں دانہ پاتے را جندرے

کے لیا۔

”بھائی مونہہ بھیرا ہودے تے گل تے چنگی کرنی چا میری لے بندے نوں؟ سیانے

کہیا: ”لکھی وچا رے دی موج کیوں ہوگئی، ککے گڈے جچے دی؟“

”اوہ ایویں چاچا“ را جندر ٹھٹھا کردیاں گل دے ہلارے وچ چار چوہیرے مسنن

والیاں ول ویکھ کے ذرا کاری واج وچ کہیں لگا :

” اگے لکھی نوہے دی دھی سنڈا اوڈا سی مہن نوہیہ وی سنڈا لے گا ! ہوئی ناموج

اوپری پانہ ؟“

کے غصے تے دکھ نال کہیا :

” اوئے نیلی چھت دالے توں ڈرو ، اوئے وڈیوسا مہنوں“

لکھی گوں ہور کچھ نہ سنڈا تہ اوہوں سنیا ای جانڈا سی ۔ اوہے انڈر اٹھن والی مہیری اوہنوں

آٹھا بول کر دتا ۔ راجندر دشمن تے گل دھی بھین دی ۔ اوہ وی چٹے دن دائرے بندیاں وچ بہہ کے

جیونڈے مرجان والی گل لگی لکھی نوں ۔ اوہے انڈر قبر ، غصے ، نفرت دا اک ہرٹھ چڑھیا ۔ مکھن دی

واہی وچ پے کے اوہ بڑائی جھگڑیوں بڑا بچھا ۔ رنجی موٹی گل تے اوہ سنڈا ای نہ ۔ پرا میہ تے

وڈی ساری اتے اڈگی ۔ راجندر سے دی گل تیراں وانگ اوہے وچوں دی لکھی گئی ۔ اوہیا

اکھاں اگے جیویں مہیرا آگیا تے کٹاں وچ مہیری دی ٹکور وڑ گئی ۔ مہنوں واتری سٹا تے اوہ

پر انہہ کھوتے کٹے دا مٹا کچ کے کڑھیا تے مست اوٹھ وانگ ہلی ماری :

” اوئے تہا ڈیاں کوریاں کڑھلاں راجندرا“

راجندر نے موت دی شکل وچ اڈے آڈے لکھی نوں دیکھا ۔ لوک تریہہ کے ساہنا

دے بھیڑ چوں ایہر اوہر کھتر گئے ۔ راجندرا چھال مار کے اٹھیا ۔ لکھی اوہے

تے اپٹ کے اک وار ہور لکھا ماریا جیہڑا سارے پنڈ سنیا :

” اوئے میں جڈمکا ویاں گا سوداگرے دی“

راجندر سے دے ڈانگ تول کے کھلون توں پہلوں ای لکھی مٹاں سرتوں دی پھیر کے ، اڈیاں

چک کے پورے ٹل نال اوہے تالو وچ ماریا ۔ کتے بھانڈے وانگ راجندر سے دی سری پھستی تے

اوہرا پٹاکر دورتیک کنڈے ، دورڈے جانڈے لوکاں سنیا ۔ راجندرا چپے چپے زمین وچ کھیا گیا

تے لکھی دے ہتھ وچ مٹاں پھستی پھستی ہو گیا ۔ راجندرا لپٹی ساہ کڑھیاں بنا ای وڈے ہوئے رکھ

واگھ موندہ بھار زمین تہ آردنگا۔

بھٹوں مٹنے دا لوہا سٹ کے، لکھی راجندرے دی ڈانگ پھیلٹی تے نال ای سوداگر

کے گھر ول موندہ کر کے، جھکے گھیا ڈوانگ دند کر پچ کے فر پورے زور نال لکھاریا ماریا:

” گل پھیڑ ای دتی جے تے آجاؤ باہر سارے وڈیو ساہنوا! میں تہاؤں اپنی کھیڈ

دکھاواں۔ اونے میں تہاڈیاں کواریاں کدھ لال گا سوداگرا۔“

راجندرے دی لوتھ تے لکھی کتا چھ اجارہ سنسان دائرے وچ کھلوتا کھورو پاؤ تدارہیا۔

پنڈ دے گھراں دے کتھے وچ گئے۔ اک پل وچ جو ہویا سی اوہ سارے پنڈ فوں پتہ لگ گیا۔

جن چڑھے تے ہر کوئی ویکھ لیندا لے۔ بدوں انھیاں بولیاں ہنیریاں پھٹھن ماواں کدوں اپنے

پچیاں توں باہر نکلن دیندیاں نیں۔ بھراؤں وڈا کوئی ساک نہیں۔ سروں وڈی کوئی سٹ نہیں تے

دھی دی گالوں وڈی گال کوئی نہیں۔ پرتاں دی سوداگر سنگھ دی جتہ دچوں کوئی جی باہر نہ نکلیا اوس

گھڑی۔

اوہنوں
کے
دی
تہ
اوہنوں
کس

ساہنواں

ڈیاں
تی
کھپا گیا
کھ

جگے جٹ دا جاگپہ پٹ دا
 تے بکڑ اُتے تنگیا رہیا
 جگیا! مٹر پردیس گیوں بوبہ و جیا۔

★

قتل دا مقدمہ تے بیماری گھراں دے بوسے دو بے بیٹے لاویندے نیں۔ دو نہاں
 بنیاں و توں پیسہ ہرے و انگ مڑھیا۔ سو دا گر ہواں لکھی تے جھنڈے نوں پھاہے لوان لئی تے
 فوجا سٹک تے جنڈاں پتریاں دیاں کڑیاں کھلاون لئی پوراٹل لایا۔
 لکھی تے جھنڈے تے دشمنان شوک کے پرچہ دتا۔ پرچہ تے اوہ فوجے تے دی دے دیندے
 پر سو دا گر دے گروالی لہر دھر و کر کے راجھی نہیں سی۔ کچھ کہن سنن تے صلاح کاراں وی ایہوای اگھیا؛
 ”اوہنوں تے رب ماریا لے، ہن ٹساں کہہ مانا لے؟ تالے اپنا پرچہ نہ کھرب کرو۔“
 سو دا گر دا وڈا منڈا جیہڑا المبر دار وی سی، اگھدا؛
 ”دشمن دی سری ہیسہ ہیسہ آبادے تے چھہ دینی چاہیری لے؟“
 ”وے نہیں پتر! مرے نوں کہہ مارنا لے؟“ خورے سردارنی آپ موت دے
 کھلوتی کسے نال نختی نہیں کرنا چاہندی سی۔

رات نوں مپس پڑ گئی۔ آل دوالے دے پنڈاں دے بعدے دی آئے تے دواہ
 سارا پنڈوی کٹھاسی۔ تھانیدار سارے لوکاں کولوں دکھو دکھ پکھ پرتیت کیتی۔ ہر کسے آکھیا
 جھنڈا لڑاں وچ رکھتے سی؟ اوہ تے اوس ویلے بیٹے پنڈوں دو کوہ باہرا اپنی زمین تے سی۔ سردار
 کرنیل سنگھ نعل والے نے تھانیدار دے ہنشاں نال ہنڈر لائے تے تھانیدار دو ہزار روپیہ
 لے کے اینیاں کاغذیاں وچ جھنڈے دی بے گناہی لکھن تے راشی ہو گیا۔

”پر مرنی ادہ اگا ٹہر جا کے ای ہووے گا۔“ اوس کرنیل نوں سمجایا۔ پر کرنیل اجیہے کہاں وچ
 تھانیدار توں کہتے بوہتا پڑھیا سی۔ ہس کے کہن لگا،

”مہاراج ایجنوں دی تساں پھڑنا اے تے آوں وی تساں پھڑنا لے۔“

فوجا، فواب لیرٹ، کرنیل سنگھ، راندر تے شیرا۔ دائرے وچوں اٹھ کے

جوبلی آکے سر جوڑی ہوئی کجھ صلا حواں پئے کردے سن۔ جنداں آکے اوہناں دے کول
 کھو گئی تے اوہناں نوں آکھن لگی:

”جاویں میری ساری زمین چھوک دیو، سارا مال ڈنگو وچ چھوڑو، سارا ٹومب
 چھلا روڑھ دیو پر متوں دے دی پر دانی پورا ڈورلا کے کردو۔ دمرم نال مینڈوں پتھراں
 توں کوئی شے چنگی نہیں۔“

”بھین چند کورے!“ فوجا آوں ہوئی جیہی کہن لگا: پیسے دی بڑے نیں تے

زمین دی بڑی لے میرے کول، نیلی جتتری والے دی نظر موٹی چاہی لے۔

ادہ چنگیاں کرے گا۔ توں بیورا چننا کر۔ دمرم نال مقدمہ انج لہاں گے

جیوں لہن دا حق ہوندا لے۔“

نے گھر برون جھنڈے دے گھر والی کچھرا اپنی دوسے گودی دھی نوں چنگی

ردن ڈی دیکھیو سوتے جنداں گجھ کوڑ نال جھنڈک کے اوہنوں کھان پے گئی، بولی:

”مکھیے! رب دیاں رکھاں میرے پتھراں لوں۔ توں سیکھی ساندی۔“

روندی ہیں۔ آج گئے تے کل پرت اُون گے جیوندے جاگوسے، رهندي نينا تاہیں بیون

جاگن۔ آج دسے مگروں ٹوں ایس گھروچ رونا نہیں، رونی نوٹہ چپ تے
نکر سکی پر اتھرو پونچھ کے اُٹھ کے اندر چلی گئی۔

تاہیں دی چنداں ٹوں تسلی دین آئی، ڈسکدن جلی کہیں گئی،

”جے آج بھرا جیوندا ہونڈو نے تے نال کھلونڈو نے۔ پر اوس دا ڈھسے دی

مرچی! توں حوصلہ رکھ نہیں، رب سوہنی کرے گا، چٹی کرے گا!

کسے ہونڈو زانی چنداں ٹوں تسلی دیندیاں کہیا،

”رٹھیا کٹ کے ساری عمر دا بال پاسے۔ مائی۔ اونٹری پلس اوسناں ٹوں دی

کے چلی تے۔ نی اڑیے! کچھ دسے دیوا کے سوداگر سوراں نال سلج سفائی کر لینی

سہی۔ لوڑ ویلے بندے ٹوں اغنا ای چندا لے، لوند بڑا نیواں ہو جاندا لے۔

پتھراں پچھوں تیرا تے گھرای اجڑو جانے گاتے تے سوداگر ورنی تے، تھوں گھوسے

نیں بوہنتے“

سروارنی چنداں حوصلے والی زانی سی۔ جس مردہن کے شریکاں وچ بہہ کے رتھیا

کہیا۔ اگڑ اُن نال ہتھ کدے بھولا نہ لئی۔ سُن کے قبر: قبر ہو گئی۔ پر ذرا نرمی نال پرکھدی راز:

ساری پتی دیاں انیاں بیٹھیاں زانیاں ٹوں سنا کے اوس زانی ٹوں آکھس لگی،

”کہہ ہویا جے چھتے میں میرے پتر؟ کسے دا جھکا بنن کے تے سہیں پت۔

شریک مار کے چھتے نہیں۔ اوس چا ہیا تے پرت اُون گے تے کسیدت ک

پرموں ٹوں۔ تی جین میریے! جے وچ کڈ ای تے ہونڈی لے۔ اور سو

ساریاں لوکاں کولاں۔ ککے بار وودھ موں یا گھست بون نال کوئی ذوق نہیں ہونڈے۔

نہ تھوڑیاں والا بوہتیاں واسے اگے لہندا لے سنے: بوہتیاں دا تھوڑیاں

والے تے سہاگر پھیر سکدا لے۔ جٹ وی عزت آکر، اُن تے کنڈ نال ہوندی
 لے پیسیاں دے گھٹ ودھ ہون یا کلیاں دے گھٹ ودھ ہون نال نہیں گھدی،
 وودھی۔ اڑیے اڑیے نال وڈیائی نہیں لہدی۔ پیسے تے کنجراں دے گھراں
 وچ ساریاں نالوں بوہتے تے ودھ سوندے نیں۔ پیسے دا کپہ ہوندا لے؟ تے
 زمین دے چار کٹے ودھ ہون دا کپہ فرق پٹیدا لے۔ جیوندا تے اوہ لے جیہدی
 اُن جیوندی لے، کنڈ جیوندی لے، ادہرے کول سجے کچھ ہے دے۔ بے
 جٹ وچ ہو طمتم نہ ہو دے، بُورکھ پنا نہ ہو دے تے جٹ کاہا ہو یا؟
 اوہ تے دھرتا باہن ہویا، گالاں کھائی جاڈا، اگوں ہسی جاندا تے نیوں نیوں کے
 دمڑی دمڑی جوڑی ہوندا، گتیاں دا ٹنگ۔“

جنداں کہن دانی دا گھر پورا کر وتا:

”میرے پتر تے دھلی بھین ٹوں گل کر دے دشمن دی سری چنٹھ چنٹھدی تے اوہ
 بوہتیاں پیسیاں، بوہتیاں کلیاں تے بوہتیاں بندے دلے سکے بھرا دی لوتھ
 وچ کے دی اندوں نہ نکھے، مردے بھرا دی مددوں دی نہ اڑیے! ایہہ گل ای
 کنڈ وی۔ لہہ فرق ای چھوٹے تے دڈے وچ۔ غیرت، اُن والے تے
 بے غیرت گئے وچ۔“

اگوں تہاں کہن لگی،

”تے ہو کہیہ؟ کاہنوں دشمن اگے لفنا؟ کل کہیہ ہو دے گا، ایہہ تے اوہ آپ
 جاندا لے سارا کچھ۔ ادہرے ای ہتھ وچ لے۔ پر بھین کدے جٹ نے کل دی
 پھر دی کیتی لے؟ ادہرے مہر لوڑی دی لے۔ اگانہ جو ہو دے گا اپنے سر
 جڈاں گے مہرے کھیڈ دے۔“

جنداں پئس آون تے گھر ملن آیاں پتراں ٹوں کہن لگی،

”اسیں وسے کاہے رہ گئے ہن لکھی“ دیپو اتھرواں نال بھریاں اکھاں نکاون لئی
موتنہ دوسرے پاسے کر لیا۔

مکھن تے جھنڈے واسلا گنڈا سنگھ لکھی، جوری تے ٹنگے دا بندہ وی نہیں۔
قتل داسن کے راتورات آگیا سی۔ جھنڈے نوں کہن لگا،

”بھائی! پچھا نہہ دی بھوراوی چٹا نہ کریا ہے۔ میں مال ڈنگر تے پئی بیٹہ
ساتھ لال گا مگروں“

جھنڈے نے پتلے جیہے کوہڑے تے کھجے، ننگے قد دے ست مانہے
جیہے گنڈے فل ویکھیا تے اگرں جواب دتا،

”ساڈی بھوئیں تے بھاویں رھتے تے دے چھتیں تے بھے توں واسی
کرن جوگا ہوویں تے چا پے فوجے دی آپ واہ لئیں تے اوہرے مال ڈنگر
دا وی دھیان کریں“

”بھورا چٹا نہ کریں! گنڈا مھیں جیہی وچ میا نکیا۔

اپنی بے بے جیڑاں نوں جھنڈا جان لگیاں کہن لگا:

”بے بے واہو مال ڈنگر سا ویچ لوں۔ پیارو کول جیہڑا ٹومب چھلا لے

اوہ ویچ لوں تے لڑپے تے چار کتے بھوئیں دی گونے پائیں، آ کے

چھڈا لال گے۔ پر چا پے فوجے نوں ساڈے تے پیسے نلاون دیوں ہن۔

اوہراتے اگلے ہی ساڈے تے بھا بار لے“

”تے ہر کہیہ بھرا؟“ جیڑاں کہیا تے ہوکہ بھریا۔

جان لگیاں داسرے وچ کھٹی ہونی خلقت نوں جدوں کڑیاں گے ہتھ بٹھ

کے لکھی تے جھنڈے ست سری اکال آکھیا تے سبحان دے کلھے پاٹ گئے۔ لکھی

چار چوہیرے دیکھ کے اچھی ساری ساریاں نوں آکھیا:

” آکھیا سنیا ماپھ کر یا جے جہاؤ ”
” وریا متے تے فوجے دے گھراج اُہڑے نہیں ۽ اوہناں دے جان مگروں
خلقت چوں کسے ہولی جیہی آکھیا ۔

(23) نالی میرے بچھے لک ٹنوں ٹنوں

میںہہ پیارہج جان گے

وا وگی اڈ جان گے

دھپ لگی سڑ جان گے

لک ٹنوں ٹنوں

★

اکھدے نہیں پھس گئی تے پھسکن کہیہ ؟ جنڈاں بڑے حوسنے ، بڑی دلیری نال مقدمے تے
پیہہ روڑھیا۔ مال ڈنگر ، ٹومب چھانستے چار کتے بھوئیں وی پھوک چھڑی پر سمٹھے وٹ نہ پایا۔

نہ فوجے کون مقدمے لے پیسے لاون دتے۔ اوہ فوجے کون کہندی ا

”تیرے اگے ساڈے تے تھوڑے حسان نہیں بھائی ویر میریا ! بڑا بھار لے تیرا

اگے ای۔ لینا تھوڑا لے چھڑا ایس ملے ، ایس کمریا ہواں وچ زلدا پھرنا ایس

مٹھیاں مگر“

”نیں کیہڑا تیرا ماروا اں ، ترکیب تے جا کے“ فوجا ہو کہ بھر کے کہندا تے اوہ دن رات

مقدمے لئی راہواں وچ گھٹا پھکرا پھروا جیویں اوہدے سریر وچ کوئی نویں طاقت آگئی ہر دے۔ سال کو

لاہواں وچ کھجیل خوار ہو کے، وکیلاں منشیاں دے گھر بھر کے ایتر مقدمے وافین عملہ ہو گیا، تنھانے دار
نوں دئی کوڈی کم آئی تے جھنڈا بری ہو گیا پر کھی نوں سرفید دی سزا ہو گئی۔

جنداں دی اک اکھ روڈی تے دوسری سکی سی۔ ادھا دل ٹکانے سی تے ادھا جیویس
ٹٹ بھج گیا سی۔ فوجا سنگھ نوں گا اوہ اٹھا ہو گیا لے تے اوہ فیر منجھی تے ڈگ پیا۔
دیپو نوں لگا جیویں اوہ دے اندلی شے مر گئی ہر دے تے ساری عمر لئی کسے اوہ دے
بہتہ پیر بنے کے اتھے کھوہ وچ سٹ ورتا ہووے۔

کرنیل شیرے تے احمد و لئی سارے جگ وچ ہنیر ہو گیا۔

بری ہو کے گھر آ کے ہر دے جھنڈا جیل تے لکھی دیاں گلاں سناوے لگاتے جنداں دے
ہڑھ اگے مارے مارے بھڑٹ گئے تے اتھرو اوہ دیاں اکھاں جوں رڑھ پئے۔

”واہگوروسکھ کھی تے لکھی کٹ کے آیا سمجھ“ جھنڈے ماں نوں حوصلہ دین لئی آکھیا۔
”شکر کہ اوہی جان پرج گئی۔ سوداگرے ہوراں تے اوہنوں پھاہے ہوان لئی اپنا پورا
بل مار چھڈیا اے“

”پھاہے گن اوہ آپ۔ اوہناں نوں تے کسے کھ گتے دی آئی آوے“
گھڑی گومبر کے جنداں فیر آکھیا ”دے جھنڈیا ا میرے تے اوس پشرا بنیا وی کجھ نہ،
وے اوس دنیا دا رکیہ وکھیا وچارے نے“

جھنڈے کہیا:

”بے بے اکٹ کے آیا ای جان لکھی۔ کجھ ذناں دی ای گل لے“
”وے پشرا! ماں کرماں ماری نے کتا کو چر ای تھے بیٹھیاں رہنا ایں؟
وے ویر! ہن تے ساڈا چل چلا وے۔ پر میں کیہ وکھیا اپنے دکھاں
تے مصیبتاں دے مارے پشرا؟“

سدی سونے ورگی زمین تے مل ڈننگ اوہرے ہتھ پھرا کے اگا نہہ ٹرہا ہویا۔ اک وار
 رنڈے جوئے گنڈے نوں دھتکارے کتے وانگوں کے گھروں سکے محو دی برکی دی
 وی خیر نہ پئی سی کرے۔ پریاں ورگی کتواری، کوٹھے جڈی کڑی تے بھریا گھروں لہجہ گیا۔
 سماں ورگی اصل، بے زبان تے بی بی دھی نے اپنے باپ دے کیتے تے ڈنڈوں دند نہ چکيا۔
 نکھی دی قسمت تے اوہرے ناں والعل فوجے کھوتے گل پاؤتا۔ نکھی نوں تھی سزانہ ہونڈی تے
 فوجا نکھی تے ویچو دا ویاہ کرن دی پک بنائی بیٹھاسی پر بنداکھ ہور سوچا لے تے اٹاکھ ہور
 کروا لے۔

فوجا سنگھ تے تاباں سرگھی ویلے دے تارے سن، ہن بھتے، ہن چلے، ہن تبتے
 تے ایس گل دا فوجے نوں پتہ سی۔ اپنی دھی دیپو نوں کھوہ پاوون مگروں جو تھے دن بڈھا سردا آپ دی
 ستاسوں گیا تے دس دن مگروں تاباں وی گھروا لے دے مگر مگر ٹر پئی۔ اپنی پیاری تے پتیاں
 توں ودھ لاڈلی، بہوں مکی دھی نوں کندھیاں نال مگراں مارن لئی چھڈ کے۔

کدے دیپو نوں جینداں سدی تے دیپو اوہرے گل لگ کے انج روندی جیویں
 اوہ جینداں دے نہیں نکھی دے گل لگ کے روندی ہووے۔ اوہوں جینداں وچوں نکھی
 دی واشنا آوندی لگی۔ دیپو دے باہر دے وکھ تے اندر دے دکھاں نوں جانن پہچانن
 والی دسیہ سردارنی چند کور آپ دی گواچی بالڑی وانگ روون لگ پیندی۔ اوہ دیپو
 نوں لکھ دلا سے دیندی، پر کتھوں۔ دیپو تے اپنے گھروچ ہونڈیاں وی اک
 گواچی ہوئی بالڑی سی۔

گھر جوائی گنڈے دیاں پوں باراں سن۔ مکھن دی رنڈی گھروالی دا بھرا، دو ورھیاں
 دے پیومرے والے رتو دا ماما تے دیپو دے گھروالا گنڈا گھرا مالک ای نہیں رنڈا
 بد نصیباں دیاں قسمتیاں دا مالک وی بن گیا۔

دیپو تے گنڈے دے ویاہ، اپنے چاچے فوجا سنگھ، ماداں ورگی چاچی تاباں دیاں

موتوں والکھی ٹوں رگو ویٹے جیل وچ پتہ لگا، اوہ جیویں گم گم ہو گیا :
 ” ایہہ کیہ جُلم ؟ ”

اوبہرے موٹھوں مسان ای نکلیا۔ کئی دن اوہ وٹا جیہا بنیا گھٹیا و قیہا رہیا۔ مرن اُتے پارون بنو
 روپٹ کے صبر کر لیندا لے پر ساہنے گسوہ پنے جیوندے سجن دا دکھ نہ جھکدا لے تے
 نہ اوہسے تے صبر آوندا لے تے اوہرے اندر ویاں ساریاں جگن بلن والیاں جیوندیاں شعیواں
 اک تما ساونے کے ہمیش لئی مرگئیاں۔

(24) جی ہٹی تے شرابن ہوئی
سپ رنگی چھیٹ ویجھ کے

★

دساں ورھیاں وچ ہر شے کتی بدل گئی ہووے گی؟ لکھی دھلی پگ ٹوں بھنڈیاں ہویاں
چار چو فیرے ویکھدیاں ہویاں سوچیا۔ پنج کوہ ٹر کے اوہ تھک گیا لگدا۔ اوہنوں وڈی چوڑی کچھی
سڑک ہلی جیہی لگدی۔ لگدا چوڑی سڑک اگ نالوں سوڑی ہو گئی اے۔ لوکاں آلے دوالے ویاں پیلیاں
والیاں واہ کے سڑک پیلیاں وچ رلا لئی لگدی۔ سڑک دسے دونوں پاسیں وڈیاں وڈیاں ٹاہیاں
کوئی نہیں سن۔ سڑک توں دُور وگدا ہويا بس تروی پریوں ہٹ کے نیڑے آ گیا لگدا۔ او تھے کھلتیاں
ساہنے رگھاں وچ گھربا، لگیا ہیا اوہنوں اپنا پنڈ و سن لگ پیا۔ اپنا پنڈ جیہدے باہر اوہ انج
ادوریا جا پدا جیویں کوئی بال اپنی ماں توں وچھڑ کے۔ پنڈ جیہڑا دن رات اوہنوں یاد آوندے اک
تیریل جیہی اوہدیاں اکھاں وچ تر جاندی۔ پنڈ جھٹے اوہ جھیا پلپاتا تے وڈا ہويا تے جیہدی مٹی دا
اوہا سریر بنیا ہويا سی۔

اوس سویرے ہیل چوں نکل کے اوہ آزاد ہويا، دساں لیاں ورھیاں مگروں پرک وار
تے باہر نکدیل اوہنوں لگا جیویں اوہ گواچ گیا لے، وچھڑ گیا لے، دساں ورھیاں دی اپنی سنگی ساہ

جیل دی کوٹھڑی توں، اوہناں بیرکاں توں، فرش دیاں راناں توں، اوہناں سنگیاں ساتھیاں توں،
 جیناں وچ، جیناں نال اوہ دس ورستے رہیا۔ اپنی پرانی دنیا چھڈ کے نویں دنیا وچ آ رہیا سی تے
 سویرا اوہ دل کچھ مسوسیا جیسا لگدا تے سارا دن گڈی وچ بیٹھا اوہ بس گواپا جیہا رہیا۔۔۔۔۔
 پچھانہ وچ تے اگانہہ وچ! تے بستر دے کنڈھے کھلو کے آ لے دوالے ویکھدا، کھلریاں
 پیدیاں، رگھاں نوں سیھاہدا اوہ دل کچھ ٹھکانے آیا۔ سڑک توں اتر کے اوہ بستر دی ڈھانہ توں
 ہونڈا سکے بستر وچ ریت تے ٹرن لگ پیا۔ عموڑی دور ساہنے اگ ڈھم سی اوہ ٹردا ٹردا ڈھم دل نوں
 دوسیا۔ سکتی، اتوں کوئی تے بیٹھوں ٹھنڈی ریت اوہی بچتی وچ ڈر کے اوہ دے پیراں دیاں تلیاں نوں
 لگی تے اوہنوں بڑا سوا آیا۔ ڈھم کنڈھے جا کے جتی لہ کے اوہ گلی ٹھنڈی ریت تے پھردا ٹردا
 پانی دے کنڈھے جا کے بہ گیا۔ کدوں دا کھلوا میلا پانی اتوں بڑا تریا لگدا۔ گڑتے دیاں بانہوں
 تانہہ ٹنگ کے اوس پگ مٹھے توں تانہہ کیتی تے پانی وچ دونوں ہتھ پا کے، پانی ایہہ اوہ
 پھیرن لگ پیا۔ اونے کو تھاں وچ ترے پانی وچ تھلے دی گیبہ گھلن لگ پئی۔ گیبہ گھلے گھلے
 پانی والا تھاں چھڈ کے اوہ اگانہہ ہو گیا تے ترے پانی وچ ہتھ پا کے فرکھین لگ پیا۔ نیر
 اوہ چادر امانہہ ٹنگ کے گوڈے گوڈے پانی وچ کھلو گیا۔ نیوں کے اوس ٹھنڈے پانی دے
 دو چار چھٹے مونہہ تے مارے تے پانیوں باہر نکل آیا۔ جیویں اوہنوں کچھ یاد آ گیا ہووے۔ اوس
 گلی ریت تے بہہ کے اک پیرا گانہہ ودھایا تے ییلے ورگے چوڑے ہتھاں نال گلی ریت پٹ پٹ
 کے پسیر دے پب تے چاڑھدا تے اوہنوں پلے پلے ہتھاں نال پھدا گیا تے فی اڈول
 اوس پسیر دا پب ریت چوں کھویا تے بنے ہوئے ریت دے کوٹھے ول ویکھ کے ہسیا۔
 پراشہہ ہو کے اوس پانی دے کنڈھے توں ہتھ کوہٹ کے ریت پٹی شروع کردتی۔ گلی ریت وچ
 ٹویا نکدا تے دو تنگا ہونڈا گیا تے اخیر بیٹھوں پالی سمنائے تانہہ چڑھنا شروع ہو گیا تے
 ہولی ہولی ہونڈا ٹویا اوہا گو بھر گیا۔ پانی دے نترن تے اوس گوڈے گوڈے مار کے نیوں کے
 سوہے چوں پانی دے دو گھٹ پیتے۔ پانی مٹھا تے ٹھنڈا سی پرا اوہنوں تریہہ نہیں سی۔ اوس ہتھ پسیر

دھوکے محنتی پائی تے ریت تے بنے باللاں دے کوٹھے تے کڑھے ہوئے سوئے ول ویکھیا۔ نکیاں
ہونیاں ریت دے کوٹھے بنائی دے سن تے ڈنگر چارویاں تزیہ لگن تے ایسراں ڈھم کھڑھے سوئے
کدھ کے پائی پوری داسی۔ اوس چار پھیرے ویکھیا پر باللاں والے اوہے کم وکھن والا کوئی تہیں سی۔
اوہ اچھی ساری ہیا تے اوہوں اپنا ہاسا بڑا اوپرا لگا۔ اچھا، گھلا، اندرون اکھن والا ہاسا۔۔۔۔۔
اصیل کڈر وانگنوں دھون اچھی کر کے پیاں پاوندے سور وانگنوں ہولے ہولے نٹے تے
سور وچ ٹر دا جیوں جیوں اوہ پنڈ دے نیٹے ہوندا جاندا پنڈ اوہوں ہور طاقت تے ہور زور
نال اپنے ول کھچرا لگدا۔ اوہا جی کر دا منیرا ہون ٹوں اڈکین دی تھاں اوہ اک لٹی دوڑ مارے تے پنڈ
اچھ جائے۔ سورے جیل چوں نکلیاں وی اوہا جی کیتا جے اوہوں کھنڈ لگ جان تے اوہ لمیاں
اڈاریاں ماردا پنڈ اچھ جائے۔ بسنتر کڈھے کھنوتے ڈبے سورج دی لال وچ میلا چکڑ پانی ڈھم دا
رت دا دریا لگدا تے اوہوں سو دا گرسٹھ تے راجندر دی لال سوہی رت یاد آگئی۔ اوہے دل وچ اک
اُبال اٹھیا تے رت وچ جیویں اک لگ گئی۔ دشمنان وچ دس ورھے کئے جھنڈے کیویں کئے ہون
گئے ہا اوس سوچیا۔ جیل دے پہلے تن چار ورھے تے جھنڈا احمد خاں، شیرا اوہدی ملاقات لئی
آوندے رہندے تے اوہوں پنڈ دی، جیتاں دی مجررت، بلدی رہندی پر فیروہ تبادلا، اک
دور دراٹے شہر دی جیل وچ ہو گیا تے باہر دی دنیا نال اوہا ماڑا جیہا رشتہ وی ٹٹ گیا۔ اپنے
کماں کاراں وچ کھتے ہوئے قبیل واریاں والے جٹاں لئی ایڈا ویل رکھتے ہوندا لے تے پتہ نہیں
اوس آپے کیوں ملاقات لئی اُون جان والے اپنے بھرتے یاراں ٹوں اولوں موڑ وگا۔ اندر اوہوں
کیہڑی شے دی لوڑ ہوندی؟ پرتاں وی شانودے بندے مھینے وچ اک ادھ وار اوہدی ملاقات
لئی آوندے۔ شاتوا پنا پیار نکھی دی جیل وچ وی پایا۔

ہنیرا تے پالا ہولی ہولی دودھ بے جانڈے سن تے اوہ ہولی ہولی پنڈ توں نیڑے ہوندا
جاندا سی۔ مہن اوہوں پنڈ دی دستوں تے جیاتی دیاں واجاں آوندیاں سُنیاں جان لگ پیاں۔
اوہے تک وچ پانتھیاں دے دھویں نال رلی پکدے ان دی مہک وڑی جانڈی۔ اوس کھیل

سوہرا کر کے بجل مار کے موٹہ سر کیل وچ نکالیا۔ اوہا دل کروا اوہ کیل دی بجل لاه کے کیل دور سے
تے موٹہ دوائے ہتھاں واگھگو بنا کے پورا زور لا کے پنڈل موٹہ کر کے واج مارے تے اکھے؛
”دوائے والیوسنو، بھئی اوئے! میں آگیا ہے“

تے سارے واسدا پنڈ، پنڈ دے سارے لوک، سارے سجن، سارے دشمن، ساریاں کچیاں کچیاں
کنڈھاں، سارے ڈھور ڈنگر پنڈ دے دوائے تے ویہڑیاں وچ اُگے ہوئے رکو اوہی واج
سنن تے ساریاں توں پتہ لگ جائے او سے ای گھڑی، جے نکھی آگیا لے۔ دشمن اوہی واج سن کے
گھڑے تیار ہو جان تے سجن متر، لگدے لیندے، گلاب دے ٹھیل وانگ کھڑیاں تے دوڑ کے
آوے وا تھسی اوہوں رٹک توں میں آون۔ جیویں اوہ اوہوں ٹھیل جان لگیاں سارے رٹک تیک چھڈنے
آئے سن۔

”سالیاء! توں کیہڑا قلعہ پھتھ کر کے آیا میں؟“ اوس اپنے آپ توں آکھیا تے ہس پیا
اوہ سرفک توں لیہہ کے پنڈ دل ٹہ پیا تے باہر بہن جائدیاں کئی زنانیاں، کٹریاں اوہرے
کولدی لنگھیاں۔ اوس ہر اک توں سیھانن دا چارہ ماریا پرہنیرے وچ اوہ رکے توں نہ سیھان
سکيا تے ناوہ آپ کسے دی سیھان وچ کیا۔ پنڈ اُچ ای وسدا ہی۔
پنڈ دیاں گلیاں وچ کھلریاں کچیاں نالیاں دے چکڑ توں سجدا اوہ اپنے گھروے پرانے
بوہے اُگے جا کھلوتا، بوہا کھلاسی۔ اک جھک نے اوہرے اندر توں وڑدے پیر دک لئے پر فر
اوہ اک لمی پلا بنگ بھر کے، واج مارے یا گنڈی کھڑکائے بنا ای اپنے گھروے ویہڑے
وچ جاوڑیا۔ ویہڑا غالم خالی سی۔

”بھاؤ! بے بے!“ اوس اُچی ساری واج ماری پر اوہی واج سنگھ وچ ای
کتے پھس گئی۔ سوئی وچوں دھواں پیا نکلاسی۔ اوس فر واج ماری :
”بھاؤ!“

اوہ واج اپنی اُچی سی، آل دوائے دے دو ویہڑیاں دی سٹی۔ سوئی چوں اک لایانا باہر

نکلیا فیرو جاتے تھے دساں باراں درہیاں وی اک کڑی۔ سارے ایسے ایسے لے
 بنگل والے بندے ٹوں ویجھ کے حیران سن تے خورے ڈرے وی۔
 ”کون لے بھائی؟“ کڑی پچھیا۔

اوس اگانہہ ہو کے بالاں دے سر تے اپنے چڈے کھر دے ہتھ پھیرے۔
 دے ایسے ہون گے اوس سوچیا۔ تے پراغہ کھلوانی کڑی ٹوں پچھیا:
 ”کاکھی تیرا باپو کتھے لے؟“

”باہر“ تے کڑی حیران پریشان رسوئی وچ جاوڑی۔ اکھاں پونجھدی دھویں گوں
 پیارو آئے دا پیسٹا ہتھ وچ پھڑی باہر نکل آئی، کڑی اوہے پچھے پچھے سی۔
 ”کون لے ویر؟“ پیارو پچھیا تے بنگل وچ گئے لکھی داتے اوہوں چت چت
 نہہیں سی۔

”مٹھا پکناں بھابی!“ لکھی اندر اٹھدے ہتھوں دکھیاں موٹی بھاری واج وچ
 ”میں لکھی آں؟“

”لکھی!“ پیارو دے ہتھوں آئے دا پیسٹا ڈگ پیا۔ نداوہ اگانہہ ودھی لکھی
 ہتھوں کے اوس لکھی دا مونہہ سرچھیا، نداوہ دے ہتھ پھیریا۔ انج لگدا دیور ٹوں ویجھ کے بھائی
 اوتھے دی اوتھے جم گئی سی۔

”جھاؤ کتھے لے؟ بے بے کتھے لے؟“ لکھی بولیا پر اوہوں اپنی واج اپنی نہ لگی
 ”تیرا جھاؤ شہر گیا لے سویر دا“ پیارو ہوش وچ آ کے کہن لگی ”جی آیاں ٹوں ویر
 فیرو بالاں ٹوں دسنگی“ تہاڈا چاچا آیا لے۔

کڑی سنگدی، پر پیارو نال لکھی ول ودھی تے لکھی اوہوں گھٹ کے پیار دتا۔
 ”جدوں میں گیا ساں ٹوں کھڑو سیں، ٹوں تے کڑی وڑی ہو گئی اس چڑھی لے۔“

بیس دہی ٹوں پھڑکے نال لایا ۔

پیارو بس پئی ، کہن لگی :

”وے ویر ! میری تے مت ای ماری گئی لے ، پر توں کھلو کیوں این غیراں وانگوں ؟

اندر پیار وچ ای لنگھ چل ، بے بے اندر ای آتے میں تیرے لئی اُن پانی لیاوں۔“

گر گڑھی ٹوں کہن لگی :

”کاکھی ! چاچے ٹوں اندر کے چل بے بے کول تے اندروں گھبو والا بھانڈا لیا ۔“

اوہو دا اوہو پیار سی ، اوہو ای بھڑو لے ۔ دو بے بھڑولیاں ، ساہمی کندھ

تے لکڑ دی پر پھتی ، تیر پر پھتی اُتے بھانڈے ، اوہی کندھاں پر اُتے پوچا پھریا ۔ چھتیراں

تھلے اوہو ای کالیاں بھڑ تھتیاں ۔ پیار دے نال دی کوٹھری وچ گڑھی اوہوں لے کے وڑ گئی ۔

کوٹھے تیل دا دیوا بلدا سی تے کوٹھری وی اوہو جیہی دی اوہو جیہی سی ۔

”بے بے چاچا لکھی آیا ۔ گڑھی نے اچھی ساری ، ذرا خوشی نال اگھیا ۔

بڈھی جنڈاں بڈیاں دا بھب ، پہوں تے لکھی ٹوں میلے جیسے لیف وچ بیٹھی ہوئی نظر ای

لے آئی ۔ فیر لکھی بالان دانگ اگاٹھہ ہو کے بہ گیا ماں دے کول ۔ لیف چوں ٹوہ کے اوس

ماں دے پیر لبتھے تے اپنے طاقت ور ، چوڑے ہتھ ماٹے جیہے ، چھوٹے چھوٹے

پیراں اُتے رکھ دتے ۔ اک وار تے اوہا جی کیتا ، اوہ نیوں کے ماں دے پیراں وچ

سر رکھے تے فیر سوں جائے اوتھے ، اوسراں ، سدالئی ۔

چھتیاں اٹھ دی جنڈاں دے ہتھ کھلو گئے ، فیر اٹھیرن اوہے ہتھ چوں ڈٹھا

اوہ پیراں ماٹیاں پانی بھریاں اگھاں لکھی دے سارے سر پرتوں پھر کے اوہے چہرے تے

اگھوتیاں ۔ فیر اوہ پیراں کمزور ماٹیاں بانہواں نے نیوں دے ہونے لکھی دی دھون دوالیوں دی ہو کے

اوہا مونہہ اپنے کول کر لیا ۔ لکھی داسر ہتھ ، اگھاں چھتیاں لکھی ٹوں اپنے چہرے تے ماں دے

اتھرواں دا پانی رڑھدا جا پیا ۔ جنڈاں دے اندروں اٹھ دی ہولی ہولی غر غر دی واج لکھی ٹوں

اپنے لہو وچ رچدی لگی۔

”میں مر جاواں دے پستہ! دے چن! میں قربان ہو جاں“ جنڈاں اجے وی
 لکھی دامونہہ سراپتی چھاتی نال گھٹ کے لایا ہو یا سی، جیویں اوہنوں ڈر ہو دے جے لکھی نوں
 اوس جھتی چوں چھڈ دتاتے لکھی فیر تڑ جائے گا کدھرے!! نال نال اوہ ہولی ہولی بولی جاندی جیویں اپنے آپ نال
 گلان کردی ہو دے؟

”وے میں نیلی چھت والے دے صدقے جاواں جیہنے میرا چھڑیا لال ملایا لے۔۔۔۔۔
 دے میں اوہناں راہواں توں واری جھتوں میرا پستہ لنگھ کے آیا لے۔ وے میں
 صدقے جاواں“

لکھی دے اندر مہو چڑھدے گئے تے اوڑک باہر رڑھو پئے۔ لکھی دامونہہ جنڈاں دے
 اتھرواں تے جنڈاں واگڑتا، اُتے وی چاوتے چھاتی لکھی دے مڑھدے بلدے اتھرواں نال بھجھدے
 رہتے تے اچ لگدا جیویں کئی ورھے لنگھ گئے۔ پر جنڈاں اپنی گھ دے جھتے نوں، اپنے دل دی بوٹی
 نوں نال چھوڑ کے بیٹھی رہی۔ فیراک وار لکھی دامونہہ تاہہ کر کے جنڈاں اوہا متھا چھپاتے اپنے سگے ہونے
 مڈھے ہتھ اوہی سخت واڑھی تے چہرے تے پھیریاں آکھن لگی:

”وے کا کا! واگور وپتے پادشاہ دیاں رکھاں تیوں۔۔۔۔۔ اچ کلھے ٹھنڈ
 پئی لے تھی دے۔ وے! باباں ورھیاں پھپھوں تے رڑھی دی وی سنی
 جاندی لے۔ اوس بے پرواہ نے اچ میری وی سن لئی لے۔۔۔۔۔ سسکی
 چکاٹھ تے بیٹھی اُل پستہ! میں تے موت نوں دے دے کر دیاں دس دے
 پٹائے میں۔ نوں اونڈوں تے میں مردی۔۔۔۔۔ ہن بھانوں گھری نوں
 اونڈی ہینے اسی آجاوے! میں تھی جیونیاں پستہ دامونہہ تے ویکھ لیا۔“
 لکھی چپ چاپ بیٹھا رہیا۔ جیویں اوہ اپنے آپ نوں ٹھکانے کروا ہو دے، گھڈا
 کروا ہو دے، کتھا کروا ہو دے۔ جنڈاں پکھن لگی:

”وے میرا چائنا! وے تھی دیا دکھاں والیا! مسنا تگھڑا تے رہیا ایں ناراجی باجی؟“

لکھی قائم ہو کے، تگھڑا ہو کے کہن لگا:

”اہو بے بے، راجی باجی! تہ کوئی پھکر نہ پھاقر، نہ کم نہ کار، کھا چھڈا تے سوں چھڈنا۔“

بس بے بے! اک تیرے توں دود ساں۔ ہور تے اوتھے کوئی سوڑ نہیں سی۔“

”نہیں وے کا کا!“ جنڈاں توں پتہ سی۔ رب دشمن توں وی نہ کھڑے اوتھے۔“

پیارو گھیو وچ گھڑ کے پر و نٹھے پکالیائی، نال ساگ، گھیو وچ رلی شکر، تے

لکھی اگے رکھ کے اکھن لگی:

”لے ویر! روٹی کھائے پہلویں!“

لکھی توں گھر وے گھیو، اپنی کنک دی پٹی ہوئی روٹی دی مہک، جیٹھی اپنیاں
ورھیاں پچھوں نصیب ہوئی، اپنی روح وچ رچدی لگی۔ رچ کے اوس روٹی کھاہی، اُنج وی
سویر دا بھگھاسی۔ مگروں تھندے والے مہتر اوس داڑھی مچھاں توں ملے تے فیر گھڑتے دیاں
باشہواں مچک کے رہندا تھندا باشہواں اُتے مل کے مہتر پونجھے ساوہی بے بے وے دکھاں
دی کتھاوی نال نال پٹی چلدی سی۔

”اوہ آپ ای ایہہ بھیت جاندا لے کا کا! بھئی چھکے دن کیوں نہیں آوندے؟“

تے بے آوندے وی نے تے بس ساون بھاووں دے بدلاں وانگ، اُتے

تے لٹکے گئے۔ تے بے ویر اوہناں دے آون دی اڈیک وچ ساہواں

وکیہدا وکیہدا مر جاندا لے۔ اوہ بے بھیت اوہ ای جانے؟ جنڈاں کہن ڈیہی سی۔“

”دن سدا اگویہے نہیں رہندے بے بے!“ لکھی وکار مار کے حکم سچہ سیاہی توں سچھی عقل

جنڈاں توں دس لگا ”چھکا مندا تے بندے دے نال ای ہوندا لے۔ نہ چھکے دن سدا رہندے نہیں تے

نہ ہندے دن۔ پر بندے توں ہر حال وچ تگھڑا رہنا چاہیدا لے قائم۔“

سے کا کا : جذراں حیران ہوئی تے غمخوش وی ۔ توں بڑے دانیاں پر دھانیاں
سیانیاں بیانیاں والی گل کیتی لے ”

” لے بے بے جیل وچ بنداسب کجھ سکھ جائدا لے ۔ جیہنوں ویکھو اپنی توں وڈی
تے دُکھے توں بھاری پنڈ چکی پھر دالے ۔ ہر طرح دے نوک چھکے وی تے مندے
وی ۔ بندا چاہوے تے سادھو سڈتیں جانیے تے چاہوے تے اڈنا
سپ بن جاوے دناں وچ ”

بہتہ کوٹا گلاس کوسے دُکھ دیا چارو لیا کے لکھی نوں پھرا دتا کچھن لگی
” دے ویر اراجی گھش تے رہیا میں نام ؟ ”

بے بے اگوں کہن لگی :

” نی کرئیے اراجی گھش کیہ رہنا ہوندا لے بندے لے اوتھے ؟ بس بھوگ
آیا لے میرا دُکھاں والا پتھر ۔ اڑیے دس کھاں الیں میرے بچھے لے
دُکھاں ویکھیا لے ؟ دُکھ تے مصیبتاں ، تے عمر جیل وچ روڑھ آیا لے
پر جیٹ دا پتھر لے ، ویکھ لے ! لوہے دی لٹھ وائنگر قائم لے لگورا ۔ بس
جرا کوٹا ہو گیا لے ۔ اوتھے کیہڑی سی پکا کے دین والی ؟ ”

فیر نوٹہ نوں کہن لگی :

” ساکی ! سکے طرح اک منجھی ہو راند واد دے ، ایتھے میرے کول ، ماں پت
رات نوں گلاں کراں گے ۔ میں اپنے پت نوں بات سناواں گی ”

فیر کول بیٹھے لکھی دی کٹھ تے بہتہ پھیویاں کہن لگی :

” کیوں بھائی ویر جی ! یاد ای نا ، تینوں نکیاں ہونیاں کنیاں ! ماں سناوندی

ہوندی ساں ”

” آہو ! لکھی ہس کے بولیا ۔ ” پر بے بے ! میں سہن کوئی بال آں ؟ جیہنوں

توں کاں چڑھی یاں جٹ تے گنگی دی بات سناویں گی؟“

پر لکھی توں اوہ ساریاں بائیاں یاد سن۔ جیہڑیاں ادہری بے بے ادہنوں سیال دیاں ٹھنڈیاں تے
لیاں راتاں وچ نکیاں ہونڈیاں اپنے نرم ڈھنڈ تے چھاتی نال چھوڑ کے سناو تندی ہونڈی سی ساک وار
ادہا جی کیتا جے اوہ فیر نکا جیہا بال بن جلتے تے بے بے ادہنوں فیر اپنی نرم چھاتی تے بے بے
ڈھنڈ نال لا کے بھلے وچ کھائے، ہر اک مصیبت توں، ہر اک دکھ توں۔ پر فیر اوہ آپ ای
اپنے خیال تے ہنس پیا۔ دیوے دی ہنسی لو وچ جنڈاں ہسدے پستھ توں بے دھیان
نال وکھیا۔ اندروں نہال ہو کے کہن لگی:

”ویر! ماواں لئی تے پت بال ای ہونڈے میں بھاویں بڑھے ہو جان“

جھنڈے دے دونوں بھلے بھلے پت ہن کچھ لکھی دے نیرے نیرے ہوئے، پر
ا جے وی پوریاں اکھاں کھول کے ڈب ڈب ادہرے ول ویکھی جاندے۔ لکھی دا بڑا جی کیتا ادہناں
بالاں توں گودی وچ بٹھا کے پیار کرن تے، ادہناں نال گلّاں کرن تے، تے ادہناں دیاں
مٹھیاں مٹھیاں نکیاں نکیاں گلّاں سنن تے۔ پر بال ا جے اوپر وندے سن تے لکھی آپ وی سنگدا
سی۔ دونوں ہولی ہولی بے ملوے پیر پیر ترک دے اخیر وادی دے بھلے وچ جاوڑے۔
جنڈاں ادہناں توں نال لا کے تھاول تھائیں بٹھایا تے فیر ادہناں توں کہن لگی:

”بھائی سردارو! اپنے چاچے لکھا سنگھ چڈے جو ان ہو جاو چھیتی چھیتی! کجھ

ساہ سوکھا ہووے“

لکھی ہس پیا اپنی ساری! ماں ادہناں توں نکیاں ہونڈیاں وی ای ای اکھی
ہونڈی۔ فیر اوہ دادی دی گودی وچ گھبتے۔ بھلے چوں بھلے بھلے مٹھیاں باہر کڈھی و ہنڈے
بالاں ول پیار نال ویکھ کے ہولی جیہی ادہناں توں اکھن لگا:

”نکو اوئے باہر ایچوں سو رو! تساں تے میری تھان تے مل مار لئی اے“

ویر بے بے جھنڈے توں پیارو اکھن ڈیہی سی باہر:

”اج گھر پر وینا آیا بیٹھا اے۔ ننگے دے بھائی! بھلا کج کھاں کون لے؟“
 ”پروہنا؟“ جھنڈا اُچھی سدھی ہسیا، کہن لگا ”اُچھیاں گھراں وچ کدوں
 پروہنے اوندے میں عقل دے اچھے! لکھی ہنڈا سی تے روج رونقاں لگیاں

رہندیاں س، ہن ایٹھے کیسے اونا اے؟“
 لکھی سنیا تے ادہرے کھجے تے اک سٹ وچتی۔ ماں جیلا سی اوڑک! یاد کیوں
 کردا؟ جھنڈے دی واج وچ بڑا دروسی۔ لکھی اٹھ کے باہر نوں نکلن لگا پر اوس توں
 پہلوں ای پیارو جھنڈے دا ہتھ پھڑی اوہنوں اندر لے آئی۔

”پچھانو کھاں پروہنے نوں بھلا؟“

لکھی نوں ویکھ کے اک وار تے جھنڈا ہتھ دا بہت بن گیا۔ فیر جیویں اکو وار ادہرے وچ
 چان پے گئی۔ دوڑ کے لکھی دے گل جا لگا۔ اک ان لکھی، اٹھی، زور اور شے اوہناں دیاں
 اگھاں چوں ہڑھ بن کے مڑھن لگ پئی۔ دونوں بھرا ڈرے ہوئے بالان وانگ اک دوجے
 نال جڑے ہوئے سن۔

”دھن بھاگ! دھن بھاگ! اج اسیں فیر جیوندیاں وچ ہو گئے اں!“
 جھنڈا ہولی ہولی لکھی دی کنڈ تے ہتھ پھیر دیاں کہی جاندا۔

۵۷
 مٹکے تھمیاں نال پراندے
 جیہناں مے راتیں یاد وچھڑے

★

”وے کا کا! اُجڑیاں باگاں وے گاڑ پٹواری، رب دے رنگ، بھائی فوجا سنگھ
 وے گھردا پردھان گنڈا۔ جیہنوں اپنے پنڈ بٹیاں پتیاں وار نہیں اونداسی۔
 ہن اوس گھردا مالک بنیا بیٹھا لے۔ فوجا سنگھ داتے گھرای اُجڑ گیا، پھٹکا ای وج گیا
 اوس گھردا تے تھیہہ ای ہو گیا۔ فوجا سنگھ وچارے بڑا اوکھا جیونا کٹیا، بڑا اکٹھن تے
 اخیر ویلے مرے وی دکھی ہو کے! بڑا دکھی! پتہ نہیں اوہنوں کیہڑی کرنی دا پھیل
 ملیا ایہہ؟ اوس تے ساری عمر کسے نوں دکھ ای نہ دتا، کسے نوں مندا وی نہ بولیا
 ، کسے نوں سخن کنڈا وی نہ چوبھیا۔ پتہ نہیں اوہدے اگے کیہڑی کیتی آئی؟
 سمجھ نہیں اوندی۔ پر خورے ای کھیا سی اوہدے لئی، تے اوہ بھوگ گیا
 بڑی دلیری نال، بڑے سولے نال۔ وے کا کا! رکتے روز فوجا سنگھ ورگے
 لوک جمدے نہیں۔ مینوں تے بڑا شل لے اوہدی موت دا۔ کڈا دکھی ہو کے
 مرے۔ جاندا ہویا سو سکھناں دی اپنی پریاں ورگی دھی رچھ دے پتے بھڑ گیا،

اوہ کھاوی گیا اوترا۔ چھ دی بھین ٹھگنی تارو وی اوہوں نہیں موڑوی، نہیں ہٹکدی
تے اوہ مکھن دے پشتر دا حق دی کھاٹی جاندا لے۔ مکھن دے پشتر رتوں
وی ناکیاں دے کھاتے پچھڈیا سٹو، پڑھائی دے مچ۔ اصل گل ایہہ وے
مٹڈا نہ کول رہوے نہ ایہہ دھرو ہوندے دیکھے۔ مٹڈا مہینے وچ اک وار گھر
آوندا اے تے مودھ چورتے ٹھگ ماسے لوں اپنا بڑا دروی سمجدا لے۔۔۔۔۔
۔۔۔۔۔ تے دپو دا پچھیا ای؟ وے ویر او پودا کیہ دساں تیفوں، کلیجہ پاٹ دا
لے اوس گڑی لوں دیکھ کے۔ ایڈی عقل شکل والی، ایڈی سگھڑ، ایڈی ساڈ، ایڈی
وڈے بندے دی دھی گھیاں دے گکھاں وانگ مزل گئی لے۔ جدوں اوس
گکھے لوں زمین دیکھن توں ہٹکدی لے، موڑدی لے، اوہ اوٹسرا لگوں وٹھدا
لے اوہوں۔ شراب پی کے نت دیہاڑی ماردا لے اوس بے جیان، بے وارث
لوں، تے سارے پنڈ لوں تماشہ وکھرا کھاوندا لے۔ جس دپو لوں بھائی فوجا سنگھ
پھلاں وانگ رکھیا تے پشتر لں وانگ پالیاسی، اوہ بے نت مار مار کے پاسے
بھین دیندا لے۔ اٹوں بھین بھرا دا دھڑا دیندی لے۔ دپو تے وچاری کانوں
وچ کونیل لے۔ وپے وچ، اندے اندے گھلی جاندی لے پر ساڈ چو دی
دھی لے دند توں دند نہیں چکدی۔ سوہرے گھر جوانی آکھدے نے کتے
برابر ہوندا لے پر اوہ تے شیر بنیا بیٹھا لے، نہ کسے دا ڈرنہ کھوف، نہ کوئی موٹن
والا نہ ہٹکن والا۔“

”بھاؤ جھنڈا اوہوں کچھ نہیں آہندا“ نعتے تے نعت تال کھولن ٹریسے لکھی پچھیا:
”گنڈا جھنڈے داوی تے سالا لے۔“

”وے کا کا! تینوں تے پتہ لے، اک تے آنج ای جھنڈا بھلا لوک لے۔ اٹوں
داہی جوتی وچوں اوہوں وپل ای کدوں ملدا لے۔ تیرے بچپوں تے اوہ بڑا ای

رُل گیا دھارا۔ پر اک دن فیرا دھوا کی کبیر کھانہ۔ گنڈے شراب پی کے دیہو توں
 مار یا بے بہا تے گنڈ بولیا اتھا تے بے حساب۔ لوک تراس تراس کر دے۔
 ڈانگال تال مار مار کے وچ پھڑپھڑیا رُوں وانگوں اوس وچاری توں۔ اوہ ساوا رنگوں
 نہ اگوں بولی، نہ دوڑی، نہ اوس گنڈے دا ہتھ پھڑپھڑیا تے سارا پنڈ تماشہ دیکھدا
 کوئی اگا تہہ ہو کے پھڈاوندانہ۔ چنڈا گیا، گنڈے توں ہولے توں گریا تے
 آکھن لگا:

’دھی دھیانی تے ہتھ چکھریاں شرم آونی چا بیدی لے بندے توں‘ اگوں اوہ گنتے
 دی مار بولیا:

’دھی دھیانی تہا ڈھی لے میری نہیں۔ میں تے چٹکے مندے توں آکھاں گا۔‘
 جھنڈا دیہو توں گھر لے آیا، گنڈے تے ہتھ چکھدا تے لوکا گھدے جوانی بھائی
 تے ہتھ چکھیا سو۔

اک دن میں اوس اونترے توں آکھیا: ’دے توں ایہنوں لاوارث سمجھ
 کے روز دیہاڑے گتہ پناکنا میں، تیوں جیا نہیں آوندی بے جیادا! اوہے
 سرتے مالک بنیا مویاں کستا میں تے اوہنوں ای مارتا میں روج۔ جس تھالی
 وچ کھاتا میں اوس وچ ای موت تا میں۔ میں جوانی بھائی کر کے اوہا لحاج کر دی
 سا پر اک دن میں اوہنوں سنائیاں۔ تے اگوں پتہ ای اوہ دیو دیو دا پتہ کیہ آکھن لگا:
 ’چاچی اپنے گھر میں چھج ویاں چھانی ویاں، کسے توں کیہ ہر کے توں
 اپنا پڑھیا دھارا چا بیدا لے۔‘

توں دس پتہ راہیہو جیہے اونتر جانے پنج دے مونہہ کون لگے؟
 ایس توں سگروں تے نہ اسان اوہنوں کدے بلایا لے نہ اوہ ساڈے تال بول کے
 راجی لے! دیہو دا ساڈے وچ بھجا لے اوہ آہندی لے، گھڑی دو گھڑی۔

کسے اپنی پیتا دی گل نہیں کر دی۔ وچاری دھی دھیانی، گنو، بے جیان ! !
پر گنڈا تے کتے دی پوشل لے۔ سدا ڈتھی دی ڈتھی ! کسے سدھی نہ
ہوں والی !

”دیچو دا کوئی بال ہئے؟“ لکھی بڑے چہ دا بچپن پچپن کر واسی۔
”نہیں وسے پستہ ! بال اوس نصیباں سٹری، لیکھاں ماری کول کہتے؟“ تے
جنداں کول مول گل کر کے لکھی نوں اگانہ پچپن توں پہلوں ای ڈک ویا۔ ”کرتار دی مرجی“
اودھروں گل ولا کے جنداں کہن لگی:

”وسے ویر ! مہن توں سکھی ساندھی گھرا آیاں تے اپنا گھر بار سانجھ۔ جیٹ دا
گھراوہا پہلی بنہ ہونڈا لے۔ دیکھ جھنڈا وچارا کئی جان لے۔ مٹی دے نال
مٹی ہو گیا لے۔ اتوں تیرے مقدمے دی سٹ نے گھراوہا دو بجے بنے لاوتنا لے
وگھرا۔ برتاں دی میں تے نیلی چھت دالے دے صدقے جاواں، میرے
پھڑے تے پچ گئے۔ بوڑاں تھوڑاں تے حیاتی دے نال ای ہونڈیاں نیں!“ فر
اک لہتا ہر کہ بھر کے بولی:

”وسے کا کا ! بھونیں اُتے پھر پھر کے سہاگہ وی گھس جائدا لے۔ دیکھ جھنڈا
ادھا نہیں رہ گیا کم کار وچ“

لکھی کہیا:

”توں کا ہری چننا کرنی ایں بے بے ! میں آپ ساری واہی سانجھ لاں گا
تے بجاؤں مچھتی۔ ویہلا رہوے تے مویاں مانے۔ قرنہ وی لاہ لاں گا
تے گھنے والی پہلی وی چھڈا لاں گا۔ توں دیکھدی جا“

جنداں کہیا:

”وسے پستہ ! کتے تیرا اپنا گھرو وی وسے ! کتے تیری جڑوی لگے پھٹیا !

"مکتبہ حرمہ کی قیادت میں، حاجی محمد امجد علی صاحب نے ایک
 مکتبہ قائم کیا۔ اس مکتبہ میں قرآن مجید اور دیگر کتب
 پڑھائی جاتی تھیں۔ اس مکتبہ کی قیادت میں، حاجی محمد
 امجد علی صاحب نے ایک مکتبہ قائم کیا۔ اس مکتبہ میں
 قرآن مجید اور دیگر کتب پڑھائی جاتی تھیں۔"

"اس مکتبہ کی قیادت میں، حاجی محمد امجد علی صاحب نے
 ایک مکتبہ قائم کیا۔ اس مکتبہ میں قرآن مجید اور
 دیگر کتب پڑھائی جاتی تھیں۔ اس مکتبہ کی قیادت
 میں، حاجی محمد امجد علی صاحب نے ایک مکتبہ
 قائم کیا۔ اس مکتبہ میں قرآن مجید اور دیگر کتب
 پڑھائی جاتی تھیں۔"

"اس مکتبہ کی قیادت میں، حاجی محمد امجد علی صاحب نے
 ایک مکتبہ قائم کیا۔ اس مکتبہ میں قرآن مجید اور
 دیگر کتب پڑھائی جاتی تھیں۔ اس مکتبہ کی قیادت
 میں، حاجی محمد امجد علی صاحب نے ایک مکتبہ
 قائم کیا۔ اس مکتبہ میں قرآن مجید اور دیگر کتب
 پڑھائی جاتی تھیں۔"

گھگھیاں مگر بٹیرے
 راک گل چرج مٹی

★

سارے دوا بے داتے پتہ نہیں پر لکھی دے اُون نال جنداں وا گھر، جھنڈے دی
 منجھی حویلی تے سجن پیاریاں دے دل فیروز پئے۔ اوہدے اُون تے وس تے پنڈے دیاں
 گھگھیاں دی پٹیاں جیہناں وچوں دن رات، رات دن لنگھ کے جاندے پیدل، گھوڑیاں گھوڑیاں
 تے ڈاچیاں اُتے چڑھے چنگیاں منڈیاں شکلاں والے بندے دُوروں نیسڑیوں ڈھک رہے
 سن لکھی ٹوں ملن۔ اوہدے جیل توں اُون والی گل تے منہری وانگ چارچو فیرے پھر گئی۔ آیاں
 گیاں نال دن رات جھنڈے دی حویلی وچ رونق لگی رہندی۔ اُون والیاں وچ دُور نیسڑے
 دے جالو، واقف، چوریار، جیل دے ساتھی تے ہور کئی طرح دے بندے سن۔ اوہٹوں
 ملن تے رات دے ہنیرے وچ ابراہک تے شانو وی اُتے تے دن دی لو وچ حکم سنگھ
 سہاسی دی آیا، سگوں دو دن لکھی دے کول رہ کے گیا۔ جھنڈا تے لکھی اُون جان والیاں دی اپنی
 طاقت توں ودھ سیرا کر دے۔ پپڑاں وچ ہر کسے دے دکھ بھگھ وچ جا رہنا اک پرانی ریت لے
 چہڑے لوک دھڑوں نہ وی راجھی ہون دکھ بھگھ دے ویلے اُتے تے اوہ وی آجاندے نہیں

پندرہاں سولہاں دن ننگھن تے وی گنڈا سنگھ لکھی نون ملن نہ آیا۔ لکھی لکھے دن شاماں نون ای
 وہناں ول گیا۔ تاروتے دیپو کول جھٹ بہہ کے اپنے چاچے فوجا سنگھ تے تاہاں دامسوس
 کر کے آیا پر گنڈا کتے شہر گیا ہو یا سی۔

جیل کٹ کے پنڈے اون دی خوشی جتی لکھی نون سی۔ اوننا ای اوہنوں دیپو دا حال دیکھ کے
 تے گنڈے دے روز دے دھرو داسن کے دکھ ہویا۔ ایہدے نالوں تے اوہ پنڈے ای
 گوندا۔ اوہدے دل وچ کئی وار آیا۔ فوجا سنگھ سردار دی دھی دیپو تے لکھی نون دنیا وچ ہر
 شے ہر بندے تون پیاری سی۔ ایڈے دکھ وچ ہودے، ایڈی مصیبت وچ ہودے،
 ایڈی اوکھی ہودے تے لکھی نون کہہ کرنا چاہیدا لے؟ لکھی ایس بارے کئی وار ایڈھراودھرا
 دھیان مارے، حساب جوڑے تے لیکان واہیاں۔

پہلوں تے قہر و قہر ہونے نکھی دا جی کیتا جے گنڈے دی دھون مروڑ دے، اوہنوں
 کتے دی موت مارے، پر اوہ دیپو دے گھر والاسی تے لکھی دیپو نون سکھ دینا چاہندا سی دکھ
 نہیں۔ سگول اوہ تے دیپو تے مکھن دے پھر دے حصے دی باقی بچی کھچی زمین حصے تون
 لے کے آپ واہوے تے گھریاں داساہ سوکھا ہودے تے دیپو دے گھری حالت کجھ
 بدلے۔ تیجے مکھن دے پندرہ نون آپ سانجھے پالے۔ ایہہ سارے کم لکھی کرنا چاہندا
 سی۔ اپنی واہی دے نال اوس گھری واہی وی تے سیوا وی، جیویں فوجا سنگھ اوہناں دی
 بیکیتی۔ ایہہ فیصلہ کر کے لکھی دے دل نون کجھ تسلی ہوئی۔ ہن دیپو لا وارث نہیں تے
 گنڈے دی اپنی ہمت ہودے گی جے اوہ لکھی دے پنڈے وچ ہونڈیاں دیپو نون مار کٹائی
 کرے اگے وانگ۔

جڈن دا لکھی آیا سی اڈن جان والیاں وچ رُجھا اوہ کسے ول وی نہ جاسکيا۔ نہ چاچے
 لکھی سنگھ ول، نہ نواب خاں لہر ول تے نہ نکلی۔ نہ ای کسے ہو پاپے۔ بس اوہ گھروں حویلی تے
 حویلیوں گھر۔ اگھاں ٹھانہہ تے سر نیواں کر کے اوہ گلیاں وچ دی لنگھ جاتا۔ جے راہ وچ

کوئی صاحب سلامت کر لینا تے اوہ آگن جواب دے دیندا۔ نہیں تے چپ چاپ ٹھیرا ہندار۔
 دائرے کول دی ننگھیاں کئی وار اوہ دے دل وچ اگلے وقتاں وانگ دائرے وچ بہہ کے ہسن۔
 کھیڈن، گلاں کرن سنن دی خواہش آؤندی ہوندی پر اوہ اپنا دل ٹھکانے نہیں سی۔ ایسے
 تے دائرے وچ بیٹھے گلاں کردے بندے وی اوہنوں کول دی ننگھیاں ویکھ کے سہم کے چپ
 ہو جاندے۔ جوان گھبر و منڈے چہڑے اوہ دے مگر دل جوان ہونے سن۔ بچے کتے گل
 وچ آؤندیاں جاندیاں اوہ دے سامنے آجاندے تے ڈر کے اوہ راہ چھڈ کے اک بیٹے
 ہو جاندے۔ اک دو بے نال ٹھٹھے کردے، منڈے گھنڈے اوہنوں ویکھ کے ڈر وٹ
 لیندے۔ پنڈ دے بندے اوہ دے نال گل بات کردیاں وی کچھ ترٹھے، کچھ مسٹے گدے
 خورے لکھی کوئی ڈراولی شے بن گیا ہو یا سی؟

اودن دوپہریں احمد خاں تے شیراٹھ کے گئے تے لکھی گھنوں ٹھیرا۔ پر راہ وچوں
 اوہ فوجا سنگھ دی حویلی چلا گیا۔ حویلی اُجڑی ہجھڑی تے ویران سی۔ دونوں ڈھارے تے اک
 گوکھ دھیبہ گئی ہوئی سی۔ حویلی وچ اک ماڑی جیہی گھوڑی تے اک مری مگنی کھا نگر مچھ بدھی
 ہوئی سی۔ اک منڈا ہتھ دے ٹو کے نال ہرا کترن ڈیہا سی۔ منڈا لکھی ٹوں ویکھ کے اُٹھ کھلوتا۔
 ”مجھ دودھ دیندی لے بھئی جوانا“ لکھی کا مے منڈے ٹوں پچیا۔

”اقتیں پھریں! سردار جی! مہن دوڑن ای والی لے“

”ہور کوئی ٹٹنگ؟“

”نہ سرکار“

”کدھا پستہ ایں؟“

”مھندے دا جی“

”مھندا چھکا بنداسی، بیاتے بریا کم کرن والا جوان“

منڈا لکھا سنگھ دے موٹھوں اپنے باپو دی چٹنگی گل سُن کے خوش ہو گیا۔ کدے

وسدی رسدی ڈنگراں، بندیاں نال بھری حویلی نوں ایسراں اُجڑیا، ایسراں ویران، ایسراں بساآباد،
ویکھ کے لکھی دیاں اگھاں وچ اتر و آ گئے۔

”کرے ایہہ حویلی بڑی وسدی سی؟“ اچھی ساری لکھی اپنے آپ نوں آکھیا۔
”بنتھاں ولے لدگے سردار جی! پچھا تہہ کیہہ؟ بن ایہھے گنڈا سنگھ سردار
داراج لے۔ سوراں نوں پونے۔ ایہہ اک مچھ کرنگ جیہا رہ گئی لے۔ ایہہ وی
بچھڑاں کول گئی جانو۔“ منڈے بے دھڑک لکھی نوں ڈھڈی دتی۔
”انج نہیں آکھی دا پتہ۔“ لکھی منڈے نوں مت وتی۔ منڈا کچھ سہم گیا پر لکھی
کوہنوں پیار نال تھاپی دے کے کہن لگا:

”گنڈا سنگھ مالک لے جو چاہوے کرے۔“

اینے چروچ دیہو حویلی آوڑی۔ اک وار تے لگا جیویں اوہ لکھی نوں ویکھ
کے پچھا تہہ پرت چلی سی پر فیرا گانہہ آگئی۔ کاما منڈا پٹھیاں دی بھولی مچھ اگے سٹ کے
چادر دانتی لے کے گھوڑی لٹی پھٹے لین چلا گیا۔ جیہڑی حویلی وچ اوہ دوٹوں کھیڈ کھیڈ کے
جوان ہوئے سن اوس وچ اودن اوہ اک دوسے لئی غیر بنے کھلوتے سن۔
”اُجڑی حویلی ویکھ کے دل بڑا دکھیا لے۔“ لکھی جیویں اپنے آپ نوں آکھیا۔
”وہو چپ کر کے کھلوتی کسے ہوہ پاسے ویکھدی رہی۔“

”بھوئیں جھتے تے کیوں دے چھڑی جے؟“

”مالکاں دی مریجی۔“

”مالک کون لے بھوئیں دا؟ توں نہیں؟“

”نہیں! میں سن کاہری مالک آں؟“

”میں سنیا لے گنڈے نے جو تے وچ کتی زمین چھوک چھڑی لے؟“

”اوہری مریجی! اوہ مالک لے۔“

”میں سنیا تیرے نال اودھا ورتارا وی چنگا نہیں، تینوں ماردا وی لے؟“

”مالک جو ہویا۔ سردا سائیں۔“

”پر کیوں؟“

دیپو کہن لگی :

”گھر وچ سوگلاں ہونڈیاں نیں، نیڑے نیڑے پٹے ہونے تے

دو گھڑے وی آپس وچ کھیہہ پیندے نیں۔“ دیپو گنڈے وی صفائی دتی۔

لکھی نوں پتہ سی دیپو جھوٹا مار کے پنجاب دیان ساؤ دھیاں وانگ گھروا لے

دے عیاں تے پردا پئی پاؤندی لے۔

”جے کدے ہن گنڈے نے تیرے تے ہتھ چکیا تے نیں اودھیاں مٹریاں

چسب ہاں گنا۔“ لکھی سچ آکھیا۔ دیپو نوں بڑا پتہ سی لکھی سچ آکھدا لے تڑن سکے اوتہ

ساہنے آکھوتی۔ ڈرنال اودھا توری دے پھٹاں درگا پھلا چہرا مور سیلا ہو گیا۔ اوہ بھاری پر کرانہ

واج وچ بولی :

”جے میں تیری کجھ لگنی آں تے تینوں میری سوئہہ۔ اوہنوں کدے کجھ نہ آکھیں۔

نہیں تے سوئہہ بچا بیے دی میں جیوندے جی کدے تیری شکل نہ دیکھاں گی۔

گنڈا سینگھ کجھ وی لے میرا گھروالا لے“

تے حویلی وچ نکل گئی۔

(7) دنیا لکھدی جاندی
میلہ کوئی ڈنگ دا

★

لکھی دے مرقید بھوگ کے تیل توں چھٹس دے اٹھار ہویں دن اوہ لال سوہی ہنیری پڑھی جیہے
وچ نہ کوئی قتل ہويا، نہ کوئی رگہ اکھڑیا تے نہ کسے ڈھارے دی چھت اڈھی۔ پر فیروہی ہوئی دولے
تے ورت گئی۔

اودن دن ڈنگن والاسی جدوں دیپو تے گنڈے واچیک جھاڑا پے گیا۔ گنڈا شراب
دے نئے وچ ایہو جیہا گنڈیوں ڈیہا سی بے سنن والے تووا تووا کر دے۔ دیپو دیاں چیکاں تے
گنڈے دے لکڑے سارا پنڈ پیا سندا۔ جٹیاں دوڑ کے کوٹھیاں تے جا چڑھیاں تے آل دولے
دے کوٹھے بھر گئے دیکھن والیاں نال۔ چٹھی گھڑی کو لکھی مبر کر کے میٹھا رہیا، پر دیپو دے روت
گنڈے دے لکڑے تے گنڈیوں دی واج ہو رتیز ہونڈی جاندی۔ روٹی کھان لگے لکھی نے
توڑی ہوئی برکی سمقوں سٹ وٹی تے اٹھ کے خالی ہتھیں دیپو کے گھرنوں ٹر پیا۔

”وے کا کا! مڑا آپچھاں۔ رب ادس راکھش توں چکے کیوں نہیں لیتدا؟“ جنڈاں
کہندیاں لکھی توں اودھر جالوں موڑیا۔ غیر نوشہہ توں واج مار کے بولی :

تے لکھی برچی دی سیدھ چوں بٹ گیا۔ دیپو دوڑ کے گنڈے ول ہوئی پر گنڈا فیر سور
 وانگ سدا لکھی۔ تے آیا۔ اوس واری لکھی اگلے پاسیوں ہتھ پا کے برچی پھڑ لئی۔ بجو کہ مار کے
 اپنے ول کھچی تے کسوہ لئی گنڈے کووں۔ گنڈا بجو کے دے زور وچ ای ساہنی گنڈا مال جاو تگا۔
 لکھی برچی پراغہ دوست وئی تے گنڈا مال ڈگدے، اٹھدے ہوئے گنڈے نوں دھونوں پھڑ کے
 دو ہتھ زمین توں اٹھانہ چک لیا۔ اک واری تے اوہا جی کیتا، گنڈے نوں گنڈا مال مار کے اوہا چاک
 پا دیے۔ موت دے خوف نال ڈروے کنبدے گنڈے داسارا نشہ لیہہ گیا سی پل وچ تے اوہ
 موغہ تے موت دیاں تریمیاں اون ڈہتیاں سن۔ گنڈا لکھی دے ہتھاں وچ انج لکیا ہو یا سی جیویں
 کوئی گنڈا ویا کسے بال دیاں اٹھلاں وچ پھڑیا ٹھانہ نوں مکدا پیا ہووے۔ لکھی اک وار دیپو ول وکیا
 تے گنڈے دی دھون اپنے ہتھاں چوں چھڈ وئی۔ گنڈا دھڑیں کر کے زمین تے ڈگاتے لکھی دے
 پیراں وچ پیا، مردے ہوئے گئے وانگ ہرنجی جا۔ ہیاسی۔ دیپو دوڑ کے ڈگ گنڈے
 اُتے، اوہنوں بچاؤن لئی۔

”جے کدے توں ہن ایس بے جان تے ہتھ چکيا۔ تے میں تیری لت تے لت رکھ

کے تیوںک چیر دیاں، ماں دیا کھساں“ لکھی گنڈے دی وکھی وچ اک کرارا ٹھڈ

مار کے کہیا۔

”اوتے مینوں ماریں نہ لکھی! ایہہ میری ماں بھین دھرم نال! جے کدے

میں ایہنوں کچھ آکھاں“ گنڈا کنبدہ ہویا ترے مار دا کہن لگا۔

کوٹھیاں تے کھلوتیاں جییاں گنڈے دی کُنب ٹھٹی جان تے خوش سن تے

اک سوانی تے لکھی نوں واج مار کے آگیا وی!

”وے لکھی! مار سو چار چھتر مور ایہنوں۔ وچاری نوں لا وارث سمجھ کے بڑا

ساہن بنیا ہو یا سی“ پر لکھی گنڈے نوں کچھ نہ آکھیا۔

پراغہ ڈوگی ہوئی برچی پھڑ کے دیپو لکھی دے ساہنے آکھلوتی۔ اوہا پیل چہرہ

نموشی، مار تے نھتے نال لال سوہا سوہیا تے اوہیاں اکھاں اٹھیاں واٹنگ بدیاں گدیاں سن۔
 اوہے سرتوں پتہ نہیں چاؤ۔ لیہہ کے رکھتے ڈگ پئی ہوئی سی۔ دند کرپج کے نکھی ٹوں بڑے قبر
 بڑی نھرت نال ویجھ کے کہن لگی:

”نکل جا! میرے گھروں بدماشا، خونیا!..... تے فیرکے ایس
 ویہڑے پیر نہ رکھیں“

کن لوصیٹ کے نکھی اوس ویہڑے وچوں انج نکل گیا جیویں سڑے پنڈوں
 رول نکلا لے۔ اوہٹوں لگا اوہ لال ہنیری وچ اڈوا ہو یا زمین تے اسان دے وچکار
 کوئی لگو ہو دے۔

نھتے دے قبر وچ سڑوا تے نموشی دے مڑھکے وچ بھیا نکھی پتہ نہیں کردوں پنڈوں
 نکل شریا۔ ساری رات اوہ وادو۔ لے وانگوں ٹردا رہیا۔ اوہ پنڈ جیہدے وچ جن توں
 لے کے اوس شام تیاک اوہدی جان اٹکی رہندی سی، جن پتہ نہیں کیوں اوہٹوں اپنا پنڈ
 نہ لدا۔ رات نکلندی رہی، اوہ ٹردا رہیا۔ سویر دا ٹورتے نوکالی رات دے جھٹے چوں نکلا
 لگا۔ آہ سویر ہون ٹہی سی تے اوہ ٹردا رہیا ہور اگا شہہ، ہور اگا شہہ ہور.....
 جیوں جیوں اوہ اگا شہہ ودھدا جاندا اوہ پنڈ ہور پچ شہہ ہی جاندا۔ پر اوہ پچھا شہہ دکھیاں ہن
 ٹردا رہیا، تے..... ٹردا رہیا۔ اخیر اوہ اک ایسے تھاں تے اپڑ گیا جتوں راہ پاٹ کے
 دو وکرے بنے جانڈے سن۔

اک راہ شانو ول جاندا سی تے دوسرا حکم سنگھ سیاسی ول۔ اوہ کھلو گیا.....
 سیال وی اوس ٹھنڈی سویر وچ وی اوہ سوہنا موٹہ مڑھکے نال بھیا ہو یا سی۔ چڑھے سورج
 وی رتی دھپ وچ مڑھکے دے موتی اوہدے چہرے اُتے پئے چمکدے سن۔ اوس چادر وی
 میاں ڈب نال موٹہ توں مڑھکا پونجیا تے اک وار اپنے سمن ابرے بھک تے نکھی، پیاری
 پیار کرن والی سوہنی باہنی شانو ول جانڈے راہ ٹوں دیکھا، جیہدے تے پیار، دولت

راق تے سکھ اوہدی ادیک وچ سن۔ دوجی واراوس حکم سنگھ سیاسی دی راہ فل وکییا۔
 جیہدے تے دکھ، جھگھ، سختیاں تے مضیبتاں سن۔
 تے اوہ حکم سنگھ سیاسی دی راہ تے مُر پیا۔
 ہولی ہولی اتنا نہ ہوندا آوندا سورج اوہدے فل نوں مُر یا آوندا سی۔
 اوہ نہ تھا جیہا ہتیا، سجرے ننگے مہربان سورج دی لو وچ اوہا لشکا چہرا، بدامی
 آکھاں تے اوہدے موتیاں ورگے چوڑے دند بڑے سوہنے لگے۔ آل دوالے دی سوہنی دھرتی
 وانہب

فصل حسن زندھاوا

محمد افضل زندھاوا -	ناں
یکم ستمبر ۱۹۳۷ء - امرتسر (بھارت) -	تاریخ تے جائے پیدائش
ایل - ایل - بی - (پنجاب) -	تعلیم
قانون ، کاشتکاری -	پیشہ
پنجابی ، اردو ، انگریزی -	لکھن دیاں زبانان
ضلع کچہری - فیصل آباد - ڈیرہ فارم	پتنہ
زرعی یونیورسٹی ، فیصل آباد -	
قیام پور - تحصیل نارووال - ضلع سیالکوٹ -	آبائی گاؤں
سینٹ انتھونی سکول ، لاہور -	استدائی تعلیم
مشن سکول ، نارووال -	میٹرک
مرے کالج سیالکوٹ -	بی۔ اے
پنجاب یونیورسٹی ، لا کالج لاہور -	ایل - ایل - بی

۱۹۶۳ء وچ قانون دا امتحان پاس کر کے ۱۹۶۷ء تک زرعی یونیورسٹی فیصل آباد

وچ افسر بکار خاص (قانون) رہے -

۱۹۶۷ء وچ نوکری توں استعفیٰ دے کے فیصل آباد بار دے ممبر بن گئے
تے وکالت شروع کر دتی۔

۱۹۶۷ء وچ بار ایسوسی ایشن فیصل آباد دے نائب صدر چنے گئے۔

۱۹۶۲ء وچ فیصل آباد توں قومی اسمبلی دے ممبر چنے گئے۔ ۱۹۶۲ء توں

۱۹۷۷ء تک:

(۱) آزاد جموں و کشمیر کونسل دے ممبر رہے۔

(۲) مرکزی فلم سنسر بورڈ دے ممبر رہے۔

(۳) ریڈیو تے ٹیلی ویژن دی مرکزی کمیٹی دے ممبر رہے۔

(۴) پاکستان نیشنل کونسل آف آرٹس دے بورڈ آف گورنرز دے ممبر رہے۔

(۵) قومی اسمبلی آف پاکستان دی قوانین، ضابطہ کار تے ممبران اسمبلی دے

استحقاق دی کمیٹی دے ممبر رہے۔

(۶) آزاد جموں و کشمیر کونسل دی قانون ساز تے قوانین نوں پاکستان دے قوانین

مطابق ڈھالن دی کمیٹی دے ممبر رہے۔

(۷) ایہدے علاوہ لا تعداد ادبی تے تہذیبی قومی تے بین الاقوامی انجمنوں دے

ممبر تے عہدیدار رہے تے ہن۔

بیسرونی دورے

۱۔ پنجمین ایفرو ایشیائی ادیباں دی کانفرنس ۱۹۶۳ء منعقدہ روس وچ پاکستان دی

نمائندگی کیتی۔

۲۔ برطانیہ وچ رہن والے پاکستانیوں دے مسائل بارے تنہینے دے واسطے ایشیائی

دورہ۔ ۱۹۶۳ء

۳- بین الاقوامی پارلیمانی یونین وی کانفرنس ۱۹۷۵ء منعقدہ لندن وچ پاکستان وی نمائندگی کیتی۔

۴- ۱۹۷۵ء وچ پاکستان پارلیمنٹ دے خیرسگالی وفد دے ممبر وی حیثیت نال سوئٹزر لینڈ، فرانس، یوگوسلاویہ تے روم دا دورہ کیتا۔

انگریزی زبان دے وچ تحقیقی مقالات چھپے قوم دے تے
بین الاقوامی کانفرنساں تے سیمیناراں وچ
پڑھے گئے؛

۱- اعلیٰ زرعی تعلیمی اداریاں وچ زرعی قانون وی تدریس۔

۲- ”پاکستان وچ خالص خوراک دے قانون“

۳- ”پاکستان وچ جانوراں دے شکار دے قانون“

۴- ”پاکستان وچ اجناس دی فروخت تے منڈیاں دے قانون“

(زرعی یونیورسٹی دے مختلف قومی سیمیناراں وچ پڑھے گئے)

۵- ”قائد اعظم وی جتہ و جہد پاکستان، اوہناں دے متوالے (MOTTO) اتحاد۔

ایمان - تنظیم وی کو وچ“

(پارلیمنٹ آف پاکستان دے حضرت قائد اعظم اتے سیمینار وچ پڑھیا گیا)

۶- ”آج دے ادب وچ ترقی پسندی دا کردار“

(روس وچ بین الاقوامی ادبیاں وی کانفرنس وچ پڑھیا گیا)۔

۷- ”پاکستان وچ عورت دی حیثیت“

(عورتاں دے عالمی سال وچ بین الاقوامی پارلیمانی یونین وی کانفرنس، لندن

وچ پڑھیا گیا)

۸۔ ”بیرون ملک رہن والے پاکستانیوں کے مسائل تے ادھنیاں داخل“
 (انٹیکنڈریج رہن والے پاکستانیوں کے مسائل بارے حکومت
 پاکستان نوں رپورٹ)۔

پنجابی کتاباں

۱۔ دیوانے دریا	۱۹۶۱ء وا بہترین تے انعام یافتہ ناول۔
۲۔ شیشہ اک لشکار۔ دو	نظماں ۱۹۶۵ء
۳۔ دن۔ تلوار تے گھوڑا	کہانیاں ۱۹۶۳ء
۴۔ رت دے چار سفر	نظماں ۱۹۶۵ء
۵۔ پنجاب دی وار	طویل نظماں ۱۹۶۹ء
۶۔ دوایہ	ناول ۱۹۸۱ء
۷۔ درد سمندر	غزلیاں ۱۹۸۱ء

زیر ترتیب کتاباں

۱۔ سب شینہ تے فقیر	رامے۔ ریڈیو تے ٹی۔ وی دے ڈرامے۔
۲۔ مٹی دی مہک	ناں
۳۔ زور اور	آئیاں
۴۔ پسندھ	ناو
۵۔ دن دا جن	ناول
۶۔ شینہاں پن ملے	ناول

اُردو کتاباں

- ۱۔ ایک سورج میرا بھی غزلیں
 ۲۔ شعلہ درگ گل ریڈیا کی ڈراسے
 ۳۔ رگ شگ کبانیاں
- (۱۹۵۶ء توں ۱۹۶۵ء تک دیاں تحریراں و انتخاب)

انگریزی

"KINGDOM OF TRUTH"

"پنج دی شاہی"

سکھ مذہب، کچھرتے تاریخ
 (دربار صاحب کرتار پورن لاہور و ربار تیک)

Page
No
Date